

Mirovni inštitut

Inštitut za sodobne družbene in politične študije

MOJCA PAJNIK

PROSTITUCIJA
IN TRGOVANJE
Z LJUDMI:
PERSPEKTIVE SPOLA,
DELA IN MIGRACIJ

MOJCA PAJNIK

PROSTITUCIJA IN TRGOVANJE Z LJUDMI:
PERSPEKTIVE SPOLA, DELA IN MIGRACIJ

LEKTURA: MARIJA MOČNIK

FOTOGRAFIJA NA OVITKU: TADEJ POGAČAR & P.A.R.A.S.I.T.E. MUZEJ SODOBNE UMETNOSTI -
V SODELOVANJU S HETAIRO, CODE:RED MADRID, OJO ATOMICO, MADRID, 2006

OBLIKOVANJE: IRENA WÖLLE

TISK: STANE PEKLJAJ

NAKLADA: 500 IZVODOV, PRVA IZDAJA

RECENZENTKI: DR. VESNA LESKOŠEK, UNIVERZA V LJUBLJANI

DR. TANJA RENER, UNIVERZA V LJUBLJANI

© MIROVNI INŠTITUT, 2008

IZID KNJIGE STA OMOGOČILA:

OPEN SOCIETY INSTITUTE

AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST REPUBLIKE SLOVENIJE

ZBIRKA POLITIKE

UREDNIK: ALDO MILOHNIČ

IZDAJATELJ: MIROVNI INŠTITUT

INŠTITUT ZA SODOBNE DRUŽBENE IN POLITIČNE ŠTUDJE

METELKOVA 6

SI-1000 LJUBLJANA

E: INFO@MIROVNI-INSTITUT.SI

WWW.MIROVNI-INSTITUT.SI

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

343.431

343.544

PAJNIK, Mojca, 1974-

Prostitucija in trgovanje z ljudmi : perspektive spola, dela in migracij / Mojca Pajnik ; [translation Olga Vuković]. - 1. izd. - Ljubljana : Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, 2008. - (Zbirka Politike)

Vsebuje tudi prevod, tiskan v obratni smeri: Prostitution and human trafficking : gender, labor and migration aspects

ISBN 978-961-6455-51-0

1. Pajnik, Mojca: Prostitution and human trafficking
241659136

KAZALO

7 UVOD

15 PODRUŽBLJANJE PROSTITUCIJE

- 18 Proletarizacija, domestifikacija in neenakost med spoloma
- 21 Produkcija »družbenega zla«
- 26 Ideologemi zaščite in higijene
- 30 *Pogodbeno omejevanje dela in seksualnosti za ženske*
- 32 *Feministične perspektive*
- 34 *Združenja družbene čistosti in doktrina individualizma*
- 36 Trgovanje z ljudmi kot medijski škandal
- 39 Bela sužnja-žrtev, umazana prostitutka-profesionalka
- 42 Bela sužnja-ne-žrtev-tujka: zaostrovanje migracijske zakonodaje

45 PODOBE PROSTITUCIJE V SODOBNOSTI

- 45 Štirje modeli pojasnjevanja prostitucije
- 47 Prostitucija kot nasilje in mehanizmi »ničte tolerance«
- 52 *Politika kaznovanja strank: primer Švedske*
- 54 Seksualno delo
- 59 Prohibicija, dekriminalizacija in legalizacija
- 63 *Politika legalizacije: primera Nizozemske in Nemčije*
- 67 Samoorganizacija in sindikati

73 NOVE POLITIKE

- 73 (Ne)ločevanje prostitucije in trgovanja z ljudmi
- 76 Predeterminiranost strategij »boja in preprečevanja«
- 78 Človekove pravice in nacionalna država
- 80 Trgovanje z ljudmi in ustvarjanje »nelegalnih« migracij
- 83 Povpraševanje
- 85 *Ustvarjanje povpraševanja*
- 88 *Kolonializiranje in nacionaliziranje prostitutk*

91 S PRIPOVEDOVANJEM ZGODB O PROSTITUCIJI V SLOVENIJI

95 O razlogih za prostitucijo

101 Prostovoljna prostitucija nasproti prisilni prostituciji

105 Prostitucija znotraj državnih meja in zunaj njih

107 Prostitucija v nočnih lokalih in stanovanjih

109 Od eskort prostitucije do prostitucije za prepovedane droge

112 Intimnost v prostituciji

113 Med zvodništvom in samoorganiziranostjo

117 O strankah

120 *Partnerstvo kot breme, idealiziranje plačane seksualnosti*

122 *Ženske kot »negovalke«, prostitutke kot socialne delavke*

124 Socialna varnost, zdravje in premislek o legalizaciji

128 Mnenja o trgovanju z ljudmi

133 REARTIKULACIJA: ONKRAJ OBSTOJEČIH PARADIGEM

139 LITERATURA

147 STVARNO IN IMENSKO KAZALO

UVOD

V prevladujočih obravnavah v družboslovju, v javnih razpravah kakor tudi v poročanju množičnih medijev velja prostitucija za inherentno nasilno dejanje nad ženskami ali za zgolj prostovoljno delovno dejavnost. Trgovanje z ljudmi¹ pa prevladujoče obravnave enačijo s spolnim in seksualnim izkoriščanjem ter viktimizacijo žensk, pri tem pa v razpravah ne obravnavajo drugih oblik prisilnega dela. V redkih skupnih obravnavah obeh fenomenov smo največkrat priče reprodukciji »dualističnega nemišljenja«, po kateri se vzpostavlja razlika med profesionalko in žrtvijo, med ideologemoma prostovoljnosti in prisile, aktivnosti in pasivnosti.

Civilnodružbena gibanja in feministična teoretska produkcija v 60., 70. in zlasti v 80. letih 20. stoletja, ki so po desetletjih zatišja po drugi svetovni vojni ponovno odprle prostor za razpravo o prostituciji, so izostrile pojmovanje prostitucije kot seksualno nasilje nad ženskami, podobno posilstvu, pornografiji in drugim oblikam seksualne zlorabe.² Zagovornišтво abolicionizma³ v prostituciji je kmalu postalo predmet kritik, ker je dajalo prednost izkušnjam bele ženske in zapostavljalo dediščino suženjstva in kolonializma, ki opredeljujeta seksualno nasilje. Ne samo kolonializem, tudi kapitalizem, razredne delitve, rasizem, nacionalizmi in heteroseksualna normativnost so okoliščine, ki opredeljujejo prostitucijo, abolicionizem pa jih ne obravnava. Gibanja in pobude za enakost med spoloma so abolicionistično argumentacijo zavračale tudi zaradi unitarističnega vztrajanja pri pojmovanju »ženske seksualnosti« in zapostavljanja razlik v izkušnjah ter objektivizacije in pasivizacije ženske. Utemeljevanje, na-

¹ Ang. *trafficking in human beings* prevajamo »trgovanje z ljudmi« in ne »trgovina z ljudmi«, kot je uveljavljeno v slovenskem prostoru. Tak prevod označuje trgovanje z ljudmi kot proces in upošteva, da ga določajo družbeno pogojena razmerja. Prevod je ustrežnejši, ker se izogne redukciji trgovanja na trgovino kot tržno menjavo blaga (Zavratnik Zimic in Pajnik 2005). V besedilu uporabljamo tudi izraz trgovanje z ženskami (ang. *trafficking in women*), s katerim želimo opozoriti na feminizacijo procesa. Termin trgovina z ljudmi uporabljamo zgolj tedaj, ko v izvirniku neposredno navajamo zakonska določila.

² Cf. Dworkin 1987, McKinnon 1993, Barry 1985.

³ Abolicionizem najpogosteje označuje prizadevanja za odpravo, ukinitvev prostitucije (lat. *abolitio*). V pravnih kategorijah, ko dekriminalizacijo prostitucije označujejo kot abolicijo, pa ima drugačen pomen, in sicer odpravo kazenske zakonodaje, ki prostituiranje obravnava kot prekršek. Več o tem v drugem poglavju.

sprotno abolicionističnemu, je radikaliziralo gibanje za samoorganizacijo prostitutk, ki je začelo nastajati v 70. letih ne samo v ZDA in Zahodni Evropi, ampak tudi v Latinski Ameriki in Aziji.⁴ Prostitucijo je definiralo kot seksualno delo, ženske in moške, ki se ukvarjajo s prostitucijo, pa poimenovalo seksualne delavke in delavci. Obenem je izostrilo doktrino prostovoljnosti in samoodločanja v prostituciji in poudarilo, da abolicionistična politika slabša položaj seksualnih delavk in delavcev, katerih socialni in ekonomski položaj je treba izboljšati s priznanjem pravic, ki izhajajo iz prostitucije kot legitimnega dela.

V obravnavah prostitucije je še danes prevladujoče izhodišče to, da opredeljujejo prostitucijo kot nasilje ali kot seksualno delo oziroma prostitutke kot žrtve ali seksualne delavke. Podobno se polarizirajo tudi razprave o trgovanju z ljudmi: zagovorniki odprave prostitucije opredeljujejo trgovanje z ljudmi kot nasilje in podpirajo politike varovanja žrtev in kriminalizacije storilcev.⁵ Zagovorniki seksualnega dela pa se zavzemajo za deviktimizacijo žensk, vključenih v trgovanje z ljudmi, in opozarjajo na potrebo po odpravljanju razrednih delitev, socialne neenakosti ter etnične in spolne diskriminacije, ki označujejo proces trgovanja z ljudmi v večji meri kakor kriminalne združbe.⁶

Termin seksualno delo (ang. *sex work*) se je uveljavil v 70. letih prejšnjega stoletja za poimenovanje komercialnih seksualnih storitev, predstav ali produktov v zameno za materialno zamenjavo. V sodobnosti povezujejo seksualno delo s seksualno industrijo, kamor nekateri avtorji⁷ poleg prostitucije uvrščajo striptiz, erotični ples, telefonski seks in tudi pornografijo, nekateri drugi⁸ pa vztrajajo, da je različne oblike treba obravnavati ločeno, še posebej pa, da to velja za prostitucijo in pornografijo. Med pogostimi dilemami je tudi ta, ali za trgovanje z ljudmi upoštevati zgolj trgovanje za seksualno izkoriščanje ali tudi druge oblike prisilnega dela.⁹ Nekateri¹⁰ vztrajajo, da ga je treba omejiti na trgovanje za namene seksualnega izkoriščanja, drugi¹¹ pa poudarjajo, da vključuje tudi prisilno

⁴ Gall 2006.

⁵ Jeffreys 2006, Huges 2000.

⁶ Agustín 2005, Doezeza 2000, Kempadoo et al. 2005.

⁷ Weitzer 2000, 3.

⁸ Kuo 2002.

⁹ Kelly 2005, Freedman 2003.

¹⁰ Jeffreys 2006.

¹¹ Poročilo ILO (*International Labour Organization*) *A Global Alliance Against Forced Labour* iz leta 2005 (str. 12–15) navaja, da trgovanje z ljudmi za namene seksualnega izkoriščanja dosega 11 odstotkov vseh oblik prisilnega dela. ILO trgovanje z ljudmi

delo v panogah, kot so kmetijstvo, gradbeništvo ali prisila in izkoriščanje v gospodinjstvem delu, in da je te oblike potrebno obravnavati tudi skupaj s seksualnim izkoriščanjem in ne zgolj ločeno od njega. Pri obravnavah trgovanja z ljudmi je opaziti nestrinjanje tudi o tem, ali ga obravnavati skupaj s tihotapljenjem ljudi oziroma ločeno od njega. Pomisleki¹² so izraženi glede tega, da utegnejo obravnave trgovanja z ljudmi izključno kot oblike (družbeno in pravno skonstruiranih) »nelegalnih« migracij spregledati nasilje, zlorabe in diskriminacije, ki opredeljujejo trgovanje z ljudmi kot prakso izkoriščanja in spravljanja v suženjsko razmerje. Obenem lahko ločene obravnave poustvarjajo predstave o trgovanju z ljudmi kot izključno prisilni dejavnosti v primerjavi s tihotapljenjem kot izključno prostovoljni dejavnosti. Nasprotni temu so poskusi deviktimizacije žrtev trgovanja z ljudmi, kakor tudi opozorila, da so nasilna dejanja mogoča tudi v procesu tihotapljenja. Prav tako pa velja tihotapljenje oziroma posredovanje pri »nelegalnem« prehodu meje razumeti kot obliko »asistirane migracije« v sodobnosti, ko so legalne možnosti migriranja omejene.¹³

Misliti o prostituciji in trgovanju z ljudmi danes pomeni soočati se s prevladujočimi predstavami, ki v zahodnih družbah povečevanja ekonomske učinkovitosti bodisi vzdržujejo neokapitalistično predstavo prostovoljne izbire bodisi prevzemajo viktimizacijo, s katero opravičujejo »naravnost« bojnih politik, to je, »politik boja in preprečevanja« prostitucije ali trgovanja z ljudmi. To besedilo problematizira prevladujoče predstave in ideologiziranje fenomenov in poskuša odpirati nove perspektive v mišljenju in delovanju. Izhajamo iz teze, da je enoznačno opredeljevanje prostitucije bodisi kot prodaje telesa, identične kakršnikoli drugi izmenjavi storitev za denar,¹⁴ bodisi kot apriornega nasilja nad ženskami

opredeljuje kot eno od oblik prisilnega dela, kjer največ trgujejo z ljudmi za namene seksualnega izkoriščanja – 43 odstotkov, med njimi gre v 98 odstotkih primerov za trgovanje z ženskami ali otroki; trgovanje za namene ekonomskega izkoriščanja pa se dogaja v 32 odstotkih primerov. Dostopno na http://www.ilo.org/dyn/declaris/DECLARATIONWEB.DOWNLOAD_BLOB?Var_DocumentID=5059 (24. avgust 2007).

¹² Kelly 2005, Freedman 2003.

¹³ Kelly 2003, 140.

¹⁴ To je ena od razlag prostitucije, ki se je pojavila z medikalizacijo diskurza o prostituciji v 19. stoletju. Prisotna je tudi v socialni patologiji, v Sloveniji v študijah iz 60. let prejšnjega stoletja (Kobal in Bavcon 1969, 159), kakor tudi v začetnih obravnavah prostitucije kot seksualnega dela. Pozneje je bila predmet kritik v feminizmi in študijah spolov, po katerih se prostitutka ne prodaja dobesedno, denarja ne prejema v zameno za služabništvo ali suženjstvo, prav tako ne prodaja svojega telesa ali njegovih delov. Takšna pojmovanja so bodisi metaforična bodisi vrednostno obremenjena in z vidika obravnav, ki upoštevajo razlike med spoloma, neprimerna, ker enačijo žensko kot osebnost oziroma njeno »moralno vrednost« z njeno seksualnostjo (Kuo 2002, 42).

neustrezno. Enoznačne opredelitve sicer opozorijo na določene razsežnosti prostitucije, obenem pa soustvarjajo njeno enoznačno družbeno konstrukcijo, saj ne obravnavajo njene raznolikosti in različnosti in ne nazadnje tudi protislovnosti. V tem besedilu prakticiramo transgresijo binarnega mišljenja, kar nam omogoča upoštevati mnogotere realnosti žensk in moških v prostituciji in trgovanju z ljudmi. Ugotavljamo, da je dualistično pojmovanje neprimerno tudi zato, ker izključuje stranske pojave v prostituciji, denimo, prostitucijo moških, ki sprejemajo ženske kot stranke, istospolno ali transspolno prostitucijo.¹⁵ Predvsem pa ne zaobjamemo heterogenosti izkušenj in, kot pokažejo primerjave skozi zgodovino, ne vnaša v javni prostor nič novega.

Naša analiza upošteva, da je prostitucija oblika dela in da lahko pomeni tudi izkoriščanje, zaznamovano z razlikami glede na spol, pri trgovanju z ljudmi pa tudi suženjska razmerja. Hkrati upošteva možnost, da ženske in moški v prostituciji niso a priori žrtve procesa trgovanja z ljudmi in da ženska ni objekt seksualne potrošnje. Na tej podlagi se proučevanja prostitucije lotevamo s tematizacijo njenih različnih vidikov: dela, ne-dela, ženskega dela, seksualne industrije in ob tem vzpostavljamo relacijska razmerja med prostitucijo in trgovanjem z ljudmi.

To besedilo ni absolutno spolno določeno, niti ne prejudicira spolne usmerjenosti. Tudi pri tematiziranju spola se izognemo esencializmu, obenem pa ugotavljamo, da sta tako prostitucija kakor trgovanje z ljudmi zaznamovani z neenakimi razmerji in diskriminacijo, ki izhajajo iz razlik glede na spol, ter da so tudi posledica heteronormativnosti. Ker skozi vse besedilo prostitucijo in trgovanje z ljudmi obravnavamo tako, da upoštevamo razlike med spoloma in ker je po podatkih večina prostitutk žensk, govorimo povečini o prostitutkah oziroma ženskah v prostituciji. Kjer se sklicujemo na moško prostitucijo in omenjamo homoseksualno in heteroseksualno prostitucijo, sočasno uporabljamo moško obliko in torej govorimo o prostitutih, moških in ženskah v prostituciji. To obliko v največji meri uporabljamo v poglavju, kjer govorimo o seksualnem delu in samoorganizaciji v prostituciji.

Ker ne prevzemamo enoznačne opredelitve prostitucije ali trgovanja z ljudmi, v tem besedilu ne ugotavljamo, kaj je narobe s prostitucijo ali kako bi izničili trgovanje z ljudmi. Nasprotno, zanimajo nas značilno-

¹⁵ Termin homoseksualna prostitucija uporabljamo zgolj v primeru, ko jo navajamo ob boku heteroseksualne prostitucije, sicer uporabljamo termin istospolna prostitucija, ki pušča odprt prostor za različnost identitetnih oznak in opredelitev. Iz podobnih razlogov uporabljamo termin transspolna (ang. *transgender*) in ne transseksualna (ang. *transsexual*) prostitucija, razen če se sklicujemo na avtorje, ki ju poimenujejo drugače.

sti in različnosti tako prostitucije kakor trgovanja z ljudmi. Obenem se usmerjamo v povezovanje obeh fenomenov, razgrinjamo protislovnosti v teoretskih pojmovanjih in dogajanjih v praksi. V tej luči se z različnimi poimenovanji – prostitutka oziroma prostitut, oseba v prostituciji, posameznice v prostituciji, posameznice in posamezniki, ki se ukvarjajo s prostitucijo – izognemo predeterminiranosti identitetnih politik, ki se nagibajo k zamrznjenju identitete, v našem primeru identitete »prostitutka«, ali, v primeru trgovanja z ljudmi, identitete »žrtev«. Takšna raba je smiselna tudi zato, ker je empirična študija o prostituciji in trgovanju z ljudmi v Sloveniji, o kateri več v nadaljevanju, pokazala, da se posameznice in posamezniki v prostituciji povečini ne identificirajo kot prostitutke oziroma prostituti. Odsotnost identifikacije z oznako »prostitutka« in »prostitut« je mogoče različno pojasniti: kot je pokazala analiza intervjujev, zlasti s percepcijo prostitucije kot začasne dejavnosti in z družbenim stigmatiziranjem prostitutk in prostitutov.

Besedilo začnemo z obravnavo okoliščin, ki so prostitucijo skozi zgodovino slikale kot »naravni družbeni pojav«. V prvem poglavju ugotavljamo, kakšne so bile politike in prakse, ki so urejale prostitucijo v različnih obdobjih in okoljih, in na kakšnih raziskavah so se utemeljevale. Posvečamo se analizi procesov proletarizacije in domestifikacije, ki so bili spolno specifični in so opredeljevali prekarnost prostitucije v predindustrijskem obdobju. Ugotavljamo, kako so v 18. in 19. stoletju prostitucijo pojasnjevali na podlagi medicinske argumentacije, jo zakonsko prepovedovali s sklicevanjem na varovanje družbe pred deviantnimi pojavi in z njenim preprečevanjem zagotavljali »varnost ter higieno« prebivalstva. Zanimajo nas tudi družbene projekcije trgovanja z ljudmi in vzorci ter posledice ločevanja prostitucije od trgovanja z ljudmi. Pri tem namenjamo posebno pozornost obravnavi prostitucije in trgovanja z ljudmi z vidika spolne diskriminacije, družbe dela ter migracijskih politik. Ugotavljamo, kako so ustvarjali podobo naivne žrtve trgovanja z ljudmi in jo ločevali od podobe profesionalne in nemoralne prostitutke.

V drugem poglavju ugotavljamo paradigmatične značilnosti pojmovanj prostitucije kot nasilja ali kot seksualnega dela. Analiziramo nekatere sodobne politike uravnavanja prostitucije, denimo, abolicionistične mehanizme kaznovanja strank na Švedskem. Obenem proučujemo razlike in podobnosti med sodobnimi obravnavami prohibicije,¹⁶ dekriminalizacije in legalizacije prostitucije in podrobneje obravnavamo implementacije seksualnega dela na Nizozemskem in v Nemčiji. Posebno pozornost

¹⁶ Prepoved, preprečenje (lat. *prohibitio*).

posvetimo tudi obravnavi samoorganizacije v prostituciji, ki je izostrila perspektivo seksualnega dela in odprla javni prostor za obravnavo istospolne in transspolne prostitucije.

V tretjem poglavju o novih pristopih pokažemo na potrebo po povezoivanju prostitucije in trgovanja z ljudmi tako, da bi ugotavljali podobnost in razlike med njima. Navajamo razločke med politikami »boja in preprečevanja« in politikami, ki so usmerjene v zagotavljanje človekovih pravic, ter tako prostitucijo kakor trgovanje z ljudmi umestimo v kontekst sodobnih migracij. Obenem razpravljamo o povpraševanju po seksualnih storitvah, kar je novost v slovenskem prostoru in je tema, do nedavnega spregledana tudi v mednarodnem kontekstu.

V četrtem poglavju obravnavamo izsledke empirične študije o prostituciji in trgovanju z ljudmi v Sloveniji. Uporabljamo gradivo, pridobljeno z raziskavo, ki smo jo na Mirovnem inštitutu opravili leta 2006 v okviru mednarodnega projekta IOM *Aplikativna raziskava za boljše razumevanje povpraševanja pri trgovanju z ljudmi*.¹⁷ Uporabljamo tudi gradivo s terenskega dela, ki smo ga v Sloveniji nadaljevali po končanem projektu. V tem delu besedila poudarjamo naracijo: s pripovedovanjem zgodb posameznic in posameznikov v prostituciji poskušamo v obstoječo razpravo vnesti nove perspektive. Odpiramo prostor za izražanje mnenj in izkušenj prostitutk in prostitutov v Sloveniji, kjer sicer prevladujejo metode reprezentiranja, denimo, prostitutk in prostitutov, ki so izvzeti kot naslovniki in prejemniki politik, v oblikovanju katerih ostajajo nemi. Z objavljanjem in analizo mnenj in izkušenj ne samo posameznic in posameznikov v prostituciji, ampak tudi strank, zvodnikov, kakor tudi oblikovalcev politik in predstavnikov nevladnih organizacij, besedilo zastavljamo kot pripoved zgodbe o prostituciji.

V raziskavi nas je zanimalo tudi, kako prostitucijo in trgovanje z ljudmi vidijo tisti, ki nanju gledajo »od zunaj« in z njima nimajo nujno neposredne izkušnje. Z javnomnenjsko raziskavo smo proučevali mnenja respondentov moškega spola o trgovanju z ljudmi in o prostituciji v Sloveniji.¹⁸ Po maloštevilnih raziskavah, ki so proučevale povpraševanje,¹⁹

¹⁷ Naslov raziskave v izvirniku je *In-Depth Applied Research to Better Understand the Demand Side of Trafficking in Persons*. Raziskava je bila izvedena v Sloveniji, na Madžarskem, Poljskem in Slovaškem. Primerjavo med državami glej v Bianchi et al. (2007).

¹⁸ Raziskava je bila izvedena na podlagi naključnega reprezentativnega vzorca 306 respondentov. Računalniško podprto telefonsko anketiranje je v izvedbi družbe CATI potekalo med 16. in 19. junijem 2006. Javnomnenjska raziskava je bila izvedena tudi na Madžarskem in je vsebovala manjši nabor vprašanj. Odgovore prim. v Bianchi et al. (2007).

¹⁹ Kinsey 1948, Monto 2000, Anderson in O'Connell Davidson 2003.

so uporabniki seksualnih storitev predvsem moški. Upošteva je to, je bila naša raziskava zasnovana tako, da je mogla kar se da natančno popisati odnos moških strank do prostitucije. Vsebinska izostritev na moške uporabnike, kakor tudi moške respondente javnomnenjske raziskave, noče prejudicirati, da po seksualnih storitvah ne povprašujejo tudi ženske, prav tako pričujoča raziskava bralke in bralca ne želi napeljevati k sklepu, da mnenja žensk, ki povprašujejo po seksualnih storitvah, niso enako pomembna. Naročena raziskava ni upoštevala odnosa žensk, uporabnic storitev seksualne industrije, do prostitucije, kar bo, upajmo, podrobneje proučeno kdaj v prihodnje.²⁰

Analiza intervjujev in raziskava javnega mnenja sta potrdili doktrinarnost dualizmov in pokazali na fluidnost in raznovrstnost mnenj in izkušenj, ki določajo prostitucijo. Intervjuvanka, denimo, ki dela v prostituciji, pravi, da se zavzema za legalizacijo prostovoljne prostitucije, in hkrati vidi lastni položaj »prostovoljnosti« kot pomanjkanje drugih možnosti, neka druga pojmuje prostovoljnost kot osebno željo po večjem zaslužku. Če je v intervjuju, denimo, s predstavnico nevladne organizacije mogoče zaznati argumentacijo, ki jo lahko imamo za abolicionistično (denimo, argument, da je prostitucija nasilje in posledica moške dominacije), lahko na nekem drugem mestu v intervjuju zaznamo nagnjenje k zagovorništvu pravic seksualnih delavk. Prostitucija ni samo nasilje in izkoriščanje, kot tudi ni samo delo. Ni samo prostovoljna dejavnost in tudi ne nujno prisilna. Izhajamo iz teze, da dualistične obravnave, ki so v preteklosti izrazito zaznamovale razpravo o prostituciji, in jo zaznamujejo tudi danes, očijo prostor za alternative, te pa velja tematizirati ravno na presečišču binarnega pozicioniranja.

Pripovedi žensk in moških v prostituciji v tej knjigi osvetlujejo podobe seksualnosti, identitet, življenjskih izkušenj in aspiracij v kapitalističnih razmerah in družbi potrošnje. Pripovedi razkrivajo mnogotera razmerja in doživljanja žensk v heteroseksualni prostituciji in moških transvestitov. Seksualna, identitetna vprašanja, pojmovanja avtonomnosti, prostovoljnosti, refleksije spolne in ekonomske neenakosti, družbenih vzorcev, vprašanje nasilja in izkoriščanja so teme, ki opredeljujejo prostitucijo. Naracija, metoda pripovedovanja zgodb,²¹ ki smo jo v empirični študiji aplicirali s polstrukturiranimi intervjuji, nazorno pokaže mnogoterost

²⁰ V knjigi dajemo poudarek pripovedim in podrobneje prikažemo kvalitativno študijo.

²¹ Zgledujemo se po Arendt (1958/1996), ki mišljenje poudarja kot prakso, kot delovanje, ki ni ne-mišljenje profesionalcev, ampak je »mišljenje brez oprijemalne ograje«. Sama ga prakticira, kot ugotavlja Young Bruehl (1977), s »pripovedovanjem zgodb«, z odgovornim mišljenjem, ki se ne opira na tradicije in standarde, ampak poteka »skupaj s

izkušenj prostitutk in prostitutov. Narativni pristop osebne izkušnje, akcije in interakcije v prostituciji, položaj prostitutk in prostitutov, njihove odnose s strankami in posredniki, motivacije strank, izkušnje in mnenja nevladnih akterjev osvetljuje z različnih vidikov. Pripovedi temo definirajo onkraj prevladujočih dualizmov in pokažejo na alternativna razumevanja, ki lahko rabijo za podporo oblikovanju politik na področju prostitucije v prihodnje.

Naš pristop k temi je torej pristop mišljenja o prostituciji in trgovanju z ljudmi s pripovedovanjem zgodb, ki osvetljujejo ne samo položaj posameznic in posameznikov v prostituciji ali aspiracije strank, ampak tudi širše družbene in kulturne vzorce ter ekonomske strukture družbene organizacije, pogoje dela in realnosti seksualne industrije. Participativni pristop v našem primeru združuje teorijo z življenjskimi izkušnjami in politično prakso. Prostitucija kot delo, nasilje in prostitucija, prostitucija in država, mediji in prostitucija, javno mnenje, trgovanje z ljudmi, menedžment seksualnosti, uporaba seksualnih storitev in seksualna industrija, vse to so teme, ki določajo prostitucijo in trgovanje z ljudmi, in šele presečišča teh tem lahko pomenijo izziv ideologijam individualizma, potrošnje ali doktrini abolicionizma in prohibicionizma in navsezadnje tudi slavljenju paradigme seksualnega dela.

Premislek o prostituciji in trgovanju z ljudmi v tem besedilu zavrača prevladujoče absolutistično problematiziranje fenomenov in odraža osebni angažma k prepoznavanju raznolikosti in nasprotij v prostituciji. Bralka in bralec bosta morda pripravljena upoštevati, da je besedilo tudi poskus zamajati prevladujoče okvire v razumevanju prostitucije in trgovanja z ljudmi.

Ob objavi se zahvaljujem vsem, ki ste sooblikovali to besedilo in pomembno prispevali k njegovi vsebini. Zahvala gre vsem, s katerimi se srečujem, razpravljam in zabavam v zadnjem desetletju. Posebno zahvala dolgujem vsem, ki ste bili pripravljeni pripovedovati zgodbe in morate tukaj ostati anonimni. Pri načrtovanju in izvedbi intervjujev sta sodelovala Urša Kavčič in Iztok Šori. Skupaj smo pretresali zgodbe, kot so nastajale, se soočali z mnogimi vprašanji pri izvedbi intervjujev, vedno znova smo morali pretehtati razmere intervjuvanja kakor tudi odnose med posameznicami in posamezniki v prostituciji. Za izčrpne pripombe k besedilu se posebej zahvaljujem Veroniki Bajt, Marti Gregorčič, Majdi Hrzenjak, Romanu Kuharju in Alenki Švab, Aldu Milohniču pa tudi za uredniško delo. Alešu hvala za skrbno branje. In za vse drugo.

svetom« (in od njega ni objektivno ločeno); poteka z zbiranjem pomenljivih objektov refleksije in razumevanja (ibid., 184, 188).

PODRUŽBLJANJE PROSTITUCIJE

Prevladujoče označevanje prostitucije je pogosto poenostavljeno, kar se pokaže v oznaki prostitucije, češ da je ta naravni in družbeni fenomen, najstarejša obrt, ki da je vedno obstajala in da bo vedno obstajala ne glede na družbene razmere, da je torej vsesplošno prisotni pojav ne glede na prostor in čas. Takšno uvrščanje se ujema s predstavami o domnevno naravni potrebi po potešitvi (moške) seksualnosti in ne prepozna družbenih in kulturnih kontekstov, ki določajo prostitucijo: ekonomske okoliščine v določeni družbi, normativne seksualne prakse, odnosi med seksualnostjo in identiteto, pomen in strukturiranje prostitucije v specifičnih zgodovinskih okoliščinah, pravno normiranje, kulturni vzorci in vrednote in podobno. Prostitucija zadeva vprašanja o regulaciji in marginalizaciji seksualnosti, politikah izključevanja, rasizmov, seksizmov in nacionalizmov, kakor tudi o regulaciji trga dela. Je tudi odraz migracijskih praks, ekonomske in socialne neenakosti ter razrednih delitev. Določajo jo na rasi utemeljene konstrukcije spolnosti iz kolonialnega obdobja, denimo, v Indiji,²² kot tudi postkolonialne prakse v Nigeriji²³ in oblike »transnacionalne prostitucije«, denimo, seksualni turizem na Tajskem.²⁴

Pri obravnavi prostitucije v sodobnosti se ne moremo izogniti razpravam iz 18. in 19. stoletja, iz časa intenzivnega podružbljanja prostitucije, to je potiskanja prostitucije v družbene okvire (ne)sprejemljivega.²⁵ V tem obdobju so prostitucijo pojasnjevali s sklicevanjem na moralne vrednote. Dediščina moralčne misli sega vsaj v 15. in 16. stoletje, ko se je

²² Pivar 1981.

²³ Aghatise 2004.

²⁴ Thorbeck in Pattanaik 2002.

²⁵ Podružbljanje (*Vergesellschaftung*) uporabljamo v Habermasovem (1963/1972, 31–32, 54, 76) pomenu izginjanja javnosti oziroma njene depolitizacije s potiskanjem javnega delovanja v okvire družbenega normiranja. Podružbljanje se dogaja prek procesov socializacije, psihologizacije in scientifikacije, z ustvarjanjem javnosti kot »družbene-ga telesa« in nalaganjem odgovornosti za njeno omejitev ali, nasprotno, krepitev. Sklicujemo se tudi na pojmovanje Arendt (1958/1996, 43), ki podružbljanje problematizira kot zamenjavo delovanja z obnašanjem (*Sich-Verhalten*), ki ga družba pričakuje od svojih članov in za katerega predpisuje pravila, usmerjena v normiranje posameznikov v to, da postanejo sprejemljivi za družbo.

začela oblikovati politika do prostitucije kot politika preprečevanja spolnih bolezni, zlasti sifilisa in gonoreje, in ko so se pojavili zametki organiziranih nasprotovanj prostituciji. Moralizirati o prostituciji je pomenilo ugotavljati, da se svet s prostitucijo ne ravna po načelih morale, in pritoževati se, da postaja iztirjen. Pomenilo je tudi organizirano poseganje v »sprijenost« in dokazovanje, kaj naj bi bila prava нравstvena načela. Moralistični diskurzi so opredeljevali prostitucijo vse do začetka 20. stoletja in zametki teh obravnav so prisotni tudi v današnjih razpravah.

Namen tega besedila ni podati celovit zgodovinski pregled prostitucije. Čeprav se tukaj usmerjamo, poleg v sodobne razprave, tudi v obravnavo prostitucije v nekaterih obdobjih v zgodovini, velja poudariti, da so bile zaznave prostitucije (ne pa tudi trgovanja z ljudmi, ki je novodobni pojav, medtem ko so prakse »kupovanja in prodajanja« ljudi seveda vse prej kot nekaj novega) v različnih obdobjih in okoljih sicer različne, a vendarle tudi podobne. Ne da bi predlagali neposredno povezavo med položajem žensk v prostituciji danes in položajem v antiki, velja omeniti, da sodobna binarna razlikovanja, denimo, »samostojna seksualna delavka« nasproti »sužnji«, niso novodobni pojav.

V stari Grčiji so razločevali dikteriade (*dicteriades*), ki jih je kupovala mestna država za javne služabnice, od heter, družabnic, ki so bile v vlogi zadovoljevanja »pomembnejših moških«. Ulične prostitutke so bile v Grčiji, skupaj z ženskami nasploh, otroki in tujci, v funkciji nujnega v oikosu in so se od drugih razločevale tudi po posebej predpisanih oblačilih, ki so jih morale nositi. Prvi je javno hišo, dikterion (*dicterion*), ustanovil Solon za obvladovanje »javnega zla«, in dikteriade so v njih živele kot sužnje, ki so za delo prejemale oblačila in hrano, njihov zaslužek pa je pobirala država. Tudi hetere so imele zgolj podporno vlogo v javnem življenju, kamor niso imele vstopa, so pa, v nasprotju z dikteriadami, bile ne samo v funkciji seksualnega zadovoljevanja, ampak tudi zagotavljanja družabništva; pričakovalo se je, da so znale plesati, igrati na instrumente, da so sklepale prijateljstva z moškimi in jih zabavale.

Zgodovinarji vlogo in položaj heter pogosto romantizirajo, češ da so to bile čaščene ženske, ne problematizirajo pa, da so obstajale zgolj v odmerjeni vlogi, ki so jo morale opravljati. Niso smele participirati v javnem življenju, niso se udeleževale javnih dejavnosti in njihovi otroci nikoli niso bili polnopravni meščani. Dvojna vloga, ki jo danes poznamo v razločevanju profesionalne prostitutke od žrtve trgovanja z ljudmi, je bila ženskam v prostituciji pripisana v vseh obdobjih v zgodovini: v Indiji so kurtizane, ki so služile kralju, drugače dojemali kakor ulične prostitutke, prav tako so kurtizanam v Franciji in Italiji pripisovali več družbenega ugleda kot uličnim prostitutkam. Na Japonskem so ločevali gejšo od drugih prosti-

tutk – zgodovinski viri, denimo, gejshe vzporejajo z grškimi heterami – prav tako na Kitajskem, v Indiji so svete prostitutke oziroma božje služabnice (*devadasis*) razločevali od »navadnih« prostitutk. V vseh okoljih pa je bila vloga žensk v prostituciji ozko in izrazito funkcionalno opredeljena.²⁶

Razločevanje med različnimi oblikami prostitucije in razločevanje prostitutk od drugih žensk je veljalo za prakso tudi v srednjem veku, ko so *meterix publica* ali *filles communes*, tako imenovane javne prostitutke ali »ženske, skupne vsem«, razločevali od »uličnih prostitutk« (*cantonnières*), »ilegalnih prostitutk« (*filles secretès*) in, na primer, »lahkih žensk« (*légières*).²⁷ Podobno so v srednjeveški Istri, kot izhaja iz statuten istrskih mest, uporabljali izrazi *meterix publica* oziroma, slabšalno, »putana«.²⁸ V srednjeveških mestih so imele nad prostitucijo v mestnem bor delu nadzor mestne oblasti. Javna hiša v Trstu je bila za razliko od ulične prostitucije želena oblika organiziranja te dejavnosti. Viri poleg prostitucije v javnih hišah in ulične prostitucije v 13. in 14. stoletju omenjajo tudi zasebne bordele, kjer je potekala sicer prepovedana organizirana prostitucija (z zvodništvom), in kopališča kot prostore, kjer se je dogajala prostitucija.²⁹ Prostitucija v javnih hišah je bila pod nadzorom, ki je prinesel to, da so veljala pravila o načinu organiziranja dela in življenja v javni hiši, pomenil je tudi, da so prostitutke morale sprejeti pravila glede oblačenja, da so jih lahko razločevali od drugih žensk. Sicer je javna hiša bila, vsaj pogojno, družbeno sprejemljiva, predvsem iz ekonomskih koristi, saj so dohodki od prostitucije bili sestavni del mestnega proračuna. Pogojno zato, ker so v obdobju od Avgušтина do Tomaža Akvinskega prevladovala predstave o prostituciji kot o »nujnem družbenem zlu« na

²⁶ Pregled prostitucije skozi zgodovino, od Grčije, Rima, prostitucije v Indiji, na Kitajskem, Japonskem, v Afriki in na Pacifiku, glej v Henriques (1968). Faktografski prikaz z zgodovinske perspektive prim. v Ryley Scott (1969). V obeh delih najdemo izčrpne opise, kakšni so bili pomeni prostitucije v specifičnih okoljih. Viroma, kot tudi sicer številnim drugim obravnavam prostitucije z zgodovinske perspektive, pa umanjka obravnava položaja prostitutk. Ta besedila prostitucijo obravnavajo kot »naraven« pojav in so nesenzibilna za obravnavo razlik med spoloma, prostitucijo pogosto pojasnjujejo z biologizmi. Pojavljajo se trditve, na primer, da je bil položaj prostitutk v srednjem veku boljši od položaja žensk v novodobni prostituciji. Ali pa absolutne primerjave, ko, denimo, kot vzor poudarjajo položaj heter v Grčiji ali gejs na Japonskem, ne obravnavajo pa funkcionalistične naturalizacije žensk v prostituciji. Ne moremo namreč govoriti o absolutno dobrem položaju heter, ker takšna razlaga izpušča pomembno »podrobnost«, da so namreč hetere živele v funkciji omogočati svobodno udejstvovanje javnih moč v polis (kamor same niso imele vstopa).

²⁷ Rossiaud 1988.

²⁸ Kovačič 2003.

²⁹ Ibid. Ti prostori so v tem obdobju obstajali tudi v Ljubljani, Mariboru, Škofji Loki, Kamniku in na Ptuju (Kovačič 2003).

eni strani je veljalo, da prostitutke opravljajo družbeno potrebno delo, na drugi pa so si v religioznem ozračju prizadevali, da bi jih spreobrnili in bordele spremenili v pobožne ustanove.

PROLETARIZACIJA, DOMESTIFIKACIJA IN NEENAKOST MED SPOLOMA

V predindustrijskem obdobju so ženske pogosto migrirale iz vasi v mesta, da bi razbremenile družino, si poiskale službo, izboljšale osebni ekonomski položaj in položaj družine; vasi so pogosto zapuščale tudi, da bi preživele. V mestih pa ni bilo večjih zaposlitvenih možnosti, zlasti ne za mlajše samske ženske. Prehod v prostitucijo je bil glede na nizke zaposlitvene možnosti za mnoge odločitev, ki so jo sprejele v želji in potrebi, da bi si izboljšale ekonomski in socialni položaj; mnoge so namreč opravljale neplačano domače delo, delale so kot služkinje, varuške, gospodinje ali pa so bile omejene na okolja, v katerih so delale v suženjskih razmerah.

Argument o racionalnosti odločitve za prostitucijo sicer odpravlja apriorno viktimizacijo in pušča prostor za tematiziranje specifičnega, družbeno določenega položaja posameznice, njenih aspiracij in prizadevanj, da bi si izboljšala življenjske razmere. Posameznico prepozna kot akterko in je ne pasivizira v pripisani vlogi žrtve, obenem navaja možnost prostitucije kot emancipatorične dejavnosti (kar je ena od interpretacij v sodobnih razpravah o seksualnem delu). S tega gledišča prostitucija v 19. stoletju ni bila najprej alternativa za ženske, ki so živele v slabih življenjskih razmerah, ampak je bila oblika aktivnega državljanstva, tudi emancipatorična praksa v družbi, ki so jo utemeljevali z vzdrževanjem razlik med spoloma (domestifikacija ženskega dela, podcenjeno žensko delo in podobno). Hkrati ima utemeljevanje, da je prostitucija prostovoljna izbira, tudi nasprotni učinek: namesto prepoznavanja, da jo določajo kompleksne družbenoekonomske okoliščine in neenakosti glede na spol, je mogoče prostitucijo poenostavljeno razlagati zgolj kot individualno in prostovoljno izbiro.

Ukvarjanje s prostitucijo v 18. in 19. stoletju v kontinentalni Evropi³⁰ kakor tudi v nekdanji Jugoslaviji,³¹ vključno s Slovenijo,³² torej ni bila

³⁰ Na tem mestu, kakor tudi v nadaljevanju prvega poglavja, najpogosteje navajamo anglosaksonsko literaturo. Največ študij, ki obravnavajo prostitucijo v predindustrijskih družbah, se namreč navezuje na to okolje. V besedilu pa obravnavamo prostitucijo tudi v nekaterih drugih okoljih, denimo, v nekdanji Jugoslaviji ali Latinski Ameriki, analiza sprememb v kontinentalni Evropi pa je v ospredju. Poleg tega, da so prostitucijo v predindustrijskih družbah najpodrobneje obravnavali v raziskavah, ki so osredotočene na opisovanje razmer v Angliji, tudi Franciji ali na Nizozemskem, se na te raziskave sklicujemo tudi zato, ker so postale referenčni okvir za obravnave v drugih okoljih.

³¹ Radulović 1986.

³² Cvelfar 1994, 26.

preprosto racionalna odločitev, čeprav so bili domnevno visoki zaslužki tudi razlog za prostitucijo. Ranljivost v pomenu negotovega socialnega in ekonomskega položaja je bila za veliko žensk povod za migracijo v mestna središča, kjer so bile soočene s prekarnostjo na trgu dela. Prostitucija je največkrat pomenila priložnostno delo; mnogo je bilo žensk, ki so jo dojemale kot začasno rešitev v trenutni ekonomski stiski. Bile pa so tudi posameznice, ki so se s prostitucijo preživljale dalj časa in so bile zaradi družbene stigme izločene iz delavskega razreda. Čeprav je bil njihov položaj primerljiv z negotovim položajem revnih žensk, ki so opravljale priložnostna, povečini gospodinjska dela v mestih, so prostitutke v 19. stoletju sestavljale distinktivno subkulturo, ki, pa čeprav v podobnem položaju, naj ne bi imela ničesar opraviti z ekonomsko negotovostjo in izkoriščanjem delavskega razreda.

Bilo pa je ravno nasprotno. Ženske, ki so delale v prostituciji, so iz vasi migrirale v mesta iz istih razlogov kot tiste, ki so opravljale dela v terciarnem sektorju, kot služabnice, prodajalke, natakarike ali šivilje. Pogosto so, preden so se ukvarjale s prostitucijo, delale v pralnici, kot snažilke, šivilje, delale so na kmetiji ali kot prodajalke na ulicah. Velikokrat je bila prostitucija alternativa težaškemu *live-in*³³ gospodinjskemu delu. Po nekaterih raziskavah so bili deleži tistih, ki so pred tem opravljale gospodinjska opravila, veliki – v Londonu do 40 odstotkov in celo do več kot 80 odstotkov žensk v prostituciji nasploh.³⁴ V začetku 20. stoletja je, denimo, med dva tisoč newyorškimi prostitutkami bila skoraj polovica nekdanjih gospodinjskih pomočnic.³⁵ Podobne so ocene za Čile in Argentino.³⁶ Na Dunaju je bilo konec 19. stoletja med prostitutkami največ nekdanjih služkinj, tudi ročnih delavk, natakarike in prodajalk.³⁷ Tudi iz študij o prostituciji v nekdanji Jugoslaviji iz prvih let 20. stoletja³⁸ izhaja, da je večina, po nekaterih ocenah več kot 80 odstotkov prostitutk, prihajala iz revnih okolij; mnoge med njimi so pred tem delale kot služkinje, gospodinje, sobarice, šivilje in natakarike. Veliko Slovenk, ki so delale v Trstu ali v Pulju, je prav tako izhajalo iz vrst služkinj, natakarike in delavk.³⁹ Ocene so po-

³³ Termin označuje situacijo, ko so ženske, ki so opravljale gospodinjska dela, živele v hiši pri družinah, kjer so delale.

³⁴ Walkowitz 1980, 15; Bartley 2000, 3–4.

³⁵ Ryley Scott 1969, 24.

³⁶ Quay Hutchinson 1998.

³⁷ Cvefhar 1994, 29.

³⁸ Radulović 1986, 22–27.

³⁹ Leskošek 2002, 125.

dobne tudi za leta po drugi svetovni vojni kakor tudi za poznejše obdobje: v Ljubljani, denimo, je bilo leta 1964 med sto registriranimi prostitutkami 75 ne kvalificiranih delavk in gospodinjskih pomočnic.⁴⁰

V strokovnih obravnavah iz 19. stoletja so navajali, da je prostitucija povezana z natrpanim trgom dela, pomanjkanjem služb in visokim številom težavnih služb, ki so za mnoge bile edino dostopne. Pojmovanje prostitutke kot zgolj pasivne žrtve glede na gornje podatke ne vzdrži empirične preveritve; mnoge so se dejavno in pogumno odločale o svojem življenju, kljub slabim predispozicijam, determiniranostjo z družinskim okoljem in omejenimi možnostmi na trgu dela. Dekleta so že v zgodnjih otroških letih prispevala k družinskemu proračunu; morala so zapustiti šolo, da so se ukvarjala z mlajšimi brati in sestrami, ko sta bila starša na delu, imela so malo prostega časa in omejene možnosti glede slabo plačanih služb. V danih življenjskih razmerah je prostitucija za nekatere pomenila alternativo domačemu delu ali proletarizaciji, lahko se je kazala kot alternativa revščini ali kot emancipatorična praksa posameznic, čeprav so mnoge ženske v prostituciji ostale ekonomsko odvisne, pogosto pa so tudi ostale oziroma se vračale v slabe življenjske razmere.⁴¹

Ženske so bile v prostituciji tudi pogosto izpostavljene nasilju, alkoholizmu, izčrpanosti, boleznim in ne nazadnje policijski represiji. Podatki kažejo,⁴² da so bile v prostituciji ženske iz pretežno revnih okolij, ki niso imele večje podpore v družini, tudi samske ženske, brezdomke in sirote. Veljalo je, da je poroka jamstvo, da se ženska ne bo ukvarjala s prostitucijo, ali kot pravi Ryley Scott,⁴³ »ženske so imele pravzaprav eno samo možnost za preživljanje, če so hotele obdržati svoj ugled: zakon«. Kljub temu pa je v prostituciji v določenih okoliščinah v določenem obdobju obstajala določena stopnja avtonomnosti. V kontinentalni Evropi v 18. in 19. stoletju je bila prostitucija opredeljena kot dejavnost, ki so jo obvladovale ženske. Pogosto so same organizirale posel, živele so skupaj in to je lahko pomenilo večjo stopnjo samoodločanja v primerjavi s poznejšimi oblikami zvodništva.⁴⁴ Čeprav so ponekod prostitutke lahko same dolo-

⁴⁰ Kobal in Bavcon 1969, 162.

⁴¹ Še v 60. letih 20. stoletja je po nekaterih ocenah (Kobal in Bavcon 1969, 170) več kot polovica prostitutk v evropskih državah zaslužila manj, kot so zaslužile tovarniške delavke, tretjina ravno toliko, več jih je zaslužilo le štiri odstotke.

⁴² Walkowitz 1980, Bartley 2000, Bavcon in Kobal 1969.

⁴³ Ryley Scott 1969, 24.

⁴⁴ Walkowitz 1980, 31. Avstrijska zakonodaja, ki je konec 19. stoletja urejala tudi prostitucijo na Slovenskem, je, denimo, v vlogi lastnic javnih hiš predvidevala le ženske, moške pa v vlogi zvodnikov. To se je spremenilo v času Kraljevine SHS z zakonom o radu in

čale delovne pogoje, urnik dela in cene, pa so še vedno obstajale omejitve, denimo, razrednih delitev, norm in vrednot, ki so domestificirale žensko in njeno delo, ali mitov, ki so glorificirali žensko »čistost«, predstavo, iz katere je bila prostitutka izvzeta. Kljub samoodločanju je bilo delo žensk v prostituciji prej kot oblika podjetništva ali praksa novih delovnih možnosti, kar so pogoste interpretacije danes, predvsem ekonomska in socialna nujnost. Prednosti, ki naj bi jih uživale ženske v prostituciji v primerjavi z ženskami, ki so ravno tako migrirale v mesta in delale v terciarnem sektorju, so bile bolj kot ne relativne in tudi začasne. Položaj žensk v prostituciji je namreč bil primerljiv s položajem žensk, ki so opravljale gospodinjska ali služabniška dela, pa čeprav si je bilo primerjave takrat težko zamisliti.

PRODUKCIJA »DRUŽBENEGA ZLA«

Sredi 19. stoletja je z razvojem družboslovnih znanosti, zlasti z vzponom statistike, skupaj z elementi religioznega v obravnavah, prostitucija obveljala za »družbeno zlo«. ⁴⁵ Prvi zapiski o prostituciji so nastajali v obliki romanov, novinarskih člankov, medicinskih poročil in policijskih statistik. Evangeličanski reformatorji tega obdobja so poudarjali krepot družinskega življenja, ki so ga utemeljevali z vzdrževanjem tradicionalnih puritanskih idealov, denimo, ideala čistosti seksualnega razmerja poročenega (heteroseksualnega) para. Veljalo je, da naj bi seksualna čistost, čista intimnost para prinašala varno zavetje pred tekmovalnostjo na trgu dela in v politiki. Institut posvečene zveze je glorificiral čisto seksualno razmerje; posledično so v prostitutki kot »javni ženski« videli grožnjo varni zasebnosti družinskega življenja. Poudarjali so ideal družine, strukturirane na patriarhalnih temeljih, ki je proizvajal domestifikacijo ženske, vlogo moškega pa je postavil v polje kreposti, tudi z zapovedano zaščitniško in moralno avtoritativno držo v družini. Devetnajsto stoletje je obudilo patriarha kot nostalgичno figuro obdobja zgodnje moderne,

redu iz leta 1921, ki oblik posredovanja pri prostituciji ni več ločil glede na spol (Vodopivec et al. 1990).

⁴⁵ Tukaj opozorimo na kritiko statistike kot metode podružbljanja, za katero postanejo, kot pravi Arendt (1958/1996, 44, 45), »posamezna dejanja ali dogodki [zgolj] goli odkloni ali nihanja«. V 18. stoletju vlade ne nagovarjajo državljanov zgolj kot »ljudstvo«, ampak imajo opravka tudi s »prebivalstvom« in začnejo meriti njegovo rodno, bolezen in zdravstveno stanje. Statistika začne »človeške zadeve« obravnavati za samoumevno preračunljive in po Arendt s preigravanjem števil vnaša vanje konformizem, behaviorizem in avtomatizem.

kjer je *pater familias* nastopal kot moč družine, vezni člen za produkcijo in reprodukcijo ne samo družine, ampak vse družbe.

Z vzponom statistike kot metode za proučevanje deviacij z namenom, da bi jih odpravili in »normalizirali« družbo, so prostitutke označili za družbeno zlo, ki vnaša nemir in ogroža naravni red družbenih stvari. Devetnajsto stoletje je bilo obdobje intenzivnega iskanja tistih, ki naj bi spodjedali vrednote krepostnega družinskega življenja. Družbo so v tem obdobju začeli pojasnjevati kot kolektiv atomiziranih posameznikov, ki sestavljajo družbeno celoto in so v funkciji družbenega napredka. V družboslovnih znanostih se je pojavilo pojmovanje, da tičijo razlogi za socialne probleme v samih posameznikih in posameznicah in njihovi šibkosti in moralni oporečnosti. Študije prostitucije so izhajale iz humanitarnega vzgiba, po katerem je bilo treba prostitutke rešiti iz podvrženosti moralno spornemu ravnanju, ki da je vpisano v njihovi naravi. V strokovnih obravnavah prostitucije so v 19. stoletju kmalu začeli zapostavljati socialni in ekonomski kontekst in se posvečati prostituciji kot obliki subkulture, kot vrsti degradiranega socialnega miljeja, ki ga zaznamujejo odtujene, antisocialne, antireligiozne in nemoralne vrednote. Podvrženost tem vrednotam na individualni ravni pa je veljala kot vzrok za prostitucijo.

Prve študije o prostituciji so bile pozitivistične. Izhajale so iz opredelitve, da je prostitucija družbena deviacija, in so jo pojmovala kot »moralni problem«, »družbeno zlo« ali »družbeno bolezen«. Poudarjale so medicinsko obravnavo, v kontekstu biološkega pozitivizma pa so prevzemale deterministično-evolucionistične predpostavke o manjvrednosti prostitutk kot skupine.⁴⁶ Kljub prevladujočemu ozračju moralizma in tradicionalizma so v prvih desetletjih 19. stoletja obstajali nekateri poskusi tematizirati prostitucijo s kritičnim upoštevanjem idealiziranja družbenega razvoja in z analizo ekonomskega položaja žensk v družbi. Parent-Duchâteletova empirična študija *De la prostitution dans la ville de Paris* iz leta 1836, ki sicer prevzema pozitivistično argumentacijo, je poudarila, da se je prostitucija povečini pojavljala kot tranzitna dejavnost mladih žensk iz delavskega razreda. Iz študije izhaja, da so bili pogosti vzroki za prostitucijo revščina, nezaposlenost, pomanjkanje dela in prenizke mezde in da se je v položaju prostitutk odražal položaj revnih žensk v Franciji v tem obdobju.

Prve raziskave, ki so obravnavale prostitucijo v kontekstu ideologije družbenega razvoja in moralizma, so poudarjale socialni in ekonomski moment, pojavile pa so se v Angliji. Te študije so se razlikovale od poznej-

⁴⁶ Radulović 1986, 71–74.

ših, ki so se omejile na uporabo statističnih podatkov, denimo, o spolno prenosljivih boleznih, na podlagi katerih so rabile za legitimizacijo represivnih ukrepov in strategij boja proti prostituciji in širjenju nemorale. Obravnave ekonomskega položaja in socialnega statusa so v razprave o prostituciji, ki so se sicer osredotočale na iskanje individualnih vzrokov za prostitucijo, kot, na primer, deviantna narava ali promiskuitetnost, kljub temu vnesle novo argumentacijo. Tait je denimo v knjigi *Magdalenism: An Inquiry into the Extent, Causes, and Consequences of Prostitution* (1840) prostitucijo obravnaval v kontekstu naraščajoče nezaposlenosti, primanjkljaja boljše plačanih služb in njihove nedostopnosti ter v kontekstu slabih socialnih razmer, ki so nastajale zaradi industrializacije in urbanizacije. Čeprav je ekonomska argumentacija odpirala pomembne vidike prostitucije, so v teh študijah pogosto ostajali znotraj moralističnega konteksta. Te študije so ob siceršnjem prepoznavanju ekonomskih in socialnih sprememb vzroke za »družbeno zlo« iskale v značajskih lastnostih posameznikov, ki so tako postale deviantne, nemoralne in kot takšne prinašale zaton vrlin, kot so red, ustrežljivost in družinska stabilnost.

Razprave o prostituciji so v drugi polovici 19. stoletja obudile in radikalizirale utemeljevanje, da je prostitucija družbeno zlo. Študije so postale povsem depolitizirane; izgubile so odgovornost kontekstualne obravnave, ki so jo imele v prvih desetletjih 19. stoletja. Kritiki razredne družbe niso bili več udeleženi v razpravah, ki so postajale vse bolj medikalizirane; veljalo je, da prostitucija onesnažuje zdrave soseske. Moralizem je zasenčil socialno argumentacijo, razprav, ki bi tematizirale dimenzijo spola, pa praktično ni bilo.

Avtorji, kot, denimo, Greg v besedilu *Prostitution* (1850) ali Acton v *Prostitution Considered in its Moral, Social and Sanitary Aspects in London and Other Large Cities* (1857), so poudarjali sanitarno predstavo o čistih in zdravih okoljih, ki jih je potrebno zavarovati, na njeni podlagi so pozneje vzpostavili potrebo po regulaciji prostitucije. Prostitucija je obveljala za socialno motnjo in družboslovje tistega časa je z depolitiziranim utemeljevanjem zasnovalo podlago za poznejše represivne ukrepe, ki so jih usmerjali v obvladovanje ponudbe prostitucije, molčali pa so o povpraševanju po njej. Utemeljevanje se je osredotočalo na dokazovanje, da je potrebno odpravljati družbene anomalije, zajeziiti pojave, ki škodijo družbenemu razvoju in »mračijo um«. Veljalo je, da prostitucija razkraja moralo in red, zastruplja sinove, ogroža zdravje, uničuje duhovno ravnotežje, degradira naselja in nasploh sramotno okužuje vso družbo.⁴⁷

⁴⁷ Bartley 2000, 30–31.

Z radikalizacijo moralizma se je v 60. do 80. letih 19. stoletja pojavilo tudi utemeljevanje, namenjeno opravičevanju moške seksualnosti, ki so jo prikazovali kot po naravi različno od ženske, zlasti v pomenu njene neizbežnosti pri moškem. Takšno podeljevanje »seksualne licence« moškim⁴⁸ je, skupaj s poenostavljenimi predstavami o prostituciji kot o prostovoljnem podjetništvu, ki ženskam ponuja visoko stopnjo ekonomske neodvisnosti in nadpovprečni socialni položaj, poglobljalo razlike med spoloma in tudi utemeljevalo nasilje. S tem, da so razločevali moško in žensko seksualnost na podlagi naravne argumentacije, so prostitucijo kot družbeno zlo v duhu funkcionalistične razlage začeli pojmovati kot »nujno družbeno zlo«, pri tem pa so nujnost povezovali z moško seksualnostjo in prek nje opravičevali prostitucijo. To je bilo obdobje, ko so na ravni posameznih držav sprejemali represivne politike za zajezitev prostitucije. Z državnim intervencionizmom, denimo, s politikami policijskega nadzora in z registriranjem prostitutk, se je, kot ugotavlja De Vries⁴⁹ v analizi institucionalizacije prostitucije na Nizozemskem konec 19. in v začetku 20. stoletja, utrdila podoba prostitutke kot »javne ženske«; z registracijo so, kot podobno ugotavlja Radulović⁵⁰ za področje nekdanje Jugoslavije, prostitutke pridobile oznako »javno toleriranih žensk«. V Ljubljani, denimo, je popis prebivalstva leta 1900 opredeljeval prostitutko kot »javno dekle«; oznaka je bila opredeljena kot poklic prostitutke.⁵¹

Zagovorniki reform za izboljšanje položaja prostitutk so v tem obdobju spodbijali argumentacijo o pasivnosti ženske seksualnosti v primerjavi z aktivno in nenadzorovano moško. Do neke meje so tudi zavrnil doktrino o neizbežnosti prostitucije, ki so jo utemeljevali na predstavi o nenasitnosti moške spolnosti in tako utrjevali podobo prostitutke kot javne ženske. Čeprav so biološko doktrino postavili na glavo, so v ozračju moraliziranja, h kateremu so sami prispevali, vendarle sprejemali naravno argumentacijo o moški nadrejenosti. Tako so spisi iz tega obdobja tematizirali žensko kot slaboumno, pasivno, celo patetično in nesposobno moralnega presojanja.⁵²

Predstava o slaboumnosti žensk je bila značilnost viktorijanskega in edvardijskega obdobja 19. stoletja. Šlo je za označbo, ki je ustvarjala svojevrstno kategorizacijo žensk. Profesionalne prostitutke, ženske, ki

⁴⁸ Walkovitz 1980, 44.

⁴⁹ De Vries 2001, 49.

⁵⁰ Radulović 1986, 176.

⁵¹ Kavčič 1987, 156.

⁵² Bartley 2000, 33.

so se leta preživljale s prostitucijo, so obravnavali kot slaboumne in medicinska stroka je veliko prispevala k medikalizaciji v kategoriziranju. Podobno kot danes je tudi takrat obstajala podoba samostojne in racionalne prostitutke visokega razreda. Ženske v prostituciji za visoke sloje, za katere je veljalo, da so ekonomsko preskrbljene, so bile racionalne, ženske v ekonomsko šibkem položaju pa so kot prostitutke veljale za slaboumne. Tiste, ki so bile v prostituciji priložnostno, so sestavljale vmesno kategorijo; njihova slaboumnost je bila relativna.

V drugi polovici 19. stoletja so s statistikami kmalu uspeli prepričati medicinske in represivne avtoritete, da spolne bolezni preplavljajo in ogrožajo nacije po Evropi. Zdravljenje sifilisa in gonoreje je ob pomanjkanju dognanj v medicini potekalo v represivnem ozračju: bolezni so povezovali z grešnimi praksami in nečistimi seksualnimi razmerji. Seksualno-moralistične zapovedi so samo še utrdile predstave o razliki med čisto in nečisto žensko. Prevladujoča predstava je bila, da spolne bolezni zastrupljajo žensko telo in da po bolezni ženska nikoli več ne bo tako čista, kot je bila pred njo.

Doktrina ločevanja čistega od nečistega se je izražala tudi v zdravstvenem sistemu po Evropi s tem, da so gradili posebne bolnišnice za spolne bolezni. Splošne bolnišnice so, denimo, v Angliji zavračale obolele ženske, ne pa tudi moških; ti so imeli dostop do njih, čeprav so bili oboleli za spolnimi boleznimi, skupaj z osebami z oznako motnje v razvoju, osebami, obolelimi za nalezljivimi boleznimi, obolelimi otroki, označeni za »nedostojne«. Še posebej ženske v prostituciji so postale »družbene gobavke«, ko je sifilis zamenjal gobavost kot simbol »strahovite družbene okužbe«.⁵³ Bolnišnice za spolne bolezni niso bile namenjene samo zdravljenju, ampak tudi vzgoji; kot prevzgojni zavodi so tam ženske poučevali o spoštljivosti, ustrežljivosti, osebni čistoči in spodobnosti. Specialistične bolnišnice so na pacientkah uporabljale prijeme družbenega discipliniranja in uvajanja terapevtskega režima, ki se je utemeljil na razrednih in s seksualnostjo povezanih predsodkih viktorijanske kulture.⁵⁴

Razprave o prostituciji kot družbeni deviaciji, ki so se najprej pojavile v Angliji, so vplivale na proučevanje prostitucije tudi drugod. V izčrpní študiji *Prostitucija u Jugoslaviji* Radulović⁵⁵ ugotavlja, da so prve empirične raziskave na področju nekdanje Jugoslavije prostitucijo obravnavale kot socialno-patološki pojav. Med vplivnejšimi besedili avtor omenja knjigo

⁵³ Walkowitz 1980, 59.

⁵⁴ Ibid., 65.

⁵⁵ Radulović 1986.

Miljkovića *Belo roblje* (1901), kjer navaja spolne bolezni in poudarja nevarnost za njihovo širjenje in na tej podlagi utemeljuje represivne ukrepe proti prostituciji in trgovanju z ljudmi. Pozitivistični pristop k prostituciji je značilen tudi za nekatere druge študije – povečini so jih pisali zdravniki – ki prostitucijo, kar je razvidno že iz naslovov, povezujejo s spolnimi boleznimi: *Prostitucija u Beogradu i obavezna predohrana protiv polnih bolesti* avtorja Kujundžića iz leta 1905 ali knjiga Savičevića *Javne ženske (prostitutke) u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti i njihov uticaj na širjenje veneričnih bolesti* iz leta 1909. Kljub prevladujočim abolicionistično obarvanim obravnavam prostitucije kot deviacije so tudi v nekdanji Jugoslaviji objavljali študije, v katerih so prostitucijo obravnavali z ekonomskega gledišča. Med njimi Radulović s poudarkom navaja knjigo Cvetkova *Socijalni karakter prostitucije* iz leta 1908, kjer avtor to dejavnost obravnava kot posledico neenakega ekonomskega položaja žensk, kot produkt materialnih medrazrednih razmerij in nujno posledico kapitalistične proizvodnje.⁵⁶

Če so v obravnavah prostitucije v začetku 19. stoletja upoštevali socialnoekonomski družbeni kontekst, so se pozneje diskurzi medikalizirali. Socialno utemeljevanje se je sredi 19. stoletja umaknilo pozitivistično naravnani medikalizaciji prostitucije, psihologiziranju in patološkim pojasnitvam. Te so prostitucijo kot družbeno zlo ponovno obravnavale kot patološko individualno posebnost, ki jo je kot deviantnost treba nadzirati in s tem uravnavati njeno družbeno funkcijo.

IDEOLOGEMI ZAŠČITE IN HIGIENE

Prevladujoča medikalizacija v razpravah o prostituciji je napeljevala k zakonskemu normiranju, ki se je v Angliji začelo s sprejetjem zakona o nalezljivih boleznih (*The Contagious Diseases Act*) v 60. letih 19. stoletja. Moralistično ozračje, negotovost in hkratna obsesija s seksualnimi vprašanji so navajali k pravnim razmejevanjem zakonov na podlagi spola – v prvotni obliki so omenjeni zakon navajali kot zakon o spolnih boleznih za ženske (*The Contagious Diseases Women Act*). Z državnim intervencionizmom je torej razločevanje med čistim in nečistim po vzoru medicinskega diskurza pridobilo pravno podlago. Ta je bila izrazito spolno specifična in je odražala dvojno, s seksualnostjo povezano moralo tistega časa. Zakonski predpisi, med njimi odredba o obveznih zdravniških pregledih, so veljali samo za ženske. Po vsem svetu so jih sprejemali z namenom, da

⁵⁶ Ibid., 20–23.

bi preprečili širjenje bolezni med moškimi in s tem prišli do ugodnejših statističnih podatkov.

V Angliji in na Irskem so bili najglasnejši zagovorniki zakona o nalezljivih boleznih vojaške avtoritete in najprej so ga uporabljali v vojaških oporiščih in pristaniščih. Glede na okoliščine, v katerih je zakon nastal – promovirali so ga kot »zaščitniški zakon« – ga je mogoče razlagati kot obrambni zakon; bil je v funkciji dopolnjevanja obstoječe nacionalne zakonodaje na področju obrambe. To je bil kontekst, ki je ne samo de facto, ampak tudi na simbolni ravni legitimiziral nujnost razločevanja v uporabi zakona: omejiti je bilo treba žensko seksualnost, da bi moška bila bolj varna. Ta pa je morala biti varnejša, sicer bi bila lahko ogrožena nacija: tu spolna bolezen nastopa kot potencialna grožnja, kot nezmožnost opravljanja vojaškega poklica.

Zgodovinske študije⁵⁷ posebej navajajo, da je bila pobudnica akcij, ki so nasprotovale sprejetju zakona, Florence Nightingale. Nasprotniki so opozarjali na absurdnosti politik o sankcioniranju žensk v prostituciji, osredotočali so se na kritiko politik regulacije, ki so vztrajale pri družbeno-higienični argumentaciji, spodbijali so tudi obvezne zdravniške preglede za ženske. Opozarjali so, da je stopnjevanje policijske represije nesprejemljivo, opozarjali so na kršenje pravic in izražali nestrinjanje z arbitrarnimi odločbami, s katerimi so pozivali ženske k obveznim pregledom.

Po prvem sprejetju so zakon uporabljali selektivno. Kmalu pa to ni bil samo mehanizem za zaježitev spolnih bolezni, ki je potiskal ženske v prostituciji na rob družbe, ampak je začel uravnavati življenja vseh tako imenovanih nedostojnih, kakor tudi revnih prebivalcev. Policija ni nadzirala samo prostitutk, ampak vse ženske revnega sloja, med njimi tudi tiste, ki so jim očitali promiskuitetnost. Pri izvajanju ukrepov čiščenja okrožij po Angliji se je najprej opirala na informacije, ki jih je pridobila od strank, s povečanjem pristojnosti pa so policisti v 60. in 70. letih 19. stoletja dogajanje v lokalnih skupnostih, barih, trgovinah in tudi zasebnih stanovanjih sami nadzorovali. Snovalci zakona so zbirali statistične podatke in pričali pred parlamentarnimi komisijami o naraščanju mladoletne prostitucije, povešanem številu bordelov in večjem številu spolnih bolezni. Razglašali so pozitivne posledice izvajanja zakonodaje in navajali boljši javni red in mir, odpravljanje groženj javnemu zdravju, čiste ulice, povečan nadzor v mestih in prevzgojne uspehe.

⁵⁷ Walkowitz 1986, Bartley 2000, Levine 1994.

Zakonsko urejanje prostitucije za ugodnejšo statistiko in z namenom zajeziiti širjenje spolnih bolezni pri moških, ki se je pojavilo v 19. stoletju ne samo v Angliji, ampak tudi, denimo, na Nizozemskem,⁵⁸ je odločilno vplivalo na tedanje, kakor tudi poznejše politike na področju prostitucije po Evropi in v svetu. V nekdanji Jugoslaviji so konec 19. in v začetku 20. stoletja prostitucijo uravnavali s kazenskim zakonikom, znotraj katerega so oblikovali določila za preprečevanje širjenja spolno prenosljivih bolezni. V Srbiji so v drugi polovici 19. stoletja sprejeli zakon za boj proti veneričnim boleznim (*Zakon za borbu protiv veneričnih bolezni*) in tudi merila za preprečevanje razmnoževanja in širjenja veneričnih bolezni in za ohranjanje npravstvenosti (*Mere za sprečavanje umnožavanja i širjenja veneričnih bolezni i za čuvanje naravstvenosti*). V Vojvodini in Dalmaciji so prostitutkam izdajali posebne zdravstvene knjižice, v katerih so popisovali njihovo zdravstveno stanje na podlagi obveznih pregledov, ki so jih morale opravljati dvakrat tedensko.⁵⁹ Podobno je *Navod, kako nadzorovati prostitucijo v Ljubljani* iz leta 1905 poleg »vknjižbe«⁶⁰ prostitutke v policijski register odredal zdravniške preglede, ki so jih prostitutke morale opravljati dvakrat tedensko, preglede pa so vpisovali v posebne zdravniške knjižice, brez katerih niso smele delati.⁶¹ Podobno je bilo v Španiji sredi 19. stoletja, kjer so mestne oblasti zdravnikom dale velika pooblastila za nadzorovanje »družbenega zdravja«. Ti so zdravstveno stanje prostitutk popisovali v posebne izkaznice, ki so jim rekli *cartilla sanitaria*. Prostitutke so v Čilu morale plačati pristojbino mestnim oblastem, da so se registrirale. Redno so morale opravljati ginekološke preglede in v primeru bolezni so jim licenco odvzeli ter jih napotili na večmesečno zdravljenje.⁶¹

Takšno reguliranje prostitucije ni novodobni pojav. Prvi so prostitutke registrirali Rimljani, z zakonom, po katerem so bile poklicne prostitutke vpisane v posebno kartoteko. Praksa v rimskem obdobju je bila, da po vpisu v kartoteko javnih prostitutk niso radi izbrisali imena prostitutke, pa čeprav je ta dejavnost opustila. Registrirane prostitutke so morale nositi posebno obleko in si barvati lase z določeno barvo, da so jih lahko razločevali od drugih žensk. Registracija pa je imela posledice tudi za neregistrirane prostitutke, ki so bile z zakonom odrinjene na rob družbe in de facto postavljene v vlogo kršiteljic zakona. To pa ni pomenilo, da so

⁵⁸ De Vries 2001.

⁵⁹ Radulović 1986, 171–176.

⁶⁰ Kavčič 1987, Vodopivec et al. 1990.

⁶¹ Quay Hutchinson 1998, 134.

opustile dejavnost, ampak so iskale druge oblike: ker niso smele v bordel, so poiskale zasebne hiše ali pa so bile v ulični prostituciji.

Zakonska ureditev, to je podrejanje prostitucije uradnemu nadzoru, policijsko in zdravniško nadzorovanje prostitutk in dovoljevanje prostitucije v določenih okvirih, je v kontinentalni Evropi sredi 19. stoletja ločevala zaposlene v javnih hišah od žensk, ki so delale na ulicah. Preden so pričele delati v javni hiši, so se morale registrirati; s terminom »kaserernacija« pa je označena omejenost njihovega dela, kakor tudi življenja nasploh, na javne hiše.

Po ocenah je bilo konec 19. stoletja v Parizu okrog štiri tisoč registriranih prostitutk, več deset tisoč pa jih je bilo v prostituciji priložnostno in te je policija pogosto preganjala.⁶² Tudi v Ljubljani so razločevali prostitutke na »javne in skrite«. Kljub predpisom se namreč veliko prostitutk ni odločilo, da bi se registrirale, in so prostitucijo opravljale skrivaj. Po vseh večjih evropskih mestih je bilo v tem obdobju neregistriranih prostitutk tudi desetkrat več v primerjavi s tistimi, ki so dejavnost prijavile.⁶³

Postopki registracije so prostitutke stigmatizirali. V Franciji so morale nastopiti pred komisijo npravstvenega urada (*Bureau de Moeurs*), kjer so jih podrobno izprašali, po tem pa še pred sanitarno komisijo (*Bureau Sanitaire*), kjer so ugotavljali njihovo zdravstveno stanje. Dovoljenje se izdalo v obliki kartona z osebnimi podatki, registracijsko številko in podatki o zdravstvenem stanju.⁶⁴ Registracija je prinesla stigmo, saj je bil izpis iz registra mogoč le tako, »da ženska neovrženo dokaže svojo spodobnost«. Estera iz Balzacovega romana *Blišč in beda kurtizan* tako ugotavlja: »Na policiji vas brž zapišejo v sramotne spiske, ko bi vas bilo treba zbrisati, pa se na vse kripelje obotavljajo.«

Pri nas so celjske mestne oblasti na pobudo zdravniškega društva leta 1896 prevzele zakonsko ureditev, kot so jo izvajali v Gradcu na podlagi predpisov za nadzor prostitucije (*Regulativ für Überwachung der Prostitution*). Ti so podobno kot drugod po Evropi prostitutke vpisali v posebni register, v katerega so po možnosti dodali še fotografijo. Na podlagi zdravstvenega nadzora (*Sanitare Überwachung*) so tudi v Celju prostitutke opravljale zdravniške preglede dvakrat tedensko, zdravstveno knjižico pa so morale imeti vedno pri sebi.⁶⁵ Podobno je bilo v Ljubljani, kjer je življenje in delo prostitutk uravnavalo npravstveno policijsko nadzorstvo

⁶² Ryley Scott 1969, 67–68.

⁶³ Cvirn 1990, 51.

⁶⁴ Ryley Scott, 78–79, 129–130.

⁶⁵ Cvirn 1990, 48–52.

pri mestnem magistratu. Na podlagi zdravniškega pregleda, ki so ga izvedli tudi s prisilo, in izdanega spričevala z zdravniškim mnenjem so ženske vpisali v posebno knjigo in jim izdali zdravstveno knjižico, ki je bila opremljena s fotografijo in fizičnim opisom. Vanjo so vpisovali obvezne zdravniške preglede in posameznica jo je morala pokazati tako varnostnim organom kakor tudi strankam, če so to zahtevali. Če je katera bila brez knjižice, so jo za dva dni zaprli; če so po izpustitvi iz zapora ponovno ugotovili, da dela brez knjižice, so jo izgnali iz mesta ali ji odredili prisilno delo. Njeno ime so izpisali iz uradnega registra, če je umrla ali so jo izgnali ali če se je odpovedala prostituciji, pri čemer je morala »verodostojno dokazati«, da se drugače preživlja in da ni bila kaznovana.⁶⁶

Za prostitutke so obstajale še druge omejitve. Čeprav so se z registracijo lahko ukvarjale s prostitucijo v zasebnih stanovanjih in javnih hišah, je za Ljubljano veljalo, da niso smele bivati v bližini šol, cerkev in mestnih uradov.⁶⁷ Prepovedano je bilo »izzivalno vedenje« na javnih krajih ter »vabljenje moških in namigovanje«. Prav tako niso smele obiskovati gostiln, kavarn in lokalov, niti gledaliških in koncertnih predstav ter se zadrževati v mestu po 23. uri. Posameznice, ki so se s prostitucijo ukvarjale v Ljubljani, kjer pa niso bile registrirane, so morale mesto zapustiti po enem letu, sicer so jih izgnali. Po šestih mesecih so se lahko vrnile, vendar so delo lahko opravljale le dva meseca, ko so dobile nepreklicno prepoved.⁶⁸

Zakonodaja o spolnih boleznih, ki je uvajala režim prohibicije, je postavila okvir razpravi o prostituciji za več desetletij, do prve svetovne vojne in tudi po njej. To je bilo obdobje uveljavljanja politik, ki so prostitucijo medikalizirale in jo prepovedovale. Iz njih so bile izključene perspektive spola, izginjal pa je tudi socialno-ekonomski vidik.

POGODBENO OMEJEVANJE DELA IN SEKSUALNOSTI ZA ŽENSKE

Varstvena zakonodaja je drugače določala življenje žensk v primerjavi z življenji moških in je zato bila sestavni del tega, kar je Carole Pateman⁶⁹ poimenovala seksualna pogodba (za ženske). Domnevno varstveni me-

⁶⁶ Kavčič 1987, 157, 160.

⁶⁷ Ob prelomu stoletja sta bili v Ljubljani na Zvonarski ulici dve javni hiši, ki naj bi ju odprli okrog leta 1897. Po podatkih iz seznamov prostitutk, ki so delale v javnih hišah (Kavčič 1987, 156, 161; Cvelfar 1994, 29), jih je večina prišla z Madžarske, Hrvaške in Avstrije, v bordelu pa je našlo zaposlitev tudi nekaj žensk iz Slovenije.

⁶⁸ Kavčič 1987, 157, 161; Cvelfar 1994, 30, 36; Vodopivec et al. 1990.

⁶⁹ Pateman 1988.

hanizmi so s predpisi potiskali ob rob žensko delo in izključevali ženske iz dela. Ženske so bile iz določenih oblik plačanega dela izključene na podlagi utemeljevanja, ki je utrjevalo naravno žensko vlogo v družini. V obdobju razsvetljenstva in, kot poudarjajo feministične kritike, kot posledica zahodne filozofije od 17. do 19. stoletja, ki je zasnovala mehanizem družbene pogodbe, je bila vloga ženske opredeljena zunaj družbene pogodbe oziroma družbena pogodba legitimno ni pripoznavala sklepanja pogodb tudi kot pravico za ženske. Z izključevanjem žensk iz dela (vendar ne iz prostitucije) je varstvena zakonodaja privilegirala pogodbeno vlogo moškega in legitimizirala moškega kot skrbnika družine. Delovna kultura je bila izrazito spolno specifična in je prinesla izključevanje žensk iz določenih oblik dela, ne pa iz prostitucije.

Tukaj nam ne gre za to, da bi zagovarjali izključno definicijo, da je prostitucija zgolj delo. Kljub temu velja poudariti, da so prostitucijo v 19. stoletju opredeljevali zunaj kategorije dela, in sicer zato, da bi potrdili častni značaj dela, v nasprotju z nečastno prostitucijo. Prostitucija je bila ne-delo in ženske v prostituciji so bile izobčene iz delovne kulture. Ženske so bile iz določenih industrijskih panog odrinjene zaradi domnevne nesposobnosti, da bi sodelovale v pogodbenih razmerjih. V prostituciji pa so bile iz predstav, ki so prevladovala o moškem delu, izrinjene ravno zato, ker so sklepale pogodbeno razmerja. Navidezno protislovje se pokaže kot komplementarnost mehanizmov, ki so določali varstveno zakonodajo tistega obdobja. Zaradi pogodbenih razmerij so ženske v prostituciji ogrožale legitimnost kulture moškega dela; pomenile so sporni odklon od opredelitve viktorijanske primernosti, ki je sklepanje pogodbenih razmerij varovala kot kulturo moškega dela.⁷⁰

Varstveni zakon o nalezljivih boleznih je ženskam v prostituciji preprečeval, da bi sklepale pogodbeno razmerja, in okrepil samovoljo strank: moški so na podlagi zakona lahko poizvedovali o prostitutkah, jih prijavili policiji, ki je odredila restriktivne ukrepe, ženske pošiljala v prevzgojne zavode, jih s silo pošiljala k zdravniškim pregledom in v hospitalizacijo. S tem se je povečala odvisnost žensk v prostituciji od moških strank in od represivnih državnih politik, prostitutke pa so izgubljale moč pri določanju pogojev dela. Izključevanje žensk v prostituciji iz dela je ohranjalo kulturo dela kot spolno specifično in je obenem varovalo delo kot moralno in spoštljivo dejavnost. Za ohranjanje čistosti dela in pogodbenih razmerij je žensko delo tako veljalo za koruptivno. Doktrina primernosti, spoštovanja vrednega ravnanja in svobode dela se je ohranjala s tem, da

⁷⁰ Levine 1994, 24.

so ženskam omejevali dostop do določenih služb in moralistično uokvirjali prostitucijo.

FEMINISTIČNE PERSPEKTIVE

Ukrepom proti prostituciji, ki so bili v funkciji splošnega podružbljanja in normiranja revnega prebivalstva in delavskega razreda nasploh, so se najprej uprli z organizirano kampanjo za odpravo zakona o nalezljivih boleznih. Nastala je v 60. letih 19. stoletja v Angliji in je delovala do 90. let. V njej je eno vidnejših mest zavzelo nacionalno združenje žensk za odpravo zakona o nalezljivih boleznih (LNA, *Ladies' National Association for the Repeal of the Contagious Diseases*), ki ga je vodila Josephine Butler. Dejavnosti združenja niso odmevale samo v Angliji, vpliv so imele tudi širše, in so izražale poglede na prostitucijo iz feministične perspektive.

Akterke združenja LNA so ponovno obudile socialnoekonomsko utemeljevanje v povezavi s prostitucijo, in sicer v kontekstu širšega programa emancipatornih politik.⁷¹ Opozarjale so na neprimernost policijskih akcij, kritično so obravnavale avtomatizem zdravniških pregledov, ga zavračale kot institucionalno posilstvo in opozarjale na posledice, ki jih je to imelo za posameznice, zlasti nemožnost rehabilitacije. Poudarjale so problem institucionalizacije družbenih predsodkov, opozarjale na sistem registriranja žensk, ki je ustvaril kategorijo družbeno nezaželenih in ki je bil gluh za kritični premislek o povpraševanju strank v prostituciji. Združenje je med drugim opozorilo tudi na posledice policijskih intervencij v imenu čistih sosesk; zapiranje bordelov je namreč za mnoge pomenilo brezdomstvo.

Javne objave policijskih registrov in obvezni zdravstveni pregledi v Angliji, ki so sledili policijskim racijam, so bili za ženske v prostituciji težko breme. Prostitutke so poročale o brutalnosti zdravnikov in občutkih degradacije.⁷² Izvajanje zakona o nalezljivih boleznih je prostitutke potisnilo na obrobje z raznimi oblikami javnega šikaniranja, v zadnjih desetletjih 19. stoletja so to še stopnjevale dejavnosti združenj družbene čistosti (*social purity groups*). Združenja so nastopala kot izvajalci zakona o nalezljivih boleznih in so v imenu nekaterih novo sprejetih zakonov – denimo, kazenskega zakona, ki je poostril nadzor nad bordeli – pove-

⁷¹ Združenje je bilo dejavno v kampanji proti suženjstvu, zavzemali so se za večje zaposlitvene možnosti za ženske, za boljše pogoje v izobraževanju, predlagali so socialne in ekonomske reforme (Walkowitz 1980, 125–127).

⁷² Walkowitz 1980, 200–201.

čala policijsko represijo, se zavzemala za odpravo ulične prostitucije in zapiranje bordelov.⁷³

Za nekatere feministične obravnave prostitucije dejavnosti LNA niso bile dovolj radikalne in so vsiljevale moralni etos srednjega razreda, s katerim se veliko žensk v prostituciji ni identificiralo.⁷⁴ Po kritikah so LNA ostajale znotraj toge viktorijanske morale. Razločevale so, denimo, med pravimi, profesionalnimi prostitutkami – te so bile nemoralne – in tistimi, ki so po naključju zašle na kriva pota, ki so neizkušene in otroče bile zapeljane z obljubami, niso pa bile, v nasprotju z onimi drugimi prostitutkami, izprijene po naravi. Josephine Butler so tako očitali, da se ni uprla moralističnemu utemeljevanju, da se je sicer zavzemala za dejavno nastopanje žensk zunaj zasebne sfere, a se hkrati ni bila pripravljena odpovedati vrednotam, ki so določale žensko vlogo v družini. Po njenem naj bi ženske kot žene in matere zagovarjale udejstvovanje za ženske tudi v javnem življenju. V tem kontekstu je Butler vztrajno zagovarjala, da gre pri prostituciji za izkoriščanje, ki ga moški izvajajo nad nedolžnimi dekleti in ženskami. Ženske v prostituciji so prikazovali kot žrtve moške dominacije, moških teles in moških zakonov, prostitucija pa je za Butler ostala »trgovanje s pregreho«.⁷⁵

Obravnave o položaju žensk v prostituciji kot objektov moške sle, medicinske in policijske tiranije so imele tudi nasprotni učinek. Če so se v LNA zavzemali za to, da bi se izboljšal položaj žensk v prostituciji, so tudi uveljavljali predstave o ženski kot pasivnem objektu, ki ga je treba zavarovati. In prav to je bila utemeljitev, s katero so začeli simpatizirati moralisti, namreč da je varstvo naivnih žensk mogoče le z regulacijo »zla«, ta pa se je ponovno usmerjala v omejevanje življenja žensk v prostituciji.⁷⁶

Na območju nekdanje Jugoslavije združenj družbene čistosti, ki bi se sistematično bojevala zoper prostitucijo, kot so to počela v Angliji, ni bilo. V obdobju pred prvo svetovno vojno in po njej so deželne vlade pospešeno sprejemale zakonodajo, ki je prepovedovala prostitucijo. Med glasnejšimi kritiki prostitucije in zagovorniki abolicionizma so bili poleg organizacije *Ženski pokret* delavci medicinske stroke, zdravniki, zdrav-

⁷³ Protibordelsko gibanje je pripomoglo, da so začeli zapirati javne hiše, najprej v Berlinu (1846), nekaj desetletij pozneje v Londonu (1886), v času prve svetovne vojne na Dunaju in v Budimpešti, po njej v Rusiji, po drugi svetovni vojni pa v Franciji (1946), Indiji (1950), na Japonskem (1956), v Italiji (1958) (Ryley Scott 1969), kakor tudi v Jugoslaviji (Radulović 1986).

⁷⁴ Walkowitz 1986, 137–147.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid. 110, 117, 140.

niška, dermatološka in venerološka društva. V reviji *Ženski pokret* so v začetku 20. let objavljali pozive k zapiranju javnih hiš⁷⁷ in k zaostrovanju kazenske politike, ki bi preganjala tako prostitutke, zvodnike kakor tudi stranke.⁷⁸

Tudi v Sloveniji podobnih združenj kot v Angliji ni bilo, razprave, ki so jih sprožale nekatere aktivistke, pa so bile v prvih desetletjih 20. stoletja podobne razpravam v Angliji poznega 19. stoletja. Razne avtorice so ženske, ki so se ukvarjale s prostitucijo, poimenovala »najnesrečnejši sloj naših sester«.⁷⁹ V revijah *Slovenka*, *Ženski list*, *Ženski svet* in *Rdeči prapor* so v razpravah o prostituciji avtorice in avtorji opozarjali na dvojno moralo, ki se na eni strani kaže v preganjanju prostitutk, omejevanju njihove svobode in pravic ter na drugi strani v varovanju moških strank. Nekateri članki so poudarjali socialnoekonomске okoliščine: med razlogi za prostitucijo so poudarjali revščino, ovire za ženske v izobraževanju in neenakopravnost med spoloma v vzgoji. Kritični so bili tudi do predpisov, nanašajočih se na prostitucijo, ki prinašajo uzakonjenje neenakih razmerij med spoloma in dajejo prosto pot »moški pohoti«. V *Ženskem svetu* so poročali, da je bil zakon o boju proti spolnim boleznim iz leta 1933, ki je urejal prostitucijo, »najbolj ponižujoči dokaz ženskega suženjstva, ženske neenakopravnosti in dvojne morale«.⁸⁰

ZDRUŽENJA DRUŽBENE ČISTOSTI IN DOKTRINA INDIVIDUALIZMA

Zakonsko urejanje prostitucije je reproduciralo predstave o prostitutkah kot neželenem družbenem razredu: z zapiranjem bordelov in akcijami čiščenja ulic, ki so jih konec 19. in v začetku 20. stoletja organizirala združenja družbene čistosti po Evropi, se je že tako slab položaj prostitutk še slabšal. Bordele je zamenjalo zvodništvo kot posel, ki so ga v veliki meri nadzirali moški; stopnjevala se je ekonomska odvisnost od zvodnikov. Prostitucija je vse bolj silila v podzemlje in postajala nevidna. Čiščenje mest ni pomenilo, da prostitucije ni bilo, ampak da se je dogajala v razmerah, ki so za posameznice in posameznike v prostituciji ustvarjale bolj negotov položaj. Ker so se prostitutke morale izseliti iz bordelov, so mnoge med njimi migrirale med mesti, v vasi, kjer so se brez socialne varnosti soočale tudi z brezdostvom. Doktrina družbene čistosti

⁷⁷ V Ljubljani so javno hišo zaprli leta 1919.

⁷⁸ Radulović 1986, 176–181.

⁷⁹ Leskošek 2002, 124.

⁸⁰ Ibid., 126.

je tako prinesla mešanico represije in protekcionizma: s stopnjevanjem nadzorovanja prostitutk so se povečevali ukrepi za domnevno izboljšanje morale.

Med letoma 1910 in 1920 je s pojavom zvodništva po Evropi organizacija prostitucije postala v veliki meri domena moških.⁸¹ Pri tem sicer ne gre za avtomatizem, da bi se položaj žensk v prostituciji poslabšal zato, ker so organizacijo prostitucije prevzeli moški. Tudi teze, da je organizacija v bordelih, ki so jih upravljale ženske, nujno omogočala samostojnost prostitutk, ne gre posploševati.⁸² Kljub temu pa je veljalo, kot so potrdile nekatere študije,⁸³ da se je z zapiranjem bordelov povečal interes zvodnikov, da bi organizirali prostitucijo, in da je to prineslo več nasilja in slabše delovne pogoje oziroma poglobljanje socialno in ekonomsko negotovega položaja prostitutk.

Razlage o spremembi na področju prostitucije v obdobju pred prvo svetovno vojno in po njej najpogosteje povezujejo z industrializacijo, ki je prinesla več zaposlitvenih možnosti in spremembe na trgu dela: na primer, trajnejše zaposlitve, višje dohodke in večjo ekonomsko gotovost. Take razlage so prevladovale kljub visoki brezposelnosti in revščini v povojnem obdobju, ko je veljalo, da je prostitucija upadla. Spričo tega na vprašanje, ali sta industrializacija in mehanizacija dejansko prispevali k izboljšanju položaja žensk, še posebej iz revnih slojev, ni enoznačnega odgovora. Če so se v prvih desetletjih 20. stoletja povečale zaposlitvene možnosti za ženske, je bilo to tudi obdobje, ko se je utrdila vloga moškega kot tako imenovanega *bread-winnerja*, primarnega oskrbovalca družine. Tudi v tem kontekstu je ženska v prostituciji kot akterka, ki sama služi denar, povzročala nelagodje v kulturi, v kateri je moški kot *bread-winner* tradicionalno določal družinska razmerja.

Večje možnosti za preživetje družine so v 20. stoletju sicer lahko prispevale k temu, da so dekleta ostajala doma dlje in da jih je manj zapuščalo domove v zgodnjih najstniških letih, kot je to veljalo za drugo polovico 19. stoletja. Ta trend pa je hkrati imel tudi nasprotni učinek, stopnjeval se je namreč antagonizem do prostitutk. Vse bolj so bile izpostavljene v javnosti, in sicer tako, da so njihov položaj vrednotili v nasprotju s položajem

⁸¹ Walkowitz 1986, 25, 31.

⁸² Po pričevanjih prostitutk so bile, denimo, razmere v javni hiši v Ljubljani v času, ko je to upravljala lastnica, slabše v primerjavi z obdobjem, ko je hišni red določal upravljalec iz Kamnika. Ta naj bi sicer zaračunaval višje najemnine, obenem pa je dopuščal večjo samostojnost, kakor tudi to, da so prostitutke napitnino obdržale (Kavčič 1987, 160).

⁸³ Na primer študija o položaju prostitutk v nekaterih mestih v Angliji, denimo, v Plymouthu in Southamptonu (Walkowitz 1980, 192–213).

žensk v varnem in moralno primernem prostoru družinske zasebnosti. Rigidni zakoni, ki so od 19. stoletja naprej sankcionirali »neprimerno družbeno vedenje«, so prostitutke še bolj potisnili na rob družbe, izostrili so tudi ločnico med čistimi in primernimi ter nečistimi in razuzdanimi ženskami.⁸⁴

Večje zaposlitvene možnosti so zvišale ekonomsko in socialno varnost, po drugi strani pa so imele za posledico tudi povečan pritisk na revno populacijo nasploh. Gospodarski razvoj in doktrina individualizma sta naredila posameznike in posameznice za subjekte, ki naj bi bili v celoti in objektivno odgovorni za lastni položaj. Pritisk na prostitutke se je stopnjeval tako, da so jim začeli pripisovati individualno krivdo. Revni in neželeni družbeni sloji so postali krivci za zanemarjanje spoštovanja vrednega življenja (kar prostitucija seveda ni bila).

TRGOVANJE Z LJUDMI KOT MEDIJSKI ŠKANDAL

Sodobne politike in razprave o prostituciji in trgovanju z ljudmi reproducirajo pristope in vzorce, kakršni so se pojavljali v 19. stoletju in ki opredeljujejo oba fenomena. Pred sto leti in prej je bilo trgovanje z ljudmi »belo suženjstvo«, prostitucija pa, kot smo že pokazali, nemoralna dejavnost žensk. Izraz belo suženjstvo izhaja iz francoskega *traite des Blanches* in se navezuje na *traite des Noirs*, besedno zvezo, ki so jo na začetku 19. stoletja uporabljali za trgovanje s sužnji iz Afrike. Pozneje so fantazme okrog belega suženjstva uporabljali za to, da so nedolžne in prevarane ženske razločevali od tistih, ki so bile zaradi ukvarjanja s prostitucijo označene za slabe. Ta dihotomija je podobna sodobnemu razločevanju, po katerem ženske, vpletene v trgovanje z ljudmi, kot žrtve postavljajo nasproti nemoralnim prostitutkam.

Če je bila prostitucija tema razprav že od antike, pa so prve omembe trgovanja z ljudmi v evropskem prostoru zaznavne šele v 70. letih 19. stoletja, v obdobju, ko so po sprejetju zakonodaje na področju prostitucije v 60. letih z velikim zanosom uveljavljali restriktivne politike. To je bilo tudi uspešno obdobje za združenja družbene čistosti in čas obsedenosti s skrbjo za javno zdravje, ki so jo opravičevali z varovanjem nacionalnih interesov (varovanjem moških v obdobju, ko so opravljali vojaško obveznost). Že v izhodišču je bila razprava o trgovanju z ljudmi zaznamovana s predstavami o tem, kako ga preprečiti in izkoreniniti. V prvih razpravah v Angliji se je o trgovanju z ljudmi govorilo kot o čezmejni dejavno-

⁸⁴ De Vries 2001, Levine 1994.

sti, o trgovanju z ženskami in otroki, ki so jih iz angleških mest, zlasti iz Londona, vozili v bordele po Evropi; pogosto so omenjali Antwerpen, Bruselj in Pariz. Veljalo je tudi nasprotno prepričanje, da ženske iz teh mest prihajajo v Anglijo.⁸⁵

O trgovanju z ljudmi znotraj meja posameznih evropskih držav takrat niso govorili, tako prostitucijo kot trgovanje z ljudmi pa so že povezovali z določeno obliko migracij. V tem obdobju je šlo predvsem za migracije revnega prebivalstva v mesta, prostitutke so pogosto migrirale v obmorska mesta, v pristanišča, kjer so bile stranke povečini moški na služenju vojaškega roka. Podoben trend je opaziti tudi danes, ko v turistični sezoni prostitutke migrirajo v obmorska mesta, pa tudi prek državnih meja; iz Slovenije, denimo, predvsem v Italijo in Španijo.

Trgovanje z ljudmi se je v javnosti v Angliji prvič pojavilo kot škandal. *Pall Mall Gazette* je leta 1885 objavil zgodbo *The Maiden Tribute to Modern Babylon*,⁸⁶ ki so jo poimenovali kot najbolj odmeven primer rumenega tiska v Angliji 19. stoletja.⁸⁷ Članek je podrobno dokumentiral prodajo devic aristokratskim razvratnežem za pet funtov. Škandal, ki je vzbudil val ogorčenja, je pomenil pravo priložnost za izbruh purističnih ideologov takratnih združenj družbene čistosti po Evropi. »Kdor prebira nabuhla novinarska poročila, dostikrat takoj sklepa, da vsako dekle ali mlado ženo, ki izgine od doma, s silo ugrabijo pošasti v človeški podobi, ki prežijo po ulicah in čakajo samo na take ugrabitve.«⁸⁸ V sozvočju s tem je bilo trgovanje z ljudmi v trenutku, ko se je pojavilo v medijih, zaznamovano s prizadevanji po radikaliziranju represivnih politik: ne samo moralistična združenja, represivni organi in zdravniški lobiji, tudi v LNA so se pridružili apelom po zaostrovanju zakonodaje. V tem obdobju vseplošnega ogorčenja predvsem ni bilo razprav o vzrokih za trgovanje z ljudmi, za izkoriščanje in nasilje. Na začetku so se problema lotili tako, kot to najpogosteje počnejo tudi danes: s prijemi »boja« proti fenomenu. Prvi odziv na trgovanje z ljudmi je bilo preprečevanje s strožjo zakonodajo, kar pa je imelo tudi nasprotni učinek od zelenega. Trgovanja z lju-

⁸⁵ Bartley 2000, 86.

⁸⁶ Dostopno na <http://www.attackingthedevil.co.uk/pmg/tribute/index.php> (16. april 2007).

⁸⁷ Walkowitz 1980, 246. Prvi primer trgovanja z ljudmi v Ljubljani v začetku 19. stoletja, ko je lastnica javne hiše ob pomoči vodje ljubljanske policije v Pulju kupovala ženske za prostitucijo, je tudi bil podrobno opisan v tisku v Sloveniji, pa tudi na Dunaju in v Gradcu (Vodopivec et al. 1990).

⁸⁸ Ryley Scott 1969, 158.

dmi namreč ni preprečilo, ampak je prispevalo k še večji izpostavljenosti žensk in otrok trgovanju.

Po aferi in nekaterih odmevnih objavah, denimo, pamfleta Alfreda Dyerja *The European Slave Trade in English Girls* (1880), in javnih protestih že omenjenega nacionalnega združenja žensk za odpravo zakona o nalezljivih boleznih (LNA) so v Angliji ustanovili združenje za zatiranje trgovanja z ženskami in dekleti (*Association for the Suppression of Traffic in Women and Girls*). Razprave o trgovanju z nedolžnimi dekleti, ki so jih prodajali po evropskih mestih in zapirali v jetniške bordele, so potekale v ozračju represije. S strožjo zakonodajo in ustanavljanjem nacionalnih teles za preprečevanje je bilo trgovanje z ljudmi, takoj ko se je pojavilo v javnosti, razumljeno kot mednarodna zarota in posledica zlovesčih sil. Že v začetnih razpravah je bilo iztrgano iz konteksta odgovornosti; veljalo je, da pojav povzročajo zunaj družbene koruptivne sile kriminala in seksualne nemorale, podobno kot je bilo desetletja pred tem pri vprašanju prostitucije prezrto utemeljevanje o socialnih in ekonomskih razmerah in odnosih med spoloma.⁸⁹

V LNA so zagovarjali varstveno politiko, na primer, dvig starostne meje, ko je mogoče govoriti o prostovoljnem seksualnem razmerju, s 13 na 16 let. V združenju so ta ukrep zagovarjali kot strategijo boja proti prostituciji med mladoletnimi osebami, ki se je takrat večala. Dvig starostne meje je bil mehanizem varstvene zakonodaje, ki pa ga je mogoče tolmačiti tudi kot podaljševanje odvisnosti žensk in utrjevanje avtoritete očeta v družini. Zunaj družine, pri dekletih v prostituciji, je ta mehanizem prinesel tudi podaljšanje pravice skrbnika, da nadzira žensko seksualnost.⁹⁰

Odvzemanje pravice ženskam, da odločajo, so v obdobju rousseaujevske podobe nedolžnega otroštva po naravi številni imeli za možnost večjega izkoriščanja. Hkrati so zagovorniki tega mehanizma vztrajali pri dokazovanju, da so mlajše ženske v primerjavi z belimi moškimi srednjega razreda manjvredne in nepopolne. Na spolno specifičnost take zakonodaje kaže tudi dejstvo, da so jo uporabljali samo pri ženskah, ne pa tudi pri moških. Tisti, ki so dvigu starostne meje nasprotovali, pa niso izhajali iz gledišča posameznic in posameznikov v prostituciji, ampak so nestrinjanje izrazili zaradi bojazni, da bi zakonu bili podvrženi tudi mlajši moški, uporabniki prostitucije. Varstvena zakonodaja se tudi ni usmerjala k varstvu žensk v prostituciji. Te so bile same odgovorne za

⁸⁹ Bartley 2000, 83–89.

⁹⁰ Ibid., 85.

korumpiranost. V tem kontekstu so mlajše uporabnike obravnavali kot še bolj naivne od belih suženj, kot tiste, ki so jih ženske omrežile.⁹¹

BELA SUŽNJA-ŽRTEV, UMAZANA PROSTITUTKA-PROFESIONALKA

Humanitarno moralistična naravnost LNA je prinesla tudi nekatere druge ukrepe, denimo, preganjanje žensk, o katerih so sumili, da se družijo z znanimi prostitutkami, množično pošiljanje deklet, o katerih so domnevali, da se vedejo nemoralno, v prevzgojne zavode (denimo, zavodi magdalenk). Po Evropi se je govorilo, da je treba razločevati ženske, ki so se z »zlom« ukvarjale profesionalno, od naivnih žrtev, ki so jih trgovci zapeljali in spravili v suženjsko razmerje. Prostitucijo so razmejili od trgovanja z ljudmi tako, da so jo obsodili za nemoralno dejavnost, in hkrati zagovarjali politike boja proti trgovanju. To je še močnejše potiskalo na rob družbe ženske v prostituciji, ki so jih kot nemoralne razločevali od čistih in naivnih žrtev trgovanja. Humanitarna dejavnost je pospešila sprejemanje varstvene zakonodaje, ki pa jo nekateri avtorji⁹² kritično vrednotijo kot zakonodajo z nasprotnim učinkom. Varstvena politika je dejansko varovala kapitalizem in ne žensk v prostituciji ali trgovanju z ljudmi. Družino je utrjevala kot motor kapitalistične produkcije in poroštvo, moškega je naturalizirala v vlogi skrbnika družine, žensko kot družinsko sidrišče pa v vlogi skrbnice moralne kreposti.

Vpeljava koncepta bele sužnje (*white slave*) v razprave o trgovanju z ženskami in prostituciji je prinesla novo razsežnost v razločevanju žensk v prostituciji od »drugih« žensk. Portretiranje bele sužnje in mladoletnih žensk, ki so delale v prostituciji, kot nedolžnih in naivnih žrtev takrat ni ogrožalo prevladujočih predstav o ženskosti, otroštvu in družinskem življenju. Podoba naivnosti je bila politično ustrezna, saj bi ugotovitve, da so ženske dejavne pri iskanju življenjskih možnosti, lahko načele neželena vprašanja o družbenem položaju, revščini in neenakosti med spoloma.

Zgolj popolna purifikacija žensk je ustvarila pogoje, da je bilo z žrtvami moč simpatizirati. Ženska v prostituciji kot apriorna žrtev je odstranila ovire za uzakonitev abolicionističnih ciljev (plemenito reševanje ženske iz položaja žrtve), pri čemer so nedolžnost žrtve dokazovali na različne načine: s totalizacijo suženjske izkušnje, s poudarjanjem mladosti in ne-

⁹¹ Gorham 1978, 363, 365.

⁹² Bartley 2000, 89.

dolžnosti ženske, njene belosti in čistosti, njenega odpora do prostitucije in ne nazadnje z retoriko o nečistih namenih trgovcev z ljudmi.

Novi koncept je prinesel tudi dvojno stigmatizacijo žensk v prostituciji. Niso bile ločene samo od vseh drugih žensk, okrepile so se tudi predstave o nemoralnosti prostitutk v primerjavi z nedolžnimi in čistimi ženskami, ki so postale žrtve imaginarnih zunajdružbenih koruptivnih sil. Oznaka prostitutka je dobila še močnejši pejorativni prizvok, prostitutka je postala sama odgovorna za lastni položaj, bela sužnja pa je bila v nasprotju z nemoralno prostitutko brez obraza nedolžna, dekleta z obrazom, ena od nas, žrtev, ki jo je treba zavarovati. Belo suženjstvo je podoba, ki izhaja iz specifičnih interpretacij seksualnosti kot nevarnosti za družbo. Povezano je z razpravami o prostituciji, suženjstvu in drugosti. Bela sužnja se pojavi kot konstrukt moderne, hitro razvijajoče se družbe, ki prikazuje belo sužnjo, v nasprotju s prostitutko, kot nedolžno, belo žensko, eno od »nas«.⁹³

Koncept bele sužnje je bil odraz varstvene politike poznega 19. in zgodnjega 20. stoletja, odnos do tako imenovanih belih suženj, žensk, ki so bile zajete v procesih trgovanja z ljudmi, pa je bil protisloven. Humanitarni vzgibi, zagovarjanje potrebe po varstvu in reševanju suženj, ki so bile zlorabljene, je ženske, ki so imele izkušnjo s trgovanjem z ljudmi, projiciralo v vlogo žrtev. Iste žrtve, ki so, denimo, v Anglijo prišle iz Belgije, Francije ali Nizozemske, so bile kot tujke hkrati tarče pregona, češ da zvajljajo lokalna dekleta v prostitucijo. Po evgeničnih teorijah, ki so jih zagovarjali v združenjih za družbeno čistost, so bile bele sužnje kot tujke projicirane v vlogo promotork zla v sicer »nekontaminiranih«⁹⁴ družbah. Bela sužnja je bila čista in nedolžna žrtev in v tej vlogi je bil odnos do nje humanitaren in zaščitniški. Podoben je bil odnos do mladoletnih deklet, ki so služile seksualnim potrebam aristokratov. Nasproten temu pa je bil odnos do prostitutke, za katero je veljalo, da je v prostituciji prostovoljno, njeni nečisti nameni pa so za družbo ogrožujoči. Projekcija bele sužnje v žrtev je začrtala ostro ločnico med prostitutko in žrtvijo. Bela sužnja je bila žrtev v funkciji vzdrževanja morale, zunaj nje pa kot tujka ni bila bistveno drugače nemoralna od lokalnih prostitutk.

Obraznave prostitucije v 19. stoletju kažejo, kako se je podoba nemoralne ženske spreminjala v smeri marginalizacije žensk in pojmovanja prostitucije kot anomalije, ki pa je imela zaželeno družbeno funkcijo, to je zmanjševanje družbenih anomalij v širšem pomenu. Obsojanje žensk

⁹³ De Vries 2004, Zavratnik Zimic in Pajnik 2005.

⁹⁴ Bartley 2000, 170.

v prostituciji in hkratna usmerjenost politike v vzpostavljanje humanitarnih in varstvenih razmerij sta potekali v ozračju funkcionalističnega, sistemsko usmerjenega mišljenja 19. in prve polovice 20. stoletja, po katerem je prostitucija v javnosti bila nezaželena, z vidika sistema pa je delovala kot mehanizem družbene regulacije. Vzpostavljala je javni (v pomenu družbenega) red in javno moralno.⁹⁵

Politike, ki so prostitutko naslavljale kot nemoralno žensko, belo sužnjo pa, nasprotno, kot nedolžno dekle, ki jo je treba zavarovati, nekateri vzporejajo s sodobnimi kampanjami boja proti trgovanju z ljudmi, ki podpirajo politike preprečevanja trgovanja in zaščite žrtev.⁹⁶ Tako pretekle pripovedi o belem suženjstvu kakor tudi sodobne razprave o žrtvah trgovanja z ljudmi gradijo in utrjujejo podobe, ki vsebujejo potrebo po nadzorovanju seksualnih praks. Nekateri sodobni interpretacije,⁹⁷ ki poudarjajo sicer pomemben vidik žrtve, tako ne prepoznavajo dejavnosti posameznic za legitimno in reproducirajo dualistično razločevanje med trgovanjem kot nečim izključno prisiljenim in prostitucijo kot prostovoljno dejavnostjo. Gre za razločevanje, za »napačno razpravo«, ki ne upošteva dejstva, da se v realnosti pojava prekrivata.⁹⁸

Belo suženjstvo, koncept 19. stoletja, se danes pojavlja kot trgovanje z ženskami. Retorične prakse in medijske podobe, ki označujejo fenomen, so podobne tistim iz preteklosti: senzacionalizem, moralizem, kriminalizacija in viktimizacija.⁹⁹ Nasilje in izkoriščanje žensk v prostituciji in v procesu trgovanja z ljudmi sta seveda prisotni in ju velja analizirati z vso odgovornostjo. Treba pa je tudi poudariti, da danes veliko žensk ve, da je delo, ki jim ga ponujajo, povezano s seksualno industrijo.¹⁰⁰ Tisto, s čimer pa niso seznanjene, so razmere, v katerih bodo delale. Zastavlja se vprašanje, v kolikšni meri so sodobne politike nacionalnih držav boja proti trgovanju z ljudmi zasnovane na stereotipnih predstavah o vseh ženskah kot naivnih žrtvah. Kot v 19. stoletju, se tudi danes zdi, da takšno obravnavanje pojava v politikah in tudi strokovnih razpravah zapira prostor za tematizacije, ki bi bile alternativa senzacionalističnim bojem. Nedolžna žrtev iz 19. stoletja se v sodobnih razpravah še vedno pojavlja kot nedolžna žrtev, podobno poudarjajo njeno naivnost, neznanje ali ne-

⁹⁵ Zavratnik Zimic in Pajnik 2005.

⁹⁶ Doezema 2000.

⁹⁷ Doezema 2000, Sanghera 2005.

⁹⁸ Kelly 2003, 139–149.

⁹⁹ Pajnik 2008.

¹⁰⁰ Doezema 2000.

sposobnost. Vse skupaj pa se uporablja za promocijo redukcionističnih politik preprečevanja trgovanja in varovanja nedolžnih žrtev ter kaznovanja slabih prostitutk.

BELA SUŽNJA-NE-ŽRTEV-TUJKA: ZAOSTROVANJE MIGRACIJSKE ZAKONODAJE

Pojav belega suženjstva ali, kot so ga že v začetku poimenovali, trgovanje z ljudmi, še posebej z ženskami in otroki, je v razpravo o prostituciji vnesel temo migracij in mejnih režimov ter koncept tujosti. Žrtve trgovanja z ljudmi, prostitutke iz tujine, so bile stigmatizirane ne samo zaradi slabšalnih konotacij prostitucije, ampak tudi zato, ker so bile »tujke«. Za žrtve so priznavali samo bele ženske; zagovorniki kampanj proti trgovanju z ljudmi so bili kritični zgolj do trgovanja z anglosaškimi belimi ženskami. Trgovanje, denimo, z ženskami v Argentini ni bilo predmet obravnav, prav tako ne položaj žensk iz Argentine v Angliji. Zanimal jih je zgolj položaj belih žensk v Evropi, Latinski Ameriki in na Bližnjem vzhodu. Tudi v ZDA so bili pozorni samo na položaj žensk iz Zahodne Evrope. Položaja ne-bele sužnje niso problematizirali, niso razpravljali o varstvu »tujk«, moškim, tujcem, ne-belcem pa so pripisali vlogo trgovcev z ljudmi.¹⁰¹

V začetku 20. stoletja so se pojavljale fantazme, da je trgovanje z ljudmi v rokah judovske skupnosti, da se večja judovska prostitucija, širila so se poročila o mladih ženskah iz Rusije, Poljske in Romunije, ki so množično zarezovale v viktorsko moralo. Te fantazme niso samo stopnjevale varstveno-represivno zakonodajo, ampak so tudi oblikovale represivni okvir za uravnavanje migracijskih politik. V začetku 20. stoletja namreč niso sprejemali samo predpisov proti trgovanju z ljudmi in za uravnavanje prostitucije. V ozračju evgeničnega nauka in njegovih strategij za zagotavljanje zdravega nacionalnega življa in »čiščenja nacij« po Zahodni Evropi so se pojavili tudi prvi zakoni o tujcih. Nastali so skupaj z ukrepi repatriacije z namenom zajezi migracije iz Vzhodne Evrope in Rusije.¹⁰²

V začetku 20. stoletja je represivna migracijska zakonodaja začela nastajati skupaj s čedalje večjim številom nacionalnih združenj za varnost (*Nacional Vigilance Associations*), ki so na podlagi prizadevanj družbenih

¹⁰¹ Študija o poročanju slovenskih tiskanih medijev v obdobju 2003–2005, na podlagi metode analize okvirjanja, je pokazala, da se vzorec ponavlja. Okvir kriminalizacije prikazuje trgovce z ljudmi kot »temne Balkance« ali »mafijske združbe postsocialističnih držav« (Pajnik 2008).

¹⁰² Bartley 2000, 170.

puristov začela organizirati kampanje za boj proti trgovanju z ljudmi, in te so vključevale tudi migracijsko zakonodajo. Uravnavanje migracij se je v začetku 20. stoletja oblikovalo vzporedno z bojem proti trgovanju z ljudmi; varstvena zakonodaja je nastala kot odgovor na mednarodno kriminalno podzemlje, ki naj bi bilo edino krivo za trgovanje z ljudmi.

Nacionalna združenja za varnost so organizirala mednarodna srečanja in posledica enega od njih (v Parizu leta 1902) je bilo sprejetje mednarodnega sporazuma za preprečevanje trgovanja z belimi sužnjami; ratificirale so ga države po vsem svetu (v Evropi, pa tudi Latinski Ameriki in Afriki). Na podlagi konvencije so države podpisnice ustanovljale komisije, ki so bedele nad dogajanjem na železniških postajah in v pristaniščih. Njihov cilj je bil pridobiti informacije o trgovanju z ljudmi, o poteh, metodah rekrutiranja, nadzirale pa so tudi trg dela. Pozneje je bilo sprejetih več dokumentov,¹⁰³ med njimi konvencija ZN za preprečevanje trgovine z ljudmi in izkoriščanja prostituiranja drugih iz leta 1949, s katero so izostrili strategije »boja«¹⁰⁴ proti trgovanju za namene seksualnega izkoriščanja. Mednarodna skupnost je v 60., 70. in 80. letih 20. stoletja o trgovanju z ljudmi, seksualnem suženjstvu, seksualnem turizmu in prisilnem delu povečini molčala, čeprav so obstajala poročila, denimo, v 60. letih o trgovanju z ženskami iz Francije, Italije, Nemčije, Španije in Avstrije.¹⁰⁴ V 70. in 80. letih so o tej temi razpravljala feministična gibanja, ki so začela odpirati vprašanja o enakosti, diskriminaciji in človekovih pravicah. Sicer v kampanjah o nasilju nad ženskami trgovanja z ženskami v 60. letih niso obravnavali. Tema se je v mednarodnem prostoru ponovno pojavila v 80. in 90. letih z dejavnostmi feminističnih organizacij, ki so s kampanjami proti trgovanju z ženskami, otroški prostituciji in proti seksualnemu turizmu vprašanja trgovanja in prostitucije vrnile v središče aktualnih politik.¹⁰⁵

Ko je mednarodna skupnost v začetku 20. stoletja začela sprejemati določila za boj proti trgovanju z ljudmi, se je na mednarodni agendi pojavila tudi migracijska zakonodaja. V Angliji so leta 1905 sprejeli zakon o

¹⁰³ Denimo, mednarodna konvencija za preprečevanje trgovanja z belimi sužnjami (1910), mednarodna konvencija za preprečevanje trgovanja z ženskami in otroki (1921) in mednarodna konvencija za preprečevanje trgovanja s polnoletnimi ženskami (1933).

¹⁰⁴ Bartley 2000.

¹⁰⁵ V tem obdobju, leta 1988, je bilo ustanovljeno Združenje proti trgovanju z ženskami (CATW–*Coalition Against Trafficking in Women*), prva mednarodna nevladna organizacija, ki je oblikovala program za preprečevanje tega pojava. Več glej <http://www.catwinternational.org/> (22. avgust 2007). Konec 80. in v začetku 90. let je tema postala aktualna tudi v raziskovanju. Pregled novejših trendov v raziskovanju glej v Laczko in Gozdzia (2005).

tujcih, da bi omejili migracije, predvsem Judov iz Rusije. Politike repatriacije, katerih najglasnejši zagovorniki so bila nacionalna združenja za varnost, so izvajali kljub dejstvu, da so bila življenja mnogih, recimo, žensk iz Rusije in Romunije, ki so jih vrnil, ogrožena in da je bilo zelo verjetno ponovno izkoriščanje v seksualne namene.¹⁰⁶ Zakon o tujcih je uzakonil izgon iz države »neprimernih in škandaloznih tujcev«; posledično je bilo izgnanih veliko prostitutk, tudi lastnic in lastnikov bordelov. Restriktivnost zakonodaje se je stopnjevala z določilom, po katerem je ženska lahko bila aretirana, če jo je nekdo prijavil zgolj na podlagi slutnje, da ni polnoletna. Kratko obdobje, ko so bile bele sužnje deležne pomoči, denimo, pri zaposlovanju in nastanitvi, iz humanitarnih vzgibov, se je v začetku 20. stoletja končalo. V nasprotju s humanitarnim blaženjem so bile ženske, ki so bile v prostituciji dalj, stigmatizirane, preganjane in, če so bile tujke, deportirane. Sicer pa je bil čas v prvih letih 20. stoletja v Angliji in tudi drugod po Evropi obdobje zatona humanitarnosti in najbolj intenzivnega razrasta represije nad prostitucijo.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Bartley 2000, 171.

¹⁰⁷ Ibid., 159.

PODOBE PROSTITUCIJE V SODOBNOSTI

ŠTIRJE MODELI POJASNJEVANJA PROSTITUCIJE

Pozitivistično naravnana sociologija deviantnosti iz druge polovice 19. in začetka 20. stoletja je, s kriminologijo kot svojim najrazvitejšim področjem, prostitucijo obravnavala kot patološki pojav. Pojasnjevali so jo kot deviacijo, z biološko obarvanim determinizmom, ki je vzroke zanjo omejil na individualno raven. Legitimiziral je politike kaznovanja kot metode za odpravljanje posledic prostitucije.¹⁰⁸ Psihoanaliza je v letih od 1930 do 1960 izostrila individualno raven obravnave prostitucije in se usmerila v klinično proučevanje specifičnega položaja posamezne prostitutke. Sredi 20. stoletja so bile obravnave prostitucije korekcijsko usmerjene in so izhajale iz Durkheimovega pojmovanja družbe kot moralnega fenomena. V tem obdobju so prostitucijo kot deviacijo proučevali zlasti znotraj socialne patologije kot sociološke discipline, ki je utrdila aksiomatično vrednotenje prostitucije. Sociološke teorije družbene dezorganizacije, ki so nasledile socialno patologijo in se pojavile kot odgovor na procese industrializacije in urbanizacije, so sicer prepoznale družbeni značaj prostitucije, vendar so se v dokazovanju njene disfunkcionalnosti še vedno osredotočale na obravnavo individualne nemoralnosti prostitutk. Te teorije so izhajale iz Parsonsove funkcionalistične zamisli družbe kot sistema, znotraj katere so prostitucijo pojasnjevali kot strukturno nujno deviacijo.

Pozneje so interakcionistične perspektive pozitivistično sociologijo čikaške šole kritično označile za sociološki relativizem in izostrile obravnave, ki so upoštevale družbena in ekonomska razmerja. To je prineslo ponovno spajanje prostitucije s svetom, skupaj z drugimi pojavi, ki so jih označevali za deviantne. V 60. letih 20. stoletja so sledile marksistične obravnave, ki so obnovile družbenoekonomsko utemeljevanje in prostitucijo obravnavale kot posledico neenakih družbenih razmerij in razredne družbe. Feministična gibanja in teorije pa so z demistifikacijo mitov

¹⁰⁸ Radulović 1986, 70–73.

liberalizma o prostituciji kot o zločinu brez žrtve in o prostitutkah kot seksualno osvobojenih ženskah prostitucijo obravnavale iz gledišča spolnih razlik in diskriminacije glede na spol.¹⁰⁹

V sodobnih razpravah o prostituciji se še vedno osredotočajo na pojasnjevanje, v čem je prostitutka drugačna od »preostalih« žensk, kar osebe v prostituciji postavlja v položaj »drugega« (proces ustvarjanja drugega, ang. *othering*). V tem kontekstu postane tematizacija prostitucije na presečišču različnih utemeljevanj še toliko bolj pomembna. Phoenix¹¹⁰ ugotavlja, da razprave o prostituciji v sodobnosti potekajo v okviru štirih prevladujočih pojasnjevalnih modelov: 1. patologija, 2. socialna dislokacija in kriminalna subkultura, 3. ekonomski položaj in revščina in 4. spol in nasilje. V prvem modelu so v središču vprašanja: kaj je krivo, da ženska postane prostitutka, kaj pomeni biti prostitutka in kaj je tisto, kar je samo po sebi napačno pri prostitutkah, zaradi česar se razlikujejo od drugih žensk. Odgovori gredo v smeri, da ženske v prostituciji prihajajo iz neurejenih družinskih razmer, da so njihovi starši neizobraženi z nizkimi moralnimi vrednotami in da neprimerno psihološko ozračje v družini povzroča pri ženskah slaboumnost. Po teh razlagah se ženske s prostitucijo ukvarjajo zaradi travme v zgodnjem otroštvu, zaradi psihopatoloških osebnostnih značilnosti, iz psihonevrotičnih potreb, zaradi osebnostne nestabilnosti in, ne nazadnje, zaradi tega, ker si ne morejo predstavljati, da bi lahko preživele kako drugače.

Po drugem modelu je prostitucija posledica socialne segregacije in izključevanja žensk iz socialnih razmerij in sistemov. Zaradi družbenega determinizma se prostitutke niso vključile oziroma so »padle skozi« normalna družbena razmerja, opredeljena z družinskim in delovnim okoljem. Pri vprašanjih o pomenih prostitucije in o življenju prostitutk ta model prostitucijo predstavi kot kriminalno subkulturo in kot nasprotje normalnim družbenim razmerjem.

S tretjim modelom se zgodi preobrat v prevladujočih tematiziranih prostitucije. V ospredje stopi pojasnjevanje ekonomskih razmer in socialnega okolja, ki ženskam ponuja premalo možnosti. Prostitucija se kaže kot edina alternativa, kot možnost za preživetje ali izboljšanje ekonomskega položaja. V ospredju so dileme, koliko gre pri prostituciji za »odločitev« oziroma koliko je dejavnost povezana s socialnimi, ekonomskimi in drugimi družbenimi okoliščinami.

¹⁰⁹ Ibid., 78–137.

¹¹⁰ Phoenix 1999.

Ekonomsko utemeljevanje je prineslo primerjalne analize o položaju prostitutk in položaju žensk, ki živijo v slabih življenjskih razmerah ali ki nimajo možnosti dostopa do trga dela. To je različno od pojasnjevanja prostitucije kot patološke dejavnosti, ki je razločevala izkušnje prostitutk od izkušenj drugih žensk, ni pa tematizirala podobnosti. Prostitucijo so s tem modelom začeli legitimizirati kot delo, podobno drugim oblikam plačanega dela. To naj bi prispevalo k destigmatizaciji prostitucije, vendar pa je, kot opozarja Phoenix, prav neprepoznavanje različnosti v praksah prostitucije dodatno stigmatiziralo ženske v prostituciji in jih projiciralo v kapitalistično družbo in njene vzorce normirane seksualnosti.

Po zadnjem, četrtem modelu je prostitucija manifestacija patriarhalnega nadzora nad žensko seksualnostjo in je posledica prevlade in nasilja moških. Ta model prevzema dualistično razločevanje prostitutk od »drugih« žensk in razločke pojasnjuje z negativnimi učinki prostitucije na življenje prostitutk. Model prevzema načelo viktimizacije, prostitutka je žrtev nasilnih razmer in zlorab, in zapostavlja položaj prostitutke kot ne-žrtve ali ne nujno žrtve.¹¹¹

PROSTITUCIJA KOT NASILJE IN MEHANIZMI »NIČTE TOLERANCE«

Po abolicionističnih obravnavah prostitucije so prostitutke žrtve nasilja, patriarhalnih praks in prevlade. Stigma je inherentna prostituciji, kar je razlog za enačenje prostitucije z nasiljem. Predstava je, da stranke in zvodniki prostitutke izkoriščajo, kar poganja razvoj seksualne industrije, vzdržuje neenakost med spoloma, povečuje nasilje in utrjuje prostitucijo kot patriarhalno institucijo. Še danes v delih, ki obravnavajo položaj prostitutk v povezavi z nasiljem in travmatičnimi osebnimi izkušnjami, pogosto povzemajo abolicionistične argumentacije iz 60. let 20. stoletja.¹¹² To najdemo tudi pri avtorjih, ki obravnavajo seksualnost kot mehanizem patriarhalne družbene organizacije oziroma obravnavajo seksualna razmerja kot odnose prevlade in podrejanja; in tudi v pojmovanjih prostitucije kot deviantnega pojava ali kot mehanizma za reguliranje ženskega telesa.¹¹³ Abolicionizem zagovarja odpravo seksualne industrije, odpravo pornografije kot nasilja nad ženskami in kriminalizacijo trgovanja z ljudmi.

¹¹¹ Ibid., 35–69.

¹¹² Jeffreys 2006, Farley 2004, 2006, Aghatise 2004.

¹¹³ Barry 1985, Dworkin 1987.

Izhodišče kampanj proti prostituciji v obliki manifestov posamičnih skupin, vladnih dokumentov in tudi raziskav je: 1. prostitucija je ne glede na družbene okoliščine skrajni primer moške prevlade in izkoriščanja žensk; 2. nasilje je vedno prisotno v prostituciji, je bistvena lastnost prostitucije oziroma prostitucija je oblika nasilja; 3. ženske v prostituciji so žrtve, seksualne sužnje, ki se ne odločajo po svoji volji; in 4. dekriminacija ali legalizacija pomenita normalizacijo prostitucije, opravičujeta izkoriščanje in legitimizirata pasivno vlogo države. Weitzer¹¹⁴ meni, da so kampanje in študije, ki potrjujejo škodljivost prostitucije, pogosto ideološko obarvane, metodološko in analitično pristranske ter da ne omogočajo znanstvene preverljivosti. Prikazovanje anekdot kot dejstev, enoznačne obravnave in pristransko vzorčenje so nekatere lastnosti, ki jih je poudaril v svojih analizah kampanj, vladnih dokumentov in raziskav, ki pri obravnavi prostitucije povzemajo abolicionistični pristop.

Avtor, nasprotno, ugotavlja: 1. prostitucija ni nujno nasilje, statistični podatki, ki nas prepričujejo, da je 80 odstotkov žensk v prostituciji posljenih, pa največkrat niso preverljivi; 2. ženske v prostituciji ne jemljejo sebe nujno kot žrtve, pač pa kot seksualne delavke – nekatere zavračajo prostitucijo kot dejavnost izkoriščanja, zatiranja in viktimizacijo kot posploševanje in utrjevanje stereotipov; 3. motivacije in vedenjski vzorci so različni in niso vse stranke in posredniki povzročitelji nasilja; in 4. prostitucija je lahko urejena na način, da omogoča izboljševati življenjske pogoje za ženske v prostituciji.¹¹⁵

Zagovornice ožje definicije prostitucije in trgovanja z ljudmi kot nasilja nad ženskami zavračajo takšne razlage. Vidiijo jih kot poskuse minimizirati nasilje ter zapostavljati diskriminacijo in neenakost med spoloma.¹¹⁶ Po *Survivors of Prostitution and Trafficking Manifesto* združenja proti trgovanju z ženskami (CATW–*Coalition Against Trafficking in Women*) iz leta 2005 je prostitucija nasilje nad ženskami in seksualno izkoriščanje, kršitev človekovih pravic ter ena hujših posledic neenakosti žensk. Ženske se za prostitucijo ne odločijo; prostitucija je določena z revščino, seksualno zlorabo, zvodništvom in povpraševanjem strank. Veliko žensk je bilo v prostituciji zlorabljenih, izkoriščanih, posljenih in ubitih, med povzročitelji nasilja so največkrat zvodniki in stranke. Preživele v pro-

¹¹⁴ Weitzer 2006.

¹¹⁵ Ibid., 34–35.

¹¹⁶ Farley 2004, 2006, Jeffreys 2006, Hughes 2000. Zanimivo soočenje mnenj, ki prostitucijo in trgovanje z ljudmi označujejo kot nasilje, z mnenji, ki prevzemajo perspektivo seksualnega dela, glej v *Prostitution and Trafficking: Opposing Viewpoints* (Gerdes 2006).

stituciji in trgovanju z ženskami¹¹⁷ so v manifestu še zapisale, da prostitucija ni seksualno delo, trgovanje za namene seksualnega izkoriščanja pa ni migracija za seksualno delo. Zavzemajo se za strožje kaznovanje posredovanja pri prostituciji in organiziranja trgovanja z ljudmi ter za programe, ki bi ženskam omogočili rehabilitacijo zunaj prostitucije, kot so denarna pomoč, poklicno usposabljanje, socialna varnost, dovoljenje za bivanje in brezplačno zagovorništvo.

Sodobna abolicionistična politika nekaterih držav, na primer ZDA, Francije in Švedske, in združenj, denimo CATW in združenja za odpravo prostitucije in pornografije (MAPP, *Mouvement pour l'abolition de la prostitution et de la pornographie*), prostitucijo, podobno kot omenjeni manifest, opredeljujejo kot nasilje. *Mouvement du Nid*, denimo, na očitke, da se nekatere ženske v prostituciji ne vidijo kot žrtve, odgovarja, da so zavedene in da so takšne izjave bodisi posledica pritiska zvodnikov bodisi psihološke motnje.¹¹⁸ S tega gledišča prostovoljni elementi v prostituciji niso mogoči. Preventivni ukrepi, ki jih zagovarjajo omenjena združenja in udeležujejo nekatere vlade, so usmerjeni zlasti v preprečevanje prostitucije, omejevanje dostopa, kriminalizacijo posredovanja pri prostituciji in njene uporabe.

Kritiki tega pristopa poudarjajo, da ima pretirana osredotočenost na obravnavo žensk kot žrtev moške prevlade to posledico, da je prostitucija izolirana od drugih stanj neenakosti, izkoriščanja in položaja na trgu dela. Poudarjajo, da to proizvaja iluzijo o unikatnosti prostitucije v družbi. Osredotočenost na argument, da prostitucija prinaša stigmo in onemogoča, da bi ženske same izkušale, eksperimentirale in poimenovalle lastno seksualnost, po kritikah zanika proaktivno vlogo žensk v prostituciji kakor tudi v družbi nasploh. Zagovorniki in zagovornice pravic žensk v prostituciji kot seksualnih delavk poudarjajo, da perspektivi žrtev/rešitelj umanjka glas posameznice, tudi kot ne-nujno-žrtve. Abolicionistični pristop je predmet kritik tudi zato, ker si za cilj bolj ali manj posredno postavi odpravo prostitucije, zaradi česar je v nasprotju s prizadevanji, da bi se izboljšali delovni pogoji in socialno varstvo prostitutk. Rešitev problema neprimernih delovnih pogojev v prostituciji vidijo abolicionisti v odpravi prostitucije in ne v prizadevanjih, da bi prostitucijo »naredili za manj neprijetno«. ¹¹⁹

¹¹⁷ Podpisnice manifesta prihajajo iz Belgije, Danske, Velike Britanije, Koreje in ZDA. Glej <http://action.web.ca/home/catw/readingroom.shtml?x=82636> (27. avgust 2007).

¹¹⁸ Mathieu 2004, 158.

¹¹⁹ Allwood 2004, 149.

Sodobne prohibicionistične politike uporabljajo podobno retoriko, kot so jo uporabljali abolicionisti 18. in 19. stoletja. Sarkozyjeva vlada v Franciji, prav tako nekdanja Blairova v Veliki Britaniji, uporabljata regulacijske mehanizme in retorične prijeme, ki jih je mogoče vzporejati s praksami združenj družbene čistosti. »Operacijo ničte tolerance« (*zero tolerance*¹²⁰ *operation*) iz leta 1997 v Britaniji, ki je inkriminirala ulično prostitucijo, Hubbard¹²¹ poimenuje mehanizem »čiščenja londonskih ulic«. Prostorsko ločevanje in izključevanje se pojavljata kot del geopolitične strategije čiščenja urbanih središč, tako imenovane »nove urbane politike«, ki poteka v ozračju moralne panike – eskalacija medijskih član- kov, identifikacija z idejo o ogrožanju nacionalne identitete, o širjenju kriminala, o splošni ogroženosti zdravja in vrednot celotne populacije.

Britanska vlada je v zadnjih nekaj letih sprejela več dokumentov o prostituciji, iz katerih je razvidna namera o zaostrovanju politike ničte tolerance, ki jo opravičujejo ne samo z ideologemom očiščenih sosesk, ampak tudi s politiko preganjanja tako imenovanega proti-družbenega vedenja. Podobno je v Franciji, ko ulično prostitucijo preganjajo v ime- nu zagotavljanja »miru in varnosti prebivalcev«. Z dekriminalizacijo leta 2003 je bilo tudi v Sloveniji ukvarjanje s prostitucijo sicer odpravljeno kot prekršek, a je bila obenem prepovedana na javnih mestih kot grožnja javnemu redu in miru.¹²² Ob uvajanju sprememb zakona o prekrških zoper javni red in mir je skupina volilcev vložila zahtevo za razpis refe- renduma o zakonu, s katero se je dva tisoč podpisnikov strinjalo (kljub

¹²⁰ Politike ničte tolerance so se začele oblikovati kot reakcija na tradicijo utilitarizma: Bentham (1789/1988) jih je koncipiral kot kolektivne metode družbenega normiranja, ki bi prinesle boljše učinke od individualnega kaznovanja. Termin označuje politike, ki preprečujejo širjenje kriminalnih aktivnosti. Najpogosteje se uporablja ravno za urav- navanje prostitucije, tudi za preprečevanje prekupevanja z drogami, uličnega nasilja in nasilja v šolah.

¹²¹ Hubbard 2004, 1692.

¹²² Glej Zakon o spremembah zakona o prekrških zoper javni red in mir (Ur.l. RS, št. 69/2003) in Zakon o varstvu javnega reda in miru (Ur.l. RS, št. 70/2006). Prvi predlog zakona o legalizaciji prostitucije v Sloveniji, ki je bila dotlej obravnavana kot prekršek v skladu z zakonom iz leta 1974, je nastal leta 1996, vendar ga pobudnik zaradi nena- klonjenosti mnenja javnosti ni predložil državnemu zboru. Nekaj let pozneje, leta 2001, je skupina poslancev in poslank z Romanom Jakičem kot prvopodpisanim predložila predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o prekrških zoper javni red in mir, s katerim so predlagali dekriminalizacijo prostitucije s črtanjem člena, ki je »vda- janje« prostituciji obravnaval kot prekršek. Čeprav ukvarjanje s prostitucijo od leta 2003 v Sloveniji ni več prekršek, je prostitucija omenjena zgolj v zakonodaji, usmerjeni v politike preprečevanja. Zakon tako ohranja določila o prostituciji kot dejavnosti, ki ogroža javni red in mir. Prostitucijo v Sloveniji uravnava tudi kazenski zakonik, ki nava- ja kaznivi dejanji zvodništva in posredovanja pri prostituciji (185. in 186. člen), medtem ko določb o strankah v slovenski zakonodaji ni.

prepovedi prostitucije na javnih mestih), da bi zakonska sprememba »omogočala, da bi osebe, ki se vdajajo prostituciji, svoje storitve ponujale na cesti, ob šolah, šolskih poteh in otroških igriščih«. V obrazložitvi so tudi zapisali, da bi se ob razrastu prostitucije, ki bi ga spodbudil zakon, »lahko nenadzorovano razširile različne, predvsem spolno nalezljive bolezni«.¹²³

Ukrep ničte tolerance pa vlade ne izvajajo samo na podlagi zakonodaje s področja prostitucije, ampak tudi s politikami boja proti trgovanju z ljudmi in s protimigracijsko zakonodajo. Te legitimizirajo policijske racije, s katerimi so, denimo v Londonu, v zadnjih letih aretirali veliko prosilcev za azil in migrantk v prostituciji, ki so jih pridržali, izpostavljali medijskemu senzacionalizmu in deportirali zgolj na podlagi policijskih dokazov.¹²⁴

Če politike legalizacije poustvarjajo dualizem med prostovoljno in prisilno prostitucijo, potem politike ničte tolerance razločujejo ulično prostitucijo od prostitucije, ki se dogaja v zaprtih prostorih (prostitucija *outdoor* in *indoor*). Strategije za odpravljanje ulične prostitucije se osredotočajo na preganjanje prostitucije, ki je v polju vidnega, in puščajo ob strani druge oblike prostitucije. Navadno učinke takšnih politik prikazujejo kot uspešne strategije za preganjanje prostitucije in strategije za uspešno čiščenje sosek, ni pa razmisleka o tem, kaj takšne politike pomenijo za prostitutke. Po nekaterih ocenah¹²⁵ politika ničte tolerance ne pomeni, da je prostitucije manj, ampak da je prišlo do relokacije dejavnosti in do bolj prekarne položaja oseb v prostituciji, večje negotovosti in tudi večje izpostavljenosti nasilju v tako imenovani prostituciji *indoor*.

Arbitrarnost politik, ki prostitucijo obravnavajo kot samo po sebi nasilno dejanje – pri tem pa ne zanikamo, da je treba nasilje v prostituciji obravnavati z vso odgovornostjo – je v tem, da se deklarativno zavzemajo za izboljšanje položaja oseb v prostituciji. Zavzemajo se za odpravo prostitucije kot dejanja nasilja, mehanizmi boja proti prostituciji pa imajo ravno nasprotni učinek, in sicer marginalizacijo oseb v prostituciji. Relokacija prostitucije iz polja vidnega v oblike prostitucije *indoor* pomeni, da se prostitucija iz mestnih središč seli na njihova obrobja, tudi v težje dostopne kraje. Prostitucija kot skrita dejavnost prinaša spremembo v

¹²³ Protestna pisma zaradi javne hiše so, s podobno vsebino, stanovalci Ljubljane pisali že v začetku 20. stoletja. Motilo jih je »kričanje, vpitje, žvižganje, razbijanje, razsajanje in kaljenje nočnega miru tolikokrat in v taki meri, da je stanovalcem naravnost nemogoče počivati«; motile so jih tudi »bolj ponesnažene ulice« (Cvelfar 1994, 25).

¹²⁴ Adams 2003, 135–137.

¹²⁵ Hubbard 2004, 1696.

organizaciji, to je, v izolaciji se povečujejo možnosti neenakih razmerij in izkoriščanja, otežena je komunikacija, slabše so tudi možnosti prostitutk za pogajanje o delovnih razmerah.

POLITIKA KAZNOVANJA STRANK: PRIMER ŠVEDSKE

Abolicionistične politike pogosto poudarjajo mehanizme za reševanje prostitutk in njihovo rehabilitacijo. Poleg tega prinaša mobilizacija (neo)abolicionizma spreminjanje zakonodaje, tako da bi ta povečala represivne ukrepe na področju prostitucije in tudi na drugih področjih (migracije, pornografija). Tak primer je, denimo, Švedska z zakonom o kupovanju seksualnih storitev (*Sexköpslag*) iz leta 1999, ki kriminalizira uporabo prostitucije. Zakon inkriminira uporabo seksualnih storitev v zameno za denar s kaznijo do šest mesecev zapor in vključitvijo v rehabilitacijski program.¹²⁶ Ustvarjalci zakona so predvidevali, da bodo zaradi kazenske grožnje stranke prenehale uporabljati prostitucijo in da bodo prostitutke zaradi zmanjšanja števila strank opustile dejavnost in se tudi same vključile v rehabilitacijske programe. Ideje za takšno zakonsko uravnavanje so začele nastajati v začetku 90. let na podlagi ocen, da se prostitucija povečuje, kakor tudi pornografija in trgovanje z ženskami in otroki. Podlaga za sprejetje takšnega zakona je nastala že v 70. in 80. letih in je povezana z restriktivno politiko, ki jo je Švedska sprejela za preprečevanje uporabe drog. Povezana pa je tudi z erozijo ideje o Švedski kot vzorčnem modelu države blaginje, ki se je v istem obdobju začela s politikami zmanjševanja socialnega varstva in z večanjem brezposelnosti.¹²⁷

Radikalno nov vidik v švedski zakonodaji je izpostavljanje strank in ne, kot je veljalo do sedaj, zgolj prostitutk. Stranke so prvič v središču državnega intervencionizma, z navajanjem krivde in odgovornosti. Kljub načeloma pomembnemu premiku k umeščanju prostitucije v širše družbene prakse in norme – zakon namreč odpravlja dosedanje politike, ki so prostitucijo obravnavale skoraj izključno kot osebno okoliščino – je dejstvo, da gre za represivni in ne preventivni ukrep, sprožilo nasprotujoče si odzive.

¹²⁶ Uporaba seksualnih storitev je od začetka 90. let kriminalizirana, denimo, tudi na Kitajskem, kjer predvidevajo kazni za prostitutke in njihove stranke na podlagi določila o strogi prepovedi prostitucije in povpraševanja po njej in na podlagi meril za kaznovanje in rehabilitacijo oseb, vključenih v prostitucijo. Dokumenta sočasno kriminalizirata tako ponudbo v prostituciji kakor tudi povpraševanje po njej (Pochagina 2005, 124–125).

¹²⁷ Gould 2002, 208, 210.

Abolicionistične organizacije po Evropi so zakon sprejele z odobravanjem kot korak na poti k odpravi prostitucije. Vse glasnejši pa postajajo tudi kritiki, ki opozarjajo, da prostitucija zaradi zakona ne bo izginila, ampak se bo samo prestavila v drugačne razmere z drugimi vzorci organiziranja.¹²⁸ Kritiki se sprašujejo o cilju zakona, ki v absolutnem pomenu teži k odpravi prostitucije, in o represivnosti samega zakona, čeprav je analiza vladnih dokumentov in medijskih besedil v času, ko so zakon sprejemali, pokazala, da se zakon bolj kot k odpravi prostitucije deklarativno usmerja k doseganju enakosti med spoloma. Paradigmatično je tudi, da istospolne prostitucije te razprave ne zajamejo, kar je enakost med spoloma naturaliziralo kot enakost med žensko, prostitutko, in moškim, stranko.¹²⁹

Čeprav naj bi se z zakonom usmerjali k varstvu prostitutk in k temu, da bi dosegli enakost, na spletnih straneh *International Prostitutes Collective*¹³⁰ opozarjajo, da je problem politike kriminalizacije strank ravno v tem, da ne upošteva položaja oseb v prostituciji – to navajajo v luči ugotovitev, da se je položaj prostitutk po kriminalizaciji strank poslabšal.¹³¹ Po prvih ocenah se je pokazalo, da se je ulična prostitucija, ki se je leta 1999 nekoliko zmanjšala, leta 2002 povzdignila na raven pred letom 1999.¹³² Kot učinek zakona navajajo tudi, da so se pomnožili internetni oglasi za prostitucijo. Pokazalo se je tudi, da ženske pogosteje migrirajo v druge države, da torej ne opuščajo prostitucije, in da stranke iščejo diskretnije lokacije, da bi se izognile policijskemu nadzoru. Prav tako tudi ocenjujejo, da se je po sprejetju zakona povečalo število migrantk v prostituciji, ki na Švedsko prihajajo zlasti iz baltskih držav. Nevladne organizacije in socialni delavci ocenjujejo, da jih veliko dela v slabših razmerah, v zasebnih stanovanjih in na obrobju večjih mest. Po policijskih virih se s kriminalizacijo ni spremenilo število kaznivih dejanj, povezanih s trgovanjem z ljudmi. Tudi na tem področju je imela negativne posledice,

¹²⁸ Kulick 2003.

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Glej <http://www.allwomenscount.net/EWC%20Sex%20Workers/SexWorkIndex.htm> (12. februar 2007).

¹³¹ Učinki kriminalizacije so bili na Kitajskem podobni (Pochagina 2005, 127).

¹³² Ocene o zmanjšanju ulične prostitucije, ki jih zagovorniki represivnih ukrepov v prostituciji pogosto navajajo, ne upoštevajo dejstva, da upad ne pomeni nujno zmanjšanja prostitucije. Prej gre za to, da prostitucija pridobiva nove organizacijske oblike in da te ne izboljšajo, ampak lahko poslabšajo položaj prostitutk. Takšne ocene tako lahko učinkujejo kot podporni mehanizmi za ustvarjanje in utrjevanje doktrine javnega reda in miru (»javne« morale) in ne kot mehanizmi za doseganje enakosti med spoloma.

saj nevladne organizacije in policija dobivajo precej manj informacij od strank v primerjavi z obdobjem pred kriminalizacijo.¹³³

Posledica zakona je bila tudi politika takojšnje deportacije migrantk, ki so delale kot prostitutke brez državljanstva ali dovoljenja za bivanje. Iz analize intervjujev s prostitutkami, objavljenih v medijih, izhaja, da so se povečale psihosocialne stiske uporabnic drog, ki delajo v prostituciji in ne zmorejo nadomestiti manjšega števila strank.¹³⁴ Po policijskih poročilih se je zmanjšalo tudi število odkritih zlorab zvodnikov, zvodnic in trgovcev z ljudmi, ker stranke odklanjajo sodelovanje s policijo, saj so same v prekršku. Hkrati se je povečal pritisk policije na prostitutke, intenzivneje jih preganjajo in prepričujejo, da bi pričale proti strankam na sodišču. Socialni delavci ugotavljajo, da nižje cene pomenijo, da morajo ženske sprejemati več strank in tudi več različnih strank, zaradi česar so pri delu bolj izpostavljene.¹³⁵

Snovalci zakona in številne družbene skupine še kar vztrajno navajajo pozitivne učinke, kot ugotavlja Kulick,¹³⁶ na dva načina: prvič, menijo, da je sporočilo družbi, posredovano z zakonom, tako močno, da premaga negativne učinke zakona; podporniki s tem izražajo stališče, da v bistvu nikoli ni šlo za urejanje položaja oseb v prostituciji. In drugič, ugotovitve, da so nastale nove oblike prostitucije, interpretirajo z zanikanjem, da to pomeni slabše delovne razmere ali povečano izkoriščanje, ali s trditvijo, da nevidno še ne pomeni, da policija za to ne ve – tudi s tem sporočajo, da pri zakonu ni šlo za urejanje položaja prostitutk in prostitutov.

SEKSUALNO DELO

Zagovorniki in zagovornice pravic žensk in moških v prostituciji, nekatere perspektive v feminizmu, organizacije prostitutk in prostitutov ter sindikati si prizadevajo, da bi obravnavali prostitucijo kot seksualno delo in prostitutke kot seksualne delavke.¹³⁷ To, da naj bi bila prostitucija priznana kot delo – in je potemtakem prostitutkam in prostitutom treba priznati pravice, ki sicer veljajo v delovni zakonodaji – je mogoče prebrati tudi v razpravah, ki prostitucijo obravnavajo v kontekstu človekovih pravic.

¹³³ Gould 2002, Kulick 2003.

¹³⁴ Kulick 2003.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ Alexander 1998, Nagle 1997, Doezeema 2000, Kuo 2002.

O tem, da bi bilo treba prostitucijo z zakonom urediti kot delo, razpravljajo tudi v obravnavah o prostituciji kot aktivni seksualnosti – prostitucija je v tej luči praksa, ki subvertira kulturne vzorce in omejeno pojmovanje seksualnosti. Gledano tako, prostitucija prinaša iniciativnost v seksualnosti, občutek nadzora nad lastnim telesom in moč žensk, da se uprejo izkoriščanju.¹³⁸ Med zagovorniki seksualnega dela nekateri prostitucijo obravnavajo tudi kot emancipatorično prakso oziroma prakso opolnomočenja žensk.¹³⁹ Prostitutke so tako akterke, seksualne delavke, ki dejavno vstopajo v obstoječa družbena razmerja neenakosti, subvertirajo seksualne normative, določajo pogoje seksualne transakcije in plačilne pogoje. To gledanje vnaša v razprave o prostituciji razsežnost intimne seksualnosti, obenem pa tudi ekonomsko argumentacijo, in sicer z zahtevo, da je posameznicam in posameznikom v prostituciji treba omogočiti socialno in zdravstveno varnost pri opravljanju dela. Zagovorniki seksualnega dela obenem zavračajo, da je prostitucija kršitev pravic in sama po sebi nasilje. Opozarjajo, da pri obsojanju izkoriščanja in slabih delovnih pogojev ne bi smeli obsojati same prostitucije, ampak okoliščine, v katerih ta poteka – od tod tudi ideja, da si je treba prizadevati za destigmatizacijo prostitucije. Nasilje v prostituciji in slabi delovni pogoji torej niso lastni samemu pojavu, ampak so posledica restriktivnih pravnih ukrepov in stigmatiziranja, ki se danes kaže v različici moralizma, kakor ga poznamo iz 18. in 19. stoletja.

Potrebo po zagotavljanju socialnih pravic za prostitutke in prostitute so začeli poudarjati v 80. letih prejšnjega stoletja. Pobudnice razprav so bila feministična gibanja, tudi nekatere LGBT organizacije, ki so začela javno zagovarjati seksualno delo in opozarjati tudi na marginalizirane oblike prostitucije, na istospolno in transspolno prostitucijo;¹⁴⁰ obenem so se pojavile ocene o mladoletni prostituciji in prostituciji med uporabniki in uporabnicami drog. Gibanja za zakonsko ureditev seksualnega dela niso sprožila samo razprav o socialnem in ekonomskem položaju delavk in delavcev v prostituciji, ampak so odprla tudi prostor za razprave o neheteroseksualnih oblikah prostitucije. V večini raziskav, ki za-

¹³⁸ O'Neill 2001.

¹³⁹ Blume 2006.

¹⁴⁰ Zaradi marginaliziranosti, težavne dostopnosti za raziskovalce, vprašanja anonimnosti, pa tudi zaradi manjšega zanimanja raziskovalcev je deleže moških prostitutov, ki sprejemajo ženske stranke, istospolne in transspolne prostitucije še težje oceniti kot deleže prostitucije, kjer je prostitutka ženska, stranka pa moški. Dostopna ocena za položaj na Nizozemskem, denimo, je, da je bil leta 1998 delež moških prostitutov v heteroseksualnih razmerjih pet odstoten, enak je bil delež transspolne in istospolne prostitucije (Outshoorn 2004, 166).

govarjajo prostitucijo kot seksualno delo, danes še vedno obravnavajo prostitucijo žensk, katerih storitve uporabljajo stranke moškega spola. V zadnjih nekaj letih pa je mogoče zaznati tudi večje število študij, v katerih se največkrat osredotočajo na obravnave v mikrookoljih, denimo, študije o moških seksualnih delavcih v Severni Evropi: študija o položaju prostitutov na Danskem, o organiziranosti istospolne prostitucije moških v Stockholmu, o položaju prostitutov iz Albanije v Severni Evropi.¹⁴¹ Ali pa denimo študija o strategijah destigmatizacije med gej seksualnimi delavci v Kanadi, o uporabi zdravstvenih storitev moških seksualnih delavcev v Argentini, o praksah transseksualne prostitucije¹⁴² oziroma etnografska študija o vsakdanjem življenju transseksualnih oseb in prostitutk v Amsterdamu.¹⁴³

V času civilnodružbenih gibanj v 80. letih so se tudi med zagovorniki seksualnega dela oblikovala različna pojmovanja prostitucije. Ob legitimizaciji seksualnega dela so prostitucijo na eni strani tematizirali kot emancipatorično prakso, na drugi strani pa so z utemeljevanjem poskušali pojasnjevati heteroseksualno prostitucijo kot nujo, kot obliko preživetja za določeno populacijo, kot nasilje nad ženskami ali kot obliko družbenega izključevanja. Obenem je bilo slišati kritike, da abolicionistični pristopi stigmatizirajo osebe v prostituciji in ogrožajo njihovo zdravje. To je prispevalo k temu, da so zahteve po odpravi prostitucije prešle k zahtevam po zagotavljanju socialne in zdravstvene varnosti pri opravljanju prostitucije.

Nizozemski primer predpisov o prostituciji kot delu (o tem več spodaj) in razprave o seksualnem delu nasploh napeljujejo k primerjavi prostitucije kot dela z drugimi oblikami dela. O'Connell Davidson¹⁴⁴ poudarja, da prostitucija ni sprejeta kot družbena dejavnost, ki bi ustvarjala dodano vrednost in vzdrževala produkcijski sistem, čeprav v tej funkciji ni drugačna od drugih dejavnosti. Pri prostituciji ne gre za dodano vrednost seksualnega dela in posledično ni družbenega interesa ne interesa delodajalcev kakor tudi ne interesa strank za pogajanja o pogojih dela, to pa slabi možnosti za kolektivno akcijo kot tudi za praktične delovne pogoje za prostitutko in prostituta. S tem da prostitucija velja za družbeno neželjeno dejavnost, so osebe v prostituciji v primerjavi z delavci v drugih dejavnostih v odnosu do države postavljene v neenakopraven položaj. V

¹⁴¹ ENMP 2004.

¹⁴² Parsons 2005.

¹⁴³ Gregory 2005.

¹⁴⁴ O'Connell Davidson 1998.

razpravah o seksualnem delu se sprašujejo o položaju, ko je prostitucija primerljiva z drugim delom na ravni predpisov o delu, določanju pogojev dela in podobnem. Obenem tudi ni priznana dodana družbena vrednost seksualnega dela. Kot dokaz velja, da to državi ustreza, ker ima z nizkimi stroški velike profite: nima stroškov, ki so sicer potrebni za vzdrževanje reprodukcije delovne sile, in ima dobiček bodisi od davkov, kjer je prostitucija zakonsko urejena, bodisi z drugimi oblikami neobdavčenega kapitala (prostitucija v turističnih središčih, v igralništvu). Državna ureditev odnosov med kapitalom in delom je v prostituciji drugačna, ker država nima interesa, da bi urejala položaj prostitutk. To ustvarja asimetrijo v ekonomski odvisnosti prostitucije v primerjavi z drugimi dejavnostmi, kar slabi pogajalski položaj oseb v prostituciji. Tudi z zakonsko ureditvijo prostitucije kot dela ta ne pridobi statusa ekonomske institucije, ampak ostaja dejavnost, nad katero je predvsem treba izvajati nadzor.¹⁴⁵

Podobno je iz sistema družbeno reproduktivne dejavnosti izključeno tudi neplačano delo v družini, plačano gospodinjsko delo, pa tudi drugo prekarno delo, na primer, delo na črno. Podobno kot prostitucija, predpisom navkljub, ima tudi gospodinjsko delo družbeni status ne-dela. Podobno kot prostitucija je opredeljeno kot zasebna in ne javna dejavnost, ki ne ustvarja družbeno priznane dodane vrednosti. Primerljivi so tudi vzorci zlorab: v odnosih prostitutka-stranka in gospodinjska pomočnica-delodajalec se pokaže, kako se zmanjšuje vrednost seksualno-emotivnega in gospodinjskega dela kot ne-dela ali ne-pravega dela.¹⁴⁶ Angleški kolektiv prostitutk (*English Collective of Prostitutes*), ki poudarja potrebo po deregulaciji prostitucije, se je zato že pred desetletjem v svojih programih zavzel ne samo za to, da se uredi prostitucija kot delo, ampak tudi za uvedbo plačnega sistema za gospodinjsko delo. Tako se kolektivi ne zavzemajo samo za pravice prostitutk, ampak solidarizirajo z ženskami, ki opravljajo podobna dela v ne nujno komercialnem sektorju, kot so neplačano delo v družini in plačano v gospodinjstvih.

V zadnjih letih so gibanja seksualnih delavk in delavcev po svetu objavila nekaj manifestov, med njimi *Sex Workers in Europe Manifesto* iz leta 2005,¹⁴⁷ da bi opozorila na politike neenakosti in diskriminacijo delavcev v seksualni industriji, katerih izhodišče je, da ne priznavajo seksualnega dela. Manifest opredeljuje seksualno delo kot eno od storitev v sodobni

¹⁴⁵ Ibid., 193–194.

¹⁴⁶ Več o nevidnem delu glej Hrženjak 2007.

¹⁴⁷ Na konferenci o seksualnem delu, človekovih pravicah, delu in migracijah (oktobra 2005 v Bruslju) ga je pripravilo in podpisalo 120 seksualnih delavk in delavcev iz 26 držav.

družbi in opozori, da jo je nujno dekriminalizirati oziroma dekriminalizirati seksualno industrijo (dekriminalizacija seksualnih delavk in delavcev, njihovih partnerjev, strank in posrednikov). Ob dejstvu, da potrebam po delu v sodobni družbi v veliki meri zadostijo migranti, manifest poziva vlade tudi k ugotavljanju in uveljavitvi pravic migrantov in migrantk. Izraža zahtevo po uveljavitvi naslednjih pravic: 1. pravice do nediskriminacije in zahteve, da se protidiskriminacijska zakonodaja izrecno nanaša tudi na varstvo seksualnih delavk in delavcev; 2. pravice do telesa oziroma do priznanja seksualnega dela kot konsenzualnega seksa, pri čemer manifest razločuje seksualno od neseksualnega dela, seksualnega nasilja oziroma suženjstva; 3. pravice do glasu, participacije v javnih razpravah in procesu oblikovanja politik; 4. pravice do združevanja in zbiranja; 5. pravice do mobilnosti v javnih prostorih ne glede na meje.

Manifest zavrača abolicionistično enačenje seksualnega dela z nasiljem kot strategijo viktimizacije, zanikanja avtonomnosti in različnosti ter izkušenj. Seksualno delo opredeljuje kot seksualno ekonomsko dejavnost in izostri zahtevo, da se opusti zakonodaja, ki ga inkriminira in stigmatizira, kakor tudi zahtevo po širši družbeni in še posebej medijski destigmatizaciji. Poudarja pravico do zasebnosti in zahteva dekriminalizacijo in destigmatizacijo partnerjev in otrok seksualnih delavcev in delavk. Manifest zanika, da nasilje in kriminal definirata seksualno delo, in poudarja, da je treba primere nasilja v seksualni industriji obsoditi in kaznovati. Prisile, goljufije in izkoriščanje so pri seksualnem delu opazni, kot v vsakem drugem delu, vendar to ni značilnost seksualnih delavcev kakor tudi ne seksualne industrije. Podpisniki manifesta zahtevajo ureditev delovnih pogojev ter socialno in zdravstveno varnost za seksualne delavke in delavce. Določi naj se minimalna plača, prizna pravica do dopusta, nadomestila za brezposelnost in pokojnine. Skupaj s priznanjem pravic iz delovne zakonodaje naj se uredi sistem plačevanja davkov – tako, da obdavčitev ne bo pomenila registracije in stigmatizacije seksualnih delavk in delavcev.¹⁴⁸

Nekateri kritiki zagovornikov seksualnega dela¹⁴⁹ poudarjajo, da v odnosih prostitucije in trgovanja z ljudmi ni sprejemljiva minimalizacija izkoriščanja in nasilja. Po teh kritikah je povezovanje izkoriščanja v

¹⁴⁸ Manifest je dostopen na http://www.sexworkerseurope.org/site/index.php?option=com_content&task=view&id=24&Itemid=54 (23. avgust 2007). Prim. *Sex Worker's Declaration of Independence*, sprejeto v ZDA leta 2005 (Blume 2006, 89) in *Sex Workers' Manifesto*, sprejet v Kalkuti leta 1997, dostopen na <http://www.bayswan.org/manifest.html> (23. avgust 2007).

¹⁴⁹ Jeffreys 2006.

prostituciji ali trgovanju za namene seksualnega izkoriščanja s prekar-no situacijo migrantk nesprejemljivo, saj povezovanje različnih okoliščin močno zmanjšuje izkušnjo nasilja. Po nasprotnem utemeljevanju¹⁵⁰ pa bi morali zavrniti pravni paternalizem, moralizem in humanitarizem, s katerimi kritiki perspektive seksualnega dela izključujejo glasove prosti-tutk, zagovorništvo seksualnega dela pa zavračajo kot »ekstremno manj-šinsko pozicijo«. Iz tega gledišča se nasprotniki tega, da bi obravnavali prostitucijo kot seksualno delo, kažejo kot promotorji viktimizacije, ki s tem, ko podpirajo ukrepe kriminalizacije, ne zmanjšujejo, ampak, na-sprotno, povečujejo diskriminacijo glede na spol, etničnost in razred.

Če torej nekateri menijo, da je delo v prostituciji že v izhodišču izkori-ščanje in nasilje, pa drugi poudarjajo, da je prostitucija seksualno delo, da je legitimno delo oziroma legitimna odločitev ali okoliščina v družbi, ki nekaterim skupinam nima ničesar ponuditi. Perspektive seksualnega dela nedvomno pomembno prispevajo k temu, da se je izboljšal položaj nekaterih seksualnih delavk in delavcev. Opozarjajo na neenak položaj prostitucije v primerjavi z drugim delom in vnašajo v javni prostor zastr-te oblike istospolne in transspolne prostitucije. Obenem se zdi, da nobe-na od obravnav (prostitucija kot seksualno delo oziroma kot nasilje) ni dovolj radikalna v dojemanju obstoječe družbe dela, družbenih razmerij neenakosti in spolne diskriminacije. Tu se seveda odpirajo vprašanja o razmerju med prostitucijo in trgovanjem z ljudmi, o odnosih izkorišča-nja, ki so zaznavni v obeh primerih, o odločanju oziroma o tem, koliko gre pri prostituciji in migraciji za namene prostitucije za osebno odloči-tev (za delo v prostituciji ali, denimo, za migriranje v drugo državo za-radi dela). Nobena od pozicij se tudi ne sprašuje o implikacijah doktrine lastnega (ne)odločanja, koliko prostora ta pušča (oziroma ga ne pušča) za tematiziranje okoliščin, ki lahko pojasnijo »odločitev«, to je, življenj-ske izkušnje, ekonomski položaj. Obravnavo seksualnega dela je zato v prihodnje smiselno nadaljevati ravno na presečišču različnih pozicij, ki legitimizirajo delo v prostituciji za izboljšanje položaja seksualnih delavk in delavcev, obenem pa prostitucijo mislijo skupaj z drugimi oblikami prekarnege dela.

PROHIBICIJA, DEKRIMINALIZACIJA IN LEGALIZACIJA

Dvojnost je zaznavna tudi v razpravah o pravnem uravnavanju prosti-tucije, v katerih se prohibicija kaže kot nasprotje dekriminalizaciji in

¹⁵⁰ Kuo 2002.

legalizaciji. Dekriminalizacijo mestoma označujejo kot abolicijo, kar pa v kontekstu prava ni identično prej omenjenemu abolicionizmu, to je, prizadevanjem za odpravo prostitucije nekoč v prihodnosti. Abolicionizem v pravnih kategorijah pomeni dekriminalizacijo prostitucije v pomenu odprave kazenske zakonodaje, ki prostituiranje obravnava kot prekršek. Izvajanje je v različnih okoljih različno, kontekst pa je podoben: gre za idejo o opuščanju kriminalizacije prostitucije, ko se ta nanaša na prostovoljna razmerja oziroma na pogodbeni razmerja med osebami v prostituciji in strankami ali med prostitutkami in posredniki. Čeprav dekriminalizacija pomeni opuščanje politike kaznovanja, pa ne odpravlja nadzorstvenih politik, ne zanika pravne ureditve prostitucije. Omogoča namreč ureditev delovnih pogojev prostitutk, denimo, z zapovedmi glede varstva zdravja ali z določanjem socialnega varstva in delovnega časa. V Sloveniji je, denimo, dekriminalizacija prinesla črtanje člena zakona o javnem redu in miru, ki je prostituiranje obravnaval kot prekršek, prinesla pa je tudi regulacijo prostitucije v okvirih morale – s kaznovanjem »nedostojnega vedenja«, to je »ponujanja spolnih uslug na javnem kraju«.¹⁵¹

Dekriminalizacija pomeni uvajanje pogodbenih razmerij po vzoru liberalizma, ki v prostituciji vidi prostovoljno storitveno dejavnost. Po tej zamisli naj se država, dokler je prostitucija prostovoljno dejanje, v pogodbeni razmerja ne vmešava. Kritike tega gledanja pogosto zavračajo kot zastarele, predvsem kot moraliziranje in ogrožanje svobodne volje tistih, ki pogodbeni razmerja sklepajo prostovoljno. Tu gre za idejo, da je prostitucija, ki ne vključuje prisile, zasebna zadeva posameznikov. Koncept prostovoljne izbire prostitucijo individualizira; uveljavil se je kot družbeni mehanizem, ki razreševanje protislovij v strukturnih razmerjih prenaša na raven posameznika in posameznice.¹⁵² Pojem svobodnega odločanja, ki prostitucijo lahko določa kot emancipatorno dejanje, obenem posamično dejanje pripiše izključno individualnemu, pri čemer pa stigmatizacija ni odpravljena. Teza o svobodni odločitvi, ki sicer priznava avtonomnost subjekta, lahko prostitucijo postavi za izključno individualno zadevo, ne da bi pri tem upoštevala, denimo, ekonomski položaj prostitutke, družbeni razmerja, ki diskriminirajo glede na spol, in ne da bi posegla v normativno podobo primerne seksualnosti.

¹⁵¹ Tretja točka 7. člena zakona o varstvu javnega reda in miru pravi: »Kdor na javnem kraju spolno občuje, razkazuje spolne organe ali na vsiljiv način ponuja spolne usluge in s tem koga moti, povzroči vznemirjenje ali zgražanje ljudi, se kaznuje z globo od 50.000 tolarjev do 100.000 tolarjev« (Ur.l. RS, št. 70/2006).

¹⁵² Kritiko nekaterih pojmov liberalizma, kot sta svobodna izbira in individualna odločitev, povzemamo po Habermasu (1998).

Prostovoljnosti v prostituciji ne gre zanikati in je hkrati ne gre absolutizirati. Na to, da v vsakdanjem življenju prostitucija lahko pomeni odločitev, opozarjajo številne zgodbe žensk v prostituciji, kolektivi prostitutk in ne nazadnje tudi njihovi sindikati. Relativiziranje z utemeljevanjem o prostovoljnosti pa lahko pomeni odmikanje od odgovornosti, predvsem na ravni države, za družbene okoliščine, ki privedejo v prostitucijo, poleg tega pa še stigmatiziranje prostitutk, zmanjševanje pomena nasilja v prostituciji in nepriznavanje neenakosti glede na spol.

Pri tem ni nepomembna kritika dvojnosti, da privolitev v prostitucijo oziroma element prostovoljnosti v prostituciji pomeni zgolj nasprotje fizični sili. Teorija družbene pogodbe, ki se utemeljuje na normativni viziji posameznikov kot snovalcev lastne usode, ne upošteva situacij, ko je nekdo lahko prisiljen v prostitucijo ne zaradi fizičnih groženj, ampak, denimo, zaradi nuje preživetja. Prostovoljnost in avtonomnost odločitve za prostitucijo je lahko tudi v konfliktnem razmerju z dejansko avtonomnostjo, ko glede na okoliščine in možnosti neka dejavnost prevlada kot prostovoljna odločitev zato, ker se kaže kot edina možna oziroma boljša od alternative, denimo, revščine. Prostitucija je torej lahko »prostovoljna odločitev« *glede* na možnosti in okoliščine, kar pa poleg tega, da govori o avtonomnosti odločitve, govori predvsem o strukturnih družbenih razmerjih, ki omejujejo možnosti za ženske.¹⁵³

Drugi vidik v družbenem urejanju prostitucije je legalizacija, ki nad prostitutke in prostitucijo uvaja državni nadzor. V javnosti so pogoste razlage, da pomeni legalizacija prostitucije sprostitev vseh predpisov in prosto, nenadzorovano prostitucijo. Tradicionalno je legalizacija pomenila ravno nasprotno, uvajanje zakonskega urejanja prostitucije oziroma strogo nadziranje prostitutk. Povezana je s sistemom obdavčitve in s podeljevanjem licenc ter kot oblika nadzora nad prostitucijo določa pogoje dela kakor tudi prostore, kjer se prostitucija lahko dogaja.

Legalizacija se je v evropskih državah začela v obdobju med obema vojnama in se stopnjevala po drugi svetovni vojni kot sistem nadzora nad prostitucijo s podeljevanjem licenc bordelom in določanjem licenčnih pogojev. Izdajanje licenc bordelom je pomenilo registracijo žensk kot prostitutk pri lokalnih oblasteh in policiji. Registracija je kot prva stopnja nadzora avtomatično prinesla tudi stopnjevanje nadzora z omejevanjem gibanja. Pogosta posledica legalizacije je bila prepoved neodvisne prostitucije, eskort (prostitucije za spremstvo) in ulične prostitucije. Gibanje žensk v prostituciji je bilo omejeno na bordele in strogo nadzorovano

¹⁵³ Zatz 1997, 286–287.

zunaj licenčnih prostorov. Poleg tega, da so bile druge oblike prostitucije odrinjene na rob, je licenčna prostitucija povečala odvisnost žensk v prostituciji od lastnikov in lastnic bordelov, kar je otežilo delovne pogoje. Kritiki legalizacije poudarjajo, da je ta pristop, ki je bil prevladujoč v desetletjih pred drugo svetovno vojno in po njej, ne samo v Evropi in ZDA, ampak tudi na Japonskem in v Aziji, povečal delež prisilne prostitucije, poslabšal delovne pogoje prostitutk (tudi do 14-urni delavnik, delo vse dni v tednu, slaba ali nikakršna zdravstvena oskrba, veliko število strank na dan) in da je, ne nazadnje, povečal trgovanje z ljudmi.¹⁵⁴

Podobno je prohibicija, politika sprejemanja represivne zakonodaje na področju prostitucije in trgovanja z ljudmi, poslabšala položaj posameznic in posameznikov v prostituciji. Prohibicionistična politika učinkuje tudi kot prepoved migriranja, kar ima še en negativen učinek za prostitutke. Vendar kritiki¹⁵⁵ pravijo tudi, da legalizacija prostitucije ne pomeni, da bi se zmanjšalo število posameznikov v prostituciji, pač pa ustvarja trajno stigmo zaradi registracije in s tem onemogoča iskanje zaposlitve zunaj prostitucije. Legalizacija tudi ne odpravlja nelegalnih oblik prostitucije in jih ne zmanjšuje, zaradi dodatne marginalizacije pojava pa tudi povečuje možnosti izkoriščanja.

Razprave o družbenem in pravnem urejanju prostitucije ne zajamejo intersekcionalnosti, presečišča razlik in različnih statusov, ki določajo življenjske in delovne možnosti oseb v prostituciji. Položaj prostitutke določajo spolne, razredne, starostne, nacionalne in etnične hierarhije. Prostitucija ne ustvarja homogene družbene skupine, ampak določa kompleksna razmerja, ki kažejo na razmerja v družbi nasploh. Oseba v prostituciji, ki dela samostojno in je vsaj razmeroma ekonomsko neodvisna (oziroma manj odvisna), je načeloma manj izpostavljena nasilju in ustrahovanju kakor ženska, ki je fizično prisiljena v seksualno delo. Odrasli, ki delajo na ulicah, imajo večje možnosti za pogajanja o razmerju s stranko v primerjavi z otroki, odvisniki in odvisnicami od drog ali osebami v prostituciji, ki so pod strogim nadzorom zvodnikov.

Razmerja v prostituciji so določena na presečiščih osebnih okoliščin in družbenih razmerij, ta pa so spolno specifična, razredno deljena in izključujoča na podlagi etničnosti. Tudi ko tematiziramo različnost položaja migrantke v prostituciji, ki je brez socialne mreže, znanja jezika in živi in dela pod nadzorom zvodnika, v primerjavi z žensko, ki si sama določa urnik in sama izbira stranke, velja poudariti, da različnost situacije

¹⁵⁴ Ryley Scott 1969.

¹⁵⁵ Outshoorn 2004.

ni absolutna. Tudi ženska, ki dela samostojno, lahko v nekih okoliščinah postane vpeta v proces trgovanja z ljudmi. Nasprotna situacija je morda manj verjetna, čeprav ne nemogoča, in sicer zaradi dvojne stigmatizacije prostitutk migrantk.

Ko govorimo o dekriminalizaciji, moramo poudariti, da ta ne bo enako učinkovala na vse osebe v prostituciji; interesi prostitutk, njihov položaj in delo so namreč zelo različni. Dekriminalizacija skupaj z uvajanjem regulativnih prijemov, na primer prepovedi prostitucije na javnih mestih, bo morda imela pozitiven učinek na položaj tistih, ki si delo organizirajo same ali ki delajo v bordelih, lahko pa bo s preganjanjem ulične prostitucije poslabšala položaj, denimo, uporabnic in uporabnikov drog, ki se prostituirajo. V tem kontekstu velja opozoriti, da strategije boja proti trgovanju z ljudmi, denimo, programi »prostovoljnega« vračanja (ki se velikokrat izvajajo kot deportacije), in represivni migracijski ukrepi, ki jih oblikovalci politik promovirajo kot varstveno zakonodajo, dejansko ne varujejo oseb v prostituciji ali v procesu trgovanja z ljudmi. Nasprotno, lahko ustvarjajo položaj, ko so posameznice še bolj ranljive. Poslabšajo se ne samo njihove življenjske možnosti, ampak, ko govorimo o trgovanju z ljudmi, tudi njihove možnosti preživetja.

POLITIKA LEGALIZACIJE: PRIMERA NIZOZEMSKÉ IN NEMČIJE

Na Nizozemskem se je uzakonitev seksualnega dela po gornjih izhodiščih začela z ureditvijo leta 2000, ko je bila izmenjava seksualne storitve za denar zakonsko urejena kot oblika dela. Takrat je po devetdesetih letih prenehal veljati zakon, ki je prepovedoval organizacijo prostitucije v bordelih, kazenski zakonik pa prostitucije odrasle osebe, če je v to privolila, ni več štel za kaznivo. Povedano drugače, s spremembo kazenskega zakonika so na Nizozemskem legalizirali prostovoljno prostitucijo in organizacijo prostovoljne prostitucije, hkrati pa so povečali kazni za izkoriščanje neprostovoljne prostitucije. V nasprotju z abolicionizmom, ki prostitucijo obravnava kot prisilo, naj bi prostovoljna prostitucija po tem pristopu postala družbeno sprejemljiva: po tej zamisli bo regulacija sprožila družbeno legitimizacijo prostitucije, priznanje prostitucije kot seksualnega dela, kar bo izboljšalo življenjske in delovne pogoje žensk in moških v prostituciji.¹⁵⁶

Družbena gibanja za enakost spolov, feministične skupine in tudi odzivnost državnih politik na Nizozemskem so že v 70. letih prejšnjega sto-

¹⁵⁶ Outshoorn 2004.

letja dosegle, da prostitucije niso obravnavali zgolj kot dejavnost moške dominacije. To je v 90. letih pripeljalo do »realističnega pristopa brez moraliziranja«, ki je omejil intervencije države na prisilno prostitucijo.¹⁵⁷ Regulacija prostitucije na Nizozemskem se je v 90. letih usmerila v zagotavljanje socialnih pravic za ženske in moške, ki so v prostituciji prostovoljno, in v urejanje delovne zakonodaje, ki osebam v prostituciji in delodajalcem nalaga spoštovanje zakonov iz delovne zakonodaje, kakor veljajo za druge poklice (socialno in zdravstveno zavarovanje, varnost pri delu, registracija in plačevanje davkov). V primerjavi z drugimi oblikami regulacije nizozemski primer nalaga državi večjo odgovornost, s čimer se zmanjšuje možnost prelaganja odgovornosti na zunanje sile, na primer, na mafijo ali »umazani kapital«. Eden od učinkov je, da se je s pomikom prostitucije v polje vidnega ustvaril prostor za razpravo o pravicah žensk in moških v prostituciji in za njihovo samoorganizacijo.

V prvih letih po tem, ko je bila zakonodaja sprejeta, so predvsem poudarjali prednosti legalizacije, med njimi zagotavljanje socialnih pravic, pravic iz zdravstvenega varstva, povečano koordiniranje služb, usklajeno sprejemanje politik in povečano samoorganiziranost prostitutk. V zadnjem času se oglašajo tudi kritiki regulacije, na primer, da obvezna osebna izkaznica stigmatizira prostitutko in posega v njeno intimo.¹⁵⁸ Stigma je dolgoročna in zmanjšuje možnosti, da bi se posameznice odločile za druge vrste dela oziroma zaradi stigme najpogosteje takšne možnosti sploh nimajo. Po nekaterih domnevah se bo v prihodnje ne-registrirana prostitucija povečala, ker vsi ne želijo plačevati davkov, po nekaterih ocenah pa se bo tudi povečalo povpraševanje in bo to vplivalo na povečanje neregistrirane prostitucije, v kateri bodo še posebej izpostavljene migrantke. Dvotirna politika prostitucije pomeni podeljevanje licenc državljanke EU in obenem povečanje nadzora nad migrantkami v prostituciji oziroma povečanje števila deportacij. Poostreni policijski nadzor v bordelih je povzročil, da bordeli migrantk ne zaposlujejo več, ženske, ki nimajo urejenih dokumentov, pa so potisnjene v še bolj prekamni položaj.¹⁵⁹

Po spremenjeni zakonodaji mestne oblasti podeljujejo bordelom licence na podlagi izpolnjenih pogojev, kot so, denimo, primernost lokacije v mestu, higienski standardi, varnost, politika upravljanja in podobno – primernost teh pa ugotavlja policija. Mestne oblasti izvajajo nadzor

¹⁵⁷ Ibid., 168, 171.

¹⁵⁸ Ibid., 172–173.

¹⁵⁹ Freedman 2003, 133.

nad prostitucijo s pomočjo policije. Eden od pomislekov je vsekakor ta, da legalizacija ne uzakonja prostitucije kot dejavnosti, da stigma torej ostaja. Nadzor tudi stigmatizira posameznice in posameznike v prostituciji, ko jih, denimo, registrirajo, kakor da pripadajo specifičnemu bordel. ¹⁶⁰ V tem kontekstu se »nizozemska toleranca« pojavlja v izključni odvisnosti od vzpostavljanja javnega reda in miru. To med drugim potrjuje tudi dejstvo, da ulična prostitucija ni povsem dekriminalizirana, da je segregirana in da omejevanje utemeljujejo z argumentom, da je nujno zavarovati okoliško prebivalstvo. Uradna politika tolerance je zasnovana na načelih pragmatizma in indiferentnosti. Nekateri jo tolmačijo ¹⁶¹ tudi kot uzakonjenje politike »ne-na-mojem-dvorišču« (NIMBY ali *not in my back yard*): dokler ne moti prebivalstva, naj se prostitucija dogaja v za to določenih prostorih.

Politike nadzora določajo prostore, kjer se prostitucija dogaja, in tudi osebe, ki se lahko ukvarjajo s prostitucijo. Legalizacija je predmet kritik tudi zaradi tega zadnjega. Zapostavlja se namreč vprašanje, ali so pravice prostitutk dejansko v ospredju oziroma ali ne gre bolj za defenzivno politiko omejevanja njihovega dela. Legalizacija sproža še vprašanja o samopodobi in osebni identifikaciji. Mnogi se s prostitucijo ne identificirajo in se tudi ne želijo identificirati za seksualne delavke in delavce. Legalizacija v bistvu ne posega v razmerja med lastniki bordelov in osebami v prostituciji, ki so tradicionalno neenaka razmerja, in bi se morala, tako kritiki, bolj posvečati urejanju delovnih razmerij. Čeprav je videti, da se samoorganizacija in sindikalizacija dejavnosti z legalizacijo povečujeta, je slišati opozorila, da pri tem ni nikakršnega avtomatizma; legalizacija sama po sebi ne prinaša samoorganizacije. ¹⁶²

Spremembe v smeri k legalizaciji so se zgodile tudi v Nemčiji, in sicer leta 2002 z zakonom o prostituciji, ki je, podobno kakor na Nizozemskem, urejal prostitucijo v primerih, ko gre za prostovoljno dejavnost. Odzivi na spremenjeno zakonodajo so tudi v Nemčiji različni. Po zadnjih ocenah je novi zakon pomemben premik od obravnave prostitucije kot dejavnosti, ki ogroža tradicionalne vrednote, k skrbi za izboljšanje socialnega položaja žensk in moških v prostituciji. To se zdi pomembna ugotovitev, še posebej v času, ko želijo konzervativne politične opcije obnoviti status prostitucije kot dejavnosti, ki »žali družbeno moralo«.

¹⁶⁰ Visser 2004, 46.

¹⁶¹ Van Doorninck 2002, 194.

¹⁶² Visser 2004, 45.

Vendar pa po mnenju kritikov zakon v vsakdanje življenje ni prinesel pričakovanih sprememb. Po njihovem se položaj žensk v prostituciji ni bistveno izboljšal, in tudi prostitucija ni postala priznana in regulirano delo. Raziskave navajajo,¹⁶³ da zakon ni spodbudil posameznic in posameznikov v prostituciji, da bi registrirali svoje delo, da jih večina želi ostati anonimnih, da se ne želijo identificirati kot osebe, ki se ukvarjajo s prostitucijo, in da si povečini ne želijo registracije prostitucije kot poklicne dejavnosti. Po ocenah¹⁶⁴ večina oseb, ki delajo v prostituciji, to dejavnost vidi kot nekaj začasnega, kot možnost za uresničitev osebnih načrtov, in si spričo tega, da prostitucija velja za družbeno stigmatizirano dejavnost, ne želi regulacije, ki bi jih stigmatizirala kot osebe in jim naložila plačevanje davkov.

Odnos do prostitucije kot legitimnega dela ostaja po sprejetju zakona protisloven. Zakon je deklarativno pomembno prispeval k drugačni obravnavi prostitucije, dejanski premiki k družbeni legitimizaciji prostitucije pa, kot kaže, zahtevajo daljši čas. Pri tem ni nepomembno vprašanje, ali bi družbena legitimizacija, ob predpostavki nespremenjenih razmerij v prostituciji, pomenila tudi legitimizacijo neenakosti med spoloma. Po podatkih Hydre,¹⁶⁵ združenja prostitutk, bi težko govorili, da sta se socialni in ekonomski položaj prostitutk izboljšala. Hydra poroča, da centri za zaposlovanje praviloma zavračajo vloge za pridobitev denarne podpore za samozaposlene, ki želijo registrirati prostitucijo kot dejavnost. Slišati je kritike, da bi dosledno izvajanje zakona pomenilo, da bi morali centri odobriti prošnje za denarno podporo za samozaposlene v prostituciji v meri, ki je primerljiva z ugodno rešenimi prošnjami za podporo v drugih dejavnostih. Nekateri menijo, da bi morali zavodi tako kot za druge poklice tudi za samozaposlene v prostituciji poskrbeti za izobraževanje, drugi so kritični in pravijo, da bi takšna politika zavode za zaposlovanje spremenila v spodbujevalce prostitucije in v posrednike, prek katerih bi lastniki bordelov rekrutirali osebe za prostitucijo.¹⁶⁶

Da bi dosegli večjo stopnjo destigmatizacije prostitucije, Hydra poudarja potrebo, da bi obravnavali prostitucijo v dokumentih in zakonodaji, ki se nanašajo na socialno politiko, in hkrati zagovarja, da bi morali prostitucijo povsem črtati iz restriktivnih politik. Lokalne avtoritete, podobno kot, denimo, v Angliji in na Nizozemskem, tudi v Nemčiji izdajajo

¹⁶³ Kontos et al. 2006, 7–8.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Glej <http://www.hydra-ev.org/> (28. avgust 2007).

¹⁶⁶ Ibid.

odločbe o prepovedi prostitucije v določenih delih mesta. Take politike uravnavanja prostitucije so strategije proti njeni legitimizaciji in za čiščenje mest. Primeri v Nemčiji so pokazali, da so represivni administrativni ukrepi na lokalni in regionalni ravni usmerjeni v preganjanje migrantov in migrantk v prostituciji. Posledica legalizacije je torej izrazito poslabšanje položaja migrantk v prostituciji,¹⁶⁷ ki zaradi nezakonitega statusa nimajo možnosti, da bi se registrirale.¹⁶⁸ Legalizacija prostitucije, ki naj bi destigmatizirala prostitucijo, se tako pokaže kot učinkovit represivni protimigracijski mehanizem, ki marginalizira migrantke v prostituciji in z udejanjanjem politike čistih ulic omogoča deportacije.

SAMOORGANIZACIJA IN SINDIKATI

Razprave o prostituciji kot o seksualnem delu so se pomnožile v 80. letih 20. stoletja, v obdobju začetkov samoorganizacije, ko so začeli nastajati kolektivi prostitutk. Razprave so črpale zlasti iz argumentov zgodnje-liberalnega feminizma in pozneje marksističnega feminizma in so se oblikovale kot protipol obravnavam prostitucije kot de facto spolnega suženjstva, prisile, podobne posilstvu, in patriarhalnega podrejanja žensk.

Seksualno delo se je začelo vzpostavljati z utemeljevanjem, da je prodaja seksualnih storitev oblika preživetja. Izraz »storitev« je zamenjal običajno uporabljeno »uslugo«, trgovski govor o storitvah je zamenjal percepcijo o »uslužnosti« prostitutk. Veljalo je, da seksualno delo ni posledica samo ekonomskega in psihičnega pritiska ter omejitev, ampak tudi položaja, v katerega je posameznik ali posameznica prisiljen/a zaradi omejenih možnosti, ki jih določajo socialne sile. Uveljavilo pa se je tudi prepričanje, da je seksualno delo racionalna odločitev in da bi njegova odprava lahko pomenila negacijo avtonomnosti, tudi, denimo, nemožnost samovzdrževanja. To je bilo obdobje, ko so seksualni delavci in delavke začeli oblikovati zahteve po priznanju seksualnega dela kot poklica in pravic iz delovnega prava, kot so plače ter zdravstvena in socialna varnost. Zavzemali so se za konkretizacijo pravic, za odpravo viktimizacije in socialne izključenosti, pri tem pa poudarjali, da pri seksualnem delu ne gre za prodajo telesa, ampak za »prodajo seksualne storitve«, čeprav so te intimno povezane s telesom.

¹⁶⁷ Po ocenah je med približno 400.000 prostitutkami v Nemčiji polovica migrantk (Kontos et al. 2006).

¹⁶⁸ Ibid., 8.

Za začetek gibanja za pravice prostitutk velja ustanovitev združenja COYOTE, *Call Off Your Old Tired Ethics* leta 1973 v ZDA, s podružnico *International Committee for Prostitutes' Rights* (ICPR) iz Amsterdama, in *Asociación de meretrices profesionales del Uruguay* (AMEPU) v Urugvaju leta 1982. V 70. in 80. letih prejšnjega stoletja so se organizacije, ki so jih praviloma ustanovljale nekdanje prostitutke, zavzemale za destigmatizacijo prostitucije, izobraževanje o prostituciji, ureditev zdravstvenega varstva in pogajanja z delodajalci. Zagovarjale so tezo, da ima glede prostitucije, spolne orientiranosti in splava posameznica pravico sama odločati o lastnem telesu in spolnosti. Poudarjale so, da je večina problemov v prostituciji povezana s prohibicijo in stigmatizacijo in da niso vse ženske prisiljene v prostitucijo zaradi ekonomskih ali socialnih pritiskov, ampak da se nekatere za prostitucijo odločijo prostovoljno. Prizadevale so si za dekriminalizacijo, ki naj bi spodbudila oblikovanje združenj prostitutk in prostitutov.¹⁶⁹

Gibanja za pravice prostitutk so bila v Evropi najglasnejša v Franciji, leta 1974 z demonstracijami prostitutk v Parizu, ko so se organizirale proti policijski in sodniški pasivnosti. Ker se policija ni potrudila, da bi našla in aretirala morilce prostitutk, in ker se ni dovolj zavzela za varstvo tistih prostitutk, ki so nadaljevale delo, so prostitutke v Lyonu zasedle cerkev v znamenje protesta. Rezultat teh dogodkov je bila ustanovitev francoskega kolektiva prostitutk, ki je organiziral številne politične akcije za izboljšanje položaja prostitutk. Prve skupine za pravice prostitutk so se drugje po Evropi pojavile pozneje, v 80. in v začetku 90. let, denimo, v Italiji, Švici, na Norveškem in na Nizozemskem.

Začetki ustanavljanja skupin za pravice prostitutk v Avstraliji so povezani s kampanjami proti policijskemu nadlegovanju, korupciji in kriminalizaciji prostitucije v poznih 70. in začetku 80. let. Tako je leta 1983 nastal *Australian Prostitutes' Collective*, katerega člani so si prizadevali za dekriminalizacijo, samoregulacijo, izboljšanje zdravja in za varnejše spolne prakse. Podobno so si v *Scarlet Alliance*, združenju avstralskih seksualnih delavk in delavcev, ustanovljenem konec 90. let, prizadevali za zakonsko ureditev na področju zdravja, varnost seksualnih delavk in delavcev, uveljavitev pravice do zavrnitve stranke in za odpravo možnosti neupravičenega odpusta iz službe. Tudi v Kanadi so konec 70. ter v začetku 80. let nastajale organizacije, ki so si prizadevale za pravice prostitutk. Med vidnejšimi so, denimo, *Better End All Vicious Erotic Re-*

¹⁶⁹ Gallin 2003, Gall 2006.

pression (BEAVER), *Canadian Organization for the Rights of Prostitutes* (CORP) in *Association for the Safety of Prostitutes* (ASP).

V zadnjem desetletju so se številni prostituti in prostitutke, plesalke, striptizete in osebe, ki delajo na vročih linijah, začeli organizirati tudi v delavske sindikate oziroma z njihovo pomočjo. Danes se samoorganizirane skupine, ki so pred desetletji delovale predvsem kot posamične skupine pritiska, pogosto povezujejo z delavskimi sindikati, predvsem zato, da bi spodbudili razpravo o ekonomskih pravicah v prostituciji in da bi legitimizirali prostitucijo kot delo. Spričo tega so začele mnoge organizacije opuščati individualno zagovarjanje pravic prostitutk in se usmerile h kolektivnim akcijam v okviru sindikalnih gibanj.

Sindikati povezovanje s prostitutkami in prostituti zagovarjajo s tezo, da je prostitucija poklic kot vsak drugi in da si prostitutke zaslužijo enako obravnavo in enake pravice kot drugi delavci. Pozornost posvečajo pritožbam prostitutk, ki se nanašajo na neplačevanje, predolg delavnik, prisiljene spolne odnose z lastniki bordelov in zahteve po nezaščiteni spolnih odnosih. Sindikati v Avstraliji so se, denimo, angažirali v zastopanju prostitutk na sodiščih, da bi v sodnih procesih dosegli obravnavo prostitucije kot dela.

Nekateri izražajo bojazen, da bodo kot članice in člani sindikata tudi javno identificirani kot prostitutke in prostituti. Negotovi so tudi glede zaslužka, saj bi plačevanje davkov pomenilo od dvajset- do tridesetodstotni izpad prihodka. Med prednostmi včlanitve v sindikat pa navajajo boljši položaj v odnosu do lastnikov nočnih lokalov in večjo avtonomnost pri pogajanjih o delovnih razmerjih. Med uspehi sindikalnih pogajanj v Avstraliji omenjajo spremembe v zakonodaji, izboljšanje zdravstvenih in varnostnih pogojev dela v prostituciji, priznanje bolniškega dopusta ter redno plačevanje po urni postavki ne glede na obisk strank.

De Rode Draad (DRD), odmevna organizacija, ustanovljena leta 1984, ki združuje prostitutke na Nizozemskem, se je v začetku delovanja, podobno kot tudi večina drugih sorodnih organizacij po svetu, zavzemala za to, da bi bila prostitucija priznana kot legitimno delo, da bi se izboljšala zakonodaja, delovni pogoji in bile zagotovljene socialne pravice. Prvi poskusi povezovanja organizacije v 90. letih s *Federation of Netherland Vakwerk* (FNV), največjim delavskim sindikatom v državi, so bili neuspešni, ker je sindikat zagovarjal pravilo, da ne sprejema članov, ki nimajo jasno določenega razmerja delavec-delodajalec; tedaj so bile prostitutke v večini samozaposlene. V DRD so se soočali z dilemo, ali uvesti delovno pogodbo za prostitucijo. Ta bi razkrila identiteto tudi tistih, ki želijo ostati anonimni. Razprava o sodelovanju med DRD in FNV je oživela po lega-

lizaciji bordelov leta 2000, ko je znotraj FNV nastal sindikat seksualnih delavcev, *Vakwerk De Rode Draad* (VRDR). FNV je posredoval pri reševanju konfliktov med prostitutko in lastnikom oziroma lastnico bordela. Dejavní so bili tako v primerih, ko je prostitutka bila v rednem delovnem razmerju, kakor tudi pri samozaposlenih. Prostitutke so podpirali tudi v politíčnih akcijah. Vprašanje anonimnosti so rešili tako, da je VRDR postala neke vrste izpostava FNV. Prostitutke so lahko prišle tja in se registrirale, ne da bi morale izpolniti uradni obrazec in vanj vnesti osebne podatke.

Po sedanjih ocenah je bilo sindikalno gibanje prostitutk na Nizozemskem (in tudi nasploh) relativno šibko, saj mu ni uspelo mobilizirati večine od 25.000 do 50.000 prostitutk in prostitutov; v sindikat jih je včlanjenih le okoli tisoč. Med pglavítnimi razlogi za nizko udeležbo kljub zakonskim spremembam in domnevno manjši stigmatizaciji prostitutke navajajo strah, da bi izgubile anonimnost in da bi se zmanjšal zaslužek zaradi plačevanja davkov.

Tudi v Nemčiji se je samoorganizacija v prostituciji začela v zgodnjih 80. letih, vendar ne na ravni države, ampak glede na značilnosti mikrokolja, na primer, določenega mesta. Med bolj odmevnimi je organizacija Hydra iz Berlina, kjer izvajajo programe svetovanja na področju zakonodaje, financ, zdravja, pripravljajo različne seminarje in poskrbijo za prostor, kjer se prostitutke lahko srečujejo. Kljub razmeroma velikemu številu prostitutk v Nemčiji (po nekaterih ocenah jih je več kot 400.000) delavski sindikati do leta 2002, to je, do sprejetja zakona o legalnem statusu prostitutk, niso kazali zanimanja za sodelovanje.

Delavski sindikat Ver.di (*Vereinigte Dienstleistungsgewerkschaft*) je po sprejetju zakona izdelal in predlagal standardizirano delovno pogodbo, ki je med drugim vsebovala zahteve po plačanem dopustu, pravici do bolniškega dopusta, zdravstveni oskrbi in minimalni plači. Kljub novemu zakonu in novi delovni pogodbi je le okrog dvanajst odstotkov prostitutk podprlo novi zakon in se odločilo, da se pridruži Ver.di. Razlogi za tako šibak odziv so bili podobni kakor drugod po svetu, to je stigmatizacija in diskriminacija zaradi identifikacije za prostitutko, standardizirani delovni čas, ki ga je predvidevala nova delovna pogodba in zatorej onemogočala prejšnjo fleksibilnost, ter zmanjšanje zaslužka zaradi plačevanja davkov. Veliko prostitutk je navajalo, da so v prostituciji začasno, registracijo pa so zavrñile tudi zato, ker jim je prostitucija prinašala dodatni zaslužek, od katerega niso bile pripravljene plačevati davkov. Razlog za majhen delež registriranih prostitutk gre iskati tudi v deležu migrantk v prostituciji. Po nekaterih ocenah polovica prostitutk v Nemčiji prihaja z

druge strani državne meje – med temi se jih veliko ne more registrirati zaradi »nelegalnega« statusa in ker so brez dovoljenja za delo in bivanje.

S sindikati se kolektivi povezujejo tudi drugod po svetu. V Argentini, denimo, se je največja organizacija *Asociacion de las Mujeres Meretrices de Argentina*, ki deluje predvsem na področju informiranja o zdravju, HIV in socialnih in ekonomskih pravicah, kmalu po ustanovitvi leta 2002 povezala z delavskim sindikatom *Central de los Trabajadores Argentinos* in postala njihova podružnica. Podobne vzorce povezovanja opazimo tudi na Tajskem, v Indiji in drugod. V Sloveniji pa o samoorganiziranju ne moremo govoriti. Prostitutke in prostituti so še vedno definirani zunaj polja vidnega in niso udeleženi v razpravah o prostituciji.

Po pregledu maloštevilne literature,¹⁷⁰ različnih poročil in internetnih strani lahko ugotovimo, da je veliko število organizacij, društev in združenj na takšen ali drugačen način povezanih s prostitucijo. Organizacijam je skupno to, da, sicer na podlagi različnih izhodišč, delujejo za zagotavljanje pravic in varstvo oseb, ki se ukvarjajo s prostitucijo¹⁷¹ (z izjemo združenj lastnikov nočnih klubov, ki v ospredje postavljajo zaslužek, ali združenj, ki prostitucijo opredeljujejo kot nasilje). Na podlagi omenjenih virov prikazujemo tipologijo organizacij in združenj in navajamo nekatere organizacije (tabela 1).¹⁷² Pri navedbah smo upoštevali dve merili: prvič, omenjamo tiste organizacije, ki se najpogosteje pojavljajo v literaturi in na katere je sklicevanje najpogostejše; in drugič, za merilo smo postavili, da ne navajamo zgolj organizacij, ki delujejo v Evropi, ampak tudi drugod po svetu. Kljub izčrpnosti seznam, ki ga navajamo v tabeli, seveda ni dokončen.

¹⁷⁰ Gall 2006, Gallin 2003.

¹⁷¹ Medtem ko govorimo o samoorganizaciji v prostituciji, pa ta ni prisotna na področju trgovanja z ljudmi, kjer prevladuje delo NVOjev, denimo, centrov, ki nudijo pomoč žrtvam trgovanja z ljudmi.

¹⁷² Za pomoč pri pregledovanju virov se zahvaljujem Urši Kavčič.

Tabela 1: Kartografija samoorganizacije

	Oblika (samo)organizacije	Organizacije in združenja
1.	Samoorganizacija seksualnih delavcev in delavk, ki so organizacije ustanovili in jih vodijo.	Sex Workers Alliance Vancouver, Prostitutes Information Centre Amsterdam, Sex Workers Organization India, Collective of Sex Workers and Supporters Taiwan, Hydra, Berlin
2.	Neprofitne organizacije, ki izvajajo projekte, namenjene varstvu in pomoči osebam, ki se ukvarjajo s prostitucijo. Organizacij praviloma niso ustanovile posameznice in posamezniki, ki delajo v prostituciji, ponekod pa so vključeni v izvajanje programov.	Outreach Organization for Male and Female Sex Workers in East and West Flandres, Prostitute Counseling Centre, Finska, Sex Worker Outreach Columbia, Helping Individual Prostitutes Survive, ZDA
3.	Organizacije, ki so jih ustanovili simpatizerji seksualnih delavcev in delavk.	Coalition to Decriminalize Adult Prostitution, Kanada, De Rode Draad, Amsterdam
4.	Organizacije in sindikati, ki združujejo in/ali so namenjeni posameznicam in posameznikom, ki delajo v specifičnih poklicih v seksualni industriji, na primer, plesalke ali striptizete.	Exotic Dancers Alliance, Kanada, Canadian Association of Burlesque Entertainers, sindikat Striptease Artists of Australia Incorporated
5.	Organizacije, ki združujejo in/ali so namenjene moškim, ki se ukvarjajo s prostitucijo, gejem in transspolnim osebam.	European Network Male Prostitution, Amsterdam, HOOK Online, by, for and about Men in the Sex Industry, ZDA, The National Transgender Advocacy Coalition, ZDA
6.	Organizacije in združenja oseb, ki so povezane s prostitucijo, kot so lastniki nočnih lokalov ali strank (največ jih je na Nizozemskem).	Brothel Association Nevada, Organization of Window Brothels Owners, Amsterdam, Excellent Groep - Association of Owners of the More Luxurious Sexclubs, Nizozemska, Foundation for Clients of Prostitutes, Nizozemska
7.	Inštituti in organizacije, ki se ukvarjajo s proučevanjem seksualnega dela in položaja seksualnih delavk in delavcev.	Prostitution Advocacy and Sex Study, Tajska, The Sex Advocacy and Research, Kanada, Institute for Prostitution Issues, Amsterdam, Dutch Institute for Sexual Research
8.	Organizacije za boj proti trgovanju z ljudmi, ki se zavzemajo za preprečevanje trgovanja z ljudmi, kakor tudi za pravice seksualnih delavk in delavcev.	MAIZ Austria, La Strada, Anti Slavery International, Velika Britanija, GAATW - Global Alliance Against Trafficking in Women, STV - Foundation Against Trafficking in Women
9.	Organizacije, ki si prizadevajo odpraviti trgovanje z ljudmi in so proti vsakršni obliki prostitucije in pornografije.	Amnesty for Women, Nemčija, CATW - Coalition Against Trafficking in Women, PolarisProject, ZDA
10.	Internetne strani, ki jih urejajo seksualni delavci in delavke in ki pokrivajo različna področja, od zdravja, zakonodaje do specifičnih dogodkov, povezanih s seksualnim delom.	Commercial Sex Information Centre, The Canadian Guild for Erotic Labour
11.	Individualne aktivistične internetne strani, ki jih upravljajo (nekdanje) prostitutke.	Carol Leigh, Annie Sprinkle, Sexpert
12.	Spletne strani, usmerjene proti prostituciji, ki obravnavajo prostitucijo kot nasilje ali nastajajo, denimo, iz verskih vzgibov.	Prostitution Research and Education (Melissa Farley), Traditional Values

NOVE POLITIKE

(NE)LOČEVANJE PROSTITUCIJE IN TRGOVANJA Z LJUDMI

Velik del literature obravnava trgovanje z ljudmi skupaj z vprašanji nasilja in spolne zlorabe žensk in otrok. Čeprav pomembnost tovrstnega gledanja ni zanemarljiva, pa ponavadi opušča širši vidik, ki v trgovanju z ljudmi vidi ne le proces nasilne in kriminalne zlorabe žrtve, ampak upošteva tudi druge razsežnosti. Tukaj mislimo predvsem na vprašanja migracij in prestopanja meja, razseljenosti in mobilnosti ljudi, navsezadnje pa tudi na zahteve določenih ekonomskih sektorjev po specifični delovni sili. Do nedavnega so raziskovalci, nevladne organizacije in oblikovalci politik pozornost posvečali večinoma strani ponudbe, obravnavali so pogoje v »državah izvora«, povpraševanje po storitvah pa so puščali ob strani. Gorišče večine raziskav je bila promocija boja proti trgovanju (paradigma proti-trgovanja), s tem pa preganjanje kriminalnih združb in vpletenih posameznikov ter rehabilitacija žrtev. Šele v zadnjem času je moč zaslediti raziskave,¹⁷³ ki pojav obravnavajo širše, pri tem pa upoštevajo tudi razmerje do prostitucije.

Sodobne kampanje proti trgovanju z ljudmi se med seboj razločujejo po ideološkem razumevanju prostitucije. Poglavitna razlika se nanaša na vprašanje, ali si lahko nekdo prostitucijo izbere za poklic ali ne. Nekatere trdijo, da je vsaka prostitucija in zato tudi trgovanje z ljudmi vsekar tudi kršenje človekovih pravic. Najglasnejši zagovornik tega pogleda je združenje proti trgovanju z ženskami, ki po analogiji abolicionizma prostitucijo opredeljuje kot obliko seksualnega izkoriščanja.¹⁷⁴ Natančnejše, prostitucijo ima za kršenje človekovih pravic žensk in obenem tudi za poglavitni razlog »podrejenosti žensk kot skupine«;¹⁷⁵ podobno pojmuje trgovanje z ljudmi, in sicer kot nasilje nad ženskami, ki ga povzročajo organizirane kriminalne združbe.

¹⁷³ Gerdes 2006, Kempadoo et al. 2005.

¹⁷⁴ V isto skupino prišteva še posilstvo, incest in pohabljanje spolnih organov.

¹⁷⁵ CATW 1993.

Pogledu, da je vsaka prostitucija in zato tudi trgovanje z ljudmi neogibno tudi zloraba, se upirajo številna gibanja za pravice prostitutk, ki se zavzemajo za dekriminalizacijo tistega segmenta, ki ga je mogoče poimenovati »prostovoljna prostitucija«. Poglavitno vodilo v delovanju tovrstnih organizacij, na primer, globalne zveze proti trgovanju z ženskami (GAATW–*Global Alliance Against Trafficking in Women*), je zavzemanje za dekriminalizacijo vseh vidikov prostitucije odraslih, za katero se oseba odloči po »lastni presoji« oziroma »prostovoljno«. Takšen razvoj je odprl možnost, da je ne samo o prostitutkah, ampak tudi o žrtvah trgovanja z ljudmi mogoče razmišljati kot o aktivnih subjektih. Trend je deležen tudi kritik, saj med prostovoljno in neprostovoljno prostitucijo postavlja preveč ostro ločnico.¹⁷⁶ Med prostovoljno prostitucijo je namreč mogoče zaslediti tudi neprostovoljne dejavnike, kot so pomanjkanje možnosti ali življenjske stiske. To pa ponovno kaže na potrebo po premislekih, ki bodo izhajali iz presečišč prostitucije in trgovanja z ljudmi.

V nekaterih raziskavah¹⁷⁷ so začeli problematizirati skupna izhodišča prostitucije in trgovanja z ljudmi. Pojav je, na primer, s tem, ko je razumljen le kot izkoriščanje, preozko opredeljen, saj se v tem primeru ukvarja samo s stranjo ponudbe. Čeprav tak pristop pokaže, da je v globalni seksualni industriji veliko oseb podvrženih nasilju in kršenju človekovih pravic, pa so nekateri kritični do kampanj, ki so usmerjene v preprečevanje tako prostitucije kot trgovanja z ljudmi. Po njihovem se s takim pristopom na prvo mesto postavlja vprašanje kriminala, kaznovanja in nadzora migracij, zapostavlja pa se skrb za socialno varnost. V tem pogledu trgovanja z ljudmi ni mogoče imeti samo za kriminalno dejanje, ampak, med drugim, tudi za trgovanje z delovno silo oziroma za povpraševanje po njej. Oboje pa je treba proučiti z vidika vsakdanjega življenja žensk in moških, ki so vključeni v najrazličnejše dejavnosti v transnacionalnem svetu.

Kritike je bilo deležno tudi gledanje, ki v ospredje postavlja žrtev trgovanja, z utemeljitvijo, da bi bilo treba o ženskah razmišljati kot o *go-getters*, aktivnih posameznicah v zasebnem in javnem življenju, ki prehajajo meje in omejitve režimov nacionalnih držav in se s tem vključujejo v svetovni ekonomski sistem. Tak pogled ne zanika, da prihaja pri trgovanju z ljudmi do zlorab, njegova pozornost pa se od pasivne žrtve obrača k subjektivnosti posameznice, ki je vključena v proces seksualne industrije.

¹⁷⁶ Sanghera 2005.

¹⁷⁷ Kempadoo et al. 2005, Agustín 2006.

Trgovanje z ljudmi vsebuje več razsežnosti: prostitucijo, intimnost seksualnih razmerij, človekove pravice, suženjstvo, delo, globalizacijo, migracije in varnost. Večrazsežnost dopušča različnim subjektom, na primer, raznim agencijam, nacionalnim vladam, nevladnim in medvladnim organizacijam, feminističnim skupinam, skupinam, ki se borijo proti suženjstvu, in navsezadnje tudi raziskovalcem, da se vprašanja trgovanja z ljudmi lotevajo na najrazličnejše načine. Ena od lastnosti trgovanja z ljudmi, ki jo je mogoče zaslediti v skoraj vsaki opredelitvi, je, na primer, suženjstvo. Vendar pa vse osebe, ki so v takem ali drugačnem suženjskem odnosu, niso nujno tudi žrtve seksualnega trgovanja. Danes trgovanje z ljudmi ne pomeni le trgovanja v seksualne namene, ampak v svoji opredelitvi govori tudi o drugih oblikah dela: med polkvalificiranim in nekvalificiranim delom sta tukaj še gospodinjsko delo in delo v terciarnem sektorju, ki jima ne posvečajo veliko pozornosti.

V nekaterih raziskavah avtorji predlagajo, da trgovanja z ljudmi ne gre enačiti s prostitucijo, prav tako pa se ga ne sme od nje popolnoma ločevati. Pri enačenju se lahko spregledata nasilje in izkoriščanje, se ju posploši kot dejanski in normalizira kot sprejemljiva pogoja dela. To bi pomenilo, da drugi vidiki trgovanja, trgovanje z ljudmi za druge oblike (prisilnega) dela, niso upoštevani, zaradi tega pa bi se preprečevanje trgovanja z ljudmi osredotočalo samo na trgovanje z ljudmi za prostitucijo. Zaradi razločevanja obeh pojavov in neprepoznavanja povezanosti bi se lahko po drugi strani pojavilo prepričanje, da gre pri trgovanju z ljudmi za neprostoovoljno, pri prostituciji pa izključno za prostovoljno ravnanje. Kadar obravnavajo trgovanje z ljudmi je aksiom prostovoljnosti moč uporabiti za opravičevanje nasilja, ko se zabriše razlika med prostovoljnim vstopom v prostitucijo in trgovanjem z ljudmi kot neprostovoljnim seksualnim izkoriščanjem. To, da je posameznica iz različnih razlogov sprejela delo v prostituciji, še ne pomeni, da je soglašala, da bo živela in delala v nemogočih razmerah. Ta pomembna razlika se izgubi, ko se privolitev, sicer tudi pogojena z družbenimi okoliščinami, posploši kot osebna izkušnja.

Poleg tega je pomembno še, da določenih primerov trgovanja z ljudmi ni mogoče vedno umestiti v konvencionalne in pravno sprejete meje med prisilno in prostovoljno migracijo, med legalno in tako imenovano »nelegalno« migracijo. Za to, da poiščemo primerno definicijo o trgovanju z ljudmi, je torej pomembna odločitev, o katerih ravnanjih in posledicah želimo razpravljati ter kakšno naj bo razmerje med izbranimi elementi, kot tudi razmerje do drugih, sorodnih pojavov.

PREDETERMINIRANOST STRATEGIJ »BOJA IN PREPREČEVANJA«

Sodobne politike na področju trgovanja z ljudmi, podobno kot politike prostitucije, so kljub temu, da se sklicujejo na spoštovanje človekovih pravic, pretežno represivne politike in se pojavljajo kot strategije »boja proti« in strategije »preprečevanja«. Zakonodaja in vladni programi so v pristojnosti varnostnih in represivnih organov, medtem ko so socialni mehanizmi, mehanizmi varovanja zdravja in varnosti v širšem socialno-ekonomskem pomenu marginalizirani. Če pogledamo, kakšni so pristopi različnih držav, ugotovimo, da so vsem skupne predvsem regulacijske in nadzorstvene politike, usmerjene k preprečevanju.

Večina zakonov in mednarodnih direktiv prostitucijo in trgovanje z ljudmi obravnava v kazenskem zakoniku in v zakonih, izvajanje katerih je v pristojnosti ministrstev za notranje zadeve. Prostitucijo tako obravnavajo zakon o policiji, zakon o varovanju javnega reda in miru (Slovenija), zakon o notranji varnosti (*loi pour la sécurité intérieure*) (Francija) in zakon o seksualni razžalitvi (*Sexual Offences Bill* v Veliki Britaniji). Politike preprečevanja trgovanja z ljudmi so določene, denimo, v konvenciji ZN o preprečevanju trgovanja z ljudmi, na ravni nacionalnih držav pa gre pri trgovanju z ljudmi, podobno kot pri prostituciji, za predeterminiranost represivnih ukrepov, to je, reguliranje s kazenskim zakonikom, zakonom o azilu, zakonom o tujcih. Socialnoekonomske razsežnosti regulacije so v večji ali manjši meri prepuščene posvetovalnim telesom ali pa so predmet vladnih strategij in akcijskih programov, ki ne predvidevajo uvažanja konkretnih mehanizmov. Na ravni preventivnih ukrepov in izobraževanja je težava v tem, da je njihovo izvajanje prepuščeno nevladnim organizacijam, brez deljene odgovornosti vladnih služb. Če natančneje pogledamo zakonodajo in vladne strategije na področju migracij, vključno z določili, ki zadevajo prostitucijo in trgovanje z ljudmi v različnih državah EU,¹⁷⁸ vidimo, da mehanizmov, ki bi blažili represivne ukrepe, tako da bi izboljšali položaj in življenjske možnosti oseb v prostituciji, ni. Nemaleokrat imajo represivni ukrepi, katerih cilj je varovanje oseb v prostituciji s preprečevanjem zlorab v procesu trgovanja z ljudmi, nasprotni učinek; politike preprečevanja še močneje potiskajo na rob prostitutke ter posameznike in posameznice v procesu trgovanja.

¹⁷⁸ Glej ugotovitve projekta FeMiPol, *Integration of Female Immigrants in Labour Market and Society: Policy Assessment and Policy Recommendations*, 2006–2008 na <http://www.femipol.uni-frankfurt.de/> (12. februar 2007).

Migracijske politike, politike uravnavanja prostitucije in trgovanja z ljudmi v praksi še vedno učinkujejo predvsem kot politike »varovanja« nacionalne države in ne kot politike, ki bi bile naravnane k izboljševanju življenjskih možnosti, kar na deklarativni ravni sicer izjavljajo. Primer, ki potrjuje takšno usmeritev, je program varovanja prič v sodni obravnavi primerov trgovanja z ljudmi. Velika večina držav EU, tudi Slovenija, z nekaterimi izjemami, denimo, v Italiji, pogojuje varovanje žrtev trgovanja z ljudmi z njihovo pripravljenostjo pričati na sodišču. Program varovanja je vezan na čas sodne obravnave in dovoljenje za bivanje je izdano samo za obdobje pričanja.¹⁷⁹ Če bi se politike usmerjale v zagotavljanje bolj-
 ših življenjskih pogojev za žrtve trgovanja z ljudmi, dovoljenja za bivanje ne bi vezale na obdobje, ko ima država koristi od posameznice kot prič. Socialno naravnane in odgovorne politike reintegracijskih programov in izdajanja dovoljenja za bivanje za posameznice, ki imajo izkušnjo v trgovanju z ljudmi, državnega intervencionizma ne bi pogojevale s koristjo, ki jo imajo države od pričanj. Veliko jih pričanje namreč zavrne tudi zaradi življenjske ogroženosti.

Sedanje politike prepuščajo reintegracijsko politiko prostovoljcem in nevladnim organizacijam (ob notoričnem pomanjkanju sredstev za izvajanje programov). Tudi to kaže na dejstvo, da je v ospredju interes »varovanja« nacionalne države in da je določanje možnosti preživetja selektivno. Izjema je Italija, ki izdaje dovoljenja za bivanje, v kontekstu zagotavljanja varnosti žrtev, ne veže na sodelovanje v sodnih postopkih, kakor tudi ne na način vstopa v državo, čeprav se pojavljajo nekatere ugotovitve, da so razmere v sodni praksi tudi v tem primeru ravno nasprotno.¹⁸⁰

¹⁷⁹ V Sloveniji je to bilo urejeno z zakonom o spremembah in dopolnitvah zakona o tujcih, kjer 38.a člen pravi: »Žrtvi trgovine z ljudmi, ki v RS prebiva nezakonito, policija na njeno prošnjo ali po uradni dolžnosti dovoli zadrževanje za čas treh mesecev, da se odloči, ali bo sodelovala kot priča v kazenskem postopku trgovine z ljudmi. Iz utemeljenih razlogov se ji lahko dovolitev zadrževanja podaljša za čas do treh mesecev« (Ur.l. RS, št. 93/2005).

¹⁸⁰ Po nekaterih ocenah je zakonskemu določilu navkljub, ki postavlja v ospredje varnost žrtve trgovanja, 80 odstotkov dovoljenj izdanih v primeru, če žrtev priča na sodišču. Zgolj 20 odstotkov dovoljenj za bivanje izdajo posameznicam, ki se same, brez posredovanja sodišč, vključijo v katerega od reintegracijskih programov (Freedman 2003, 127). Takšno oceno je mogoče pojasniti tudi na podlagi pravil, ki veljajo pri uvajanju zakona v praksi. Dovoljenje za začasno bivanje je mogoče pridobiti na dva načina: po sodni poti (*percorso giudiziario*), če žrtev trgovanja prijavi kaznivo dejanje, ali po socialni poti (*percorso sociale*) v primeru, ko se obrne na socialne službe ali nevladne organizacije. V prvem primeru ji varno namestitev zagotovi policija, za dovoljenje za začasno bivanje pa zaprosi državno tožilstvo, v drugem pa socialne službe ali nevladne organizacije, ki zaprosijo tudi za dovoljenje za njeno bivanje (18. člen o socialni varnosti žrtev trgovanja

ČLOVEKOVE PRAVICE IN NACIONALNA DRŽAVA

Vprašanje človekovih pravic je postalo v razpravah o prostituciji in trgovanju z ljudmi pomembno razmeroma pozno. Skladno s tem je bil precej pozen tudi premik od razumevanja nasilja nad ženskami kot zasebne zadeve posameznice k njegovemu razumevanju kot kršitve človekovih pravic. V obravnavi človekovih pravic je mogoče prepoznati dva različna pristopa: nekateri zagovarjajo, da je prostitucija sama po sebi kršitev človekovih pravic, ki jo je mogoče primerjati s suženjstvom. Ta pristop izvira iz že omenjenih zgodnejših proučevanj trgovanja z ljudmi, ki so temeljila na moralni obsodbi prostitucije, stigmi prostitutke kot žrtve deviantnih praks, na neprepuščanju prostitutk k javnim razpravam in zaničevanju seksualnega dela. Z gledišča žensk, ki so vključene v prostitucijo kot seksualne delavke, pa kršitve človekovih pravic ne pomeni seksualno delo samo, ampak njegova delegitimizacija, ki prinaša izključevanje iz socialnih in ekonomskih pravic, pogloblja tudi izpostavljenost zlorabam, ki so ravno tako posledica nepriznavanja in stigmatiziranja seksualnega dela. Z gledišča tistih, ki delajo v prostituciji in bi rade iz nje izstopile, pa kršitev človekovih pravic pomenijo socialne sile, ki so jih pripeljale v prostitucijo (socialna izključenost, slab ekonomski položaj ali prisila).

Z aplikacijo človekovih pravic na vprašanja prostitucije in trgovanja z ljudmi se je poudarek pomaknil k ženskam in moškim, ki so se zaradi takih ali drugačnih razlogov znašli v položaju, ko so izkoriščani, vendar pri tem ni a priori nujno, da so tudi žrtve. S tem, da se je pri proučevanju prostitucije upošteval vidik človekovih pravic, so bili možni argumenti, s katerimi je bilo mogoče pretrgati molk posameznic in posameznikov, ki delajo v seksualni industriji in so označeni za žrtve. Z aplikacijo človekovih pravic se začne prepoznavanje državljske dejavnosti prostitutk in prostitutov, kakor tudi posameznic in posameznikov, ki so vključeni v procese trgovanja z ljudmi, v katerih so lahko zlorabljeni in kjer so obenem lahko dejavni in se odločajo.

z ljudmi, zakon o migracijah št. 40 iz leta 1998). S programi varovanja prič so v Italiji povečali pripravljenost žensk z izkušnjo trgovanja z ljudmi za sodelovanje pri pregonu kaznivega dejanja trgovanja, okrepili pa so tudi reintegracijske programe. Niso pa pripomogli k temu, da bi bila odpravljena represivna politika: v imenu »preprečevanja moralne degradacije družbenega življenja« policija pogosto deportira posameznice, ki ne želijo sodelovati s policijo (Orfano 2005, 116–117, Agasite 2004, 1140–1141).

Sodobne analize, ki so bile narejene na podlagi intervjujev,¹⁸¹ so pokazale, da veliko v seksualno industrijo vključenih ljudi ve oziroma se zaveda, da bo prostitucija sestavni del njihovega dela. Očitno je, da je med osebami, vključenimi v seksualno industrijo, mogočih veliko različnih razmerij; situacija, ko posredniki in posrednice ženske in moške zlorablajo, je le ena od njih. Upoštevanje vidika človekovih pravic je pripeljalo do očitnega zasuka. Mogoče se je oddaljiti od razprav, ki se posvečajo samo preganjanju, ter trgovanje z ljudmi in prostitucijo zajeti precej širše – z razpravo o socialnih pravicah, zdravstvenem varstvu, željah in motivih prostitutk.

Kljub deklarativnemu sklicevanju na zagotavljanje človekovih pravic so nacionalni in mednarodni pravni mehanizmi še vedno prvenstveno usmerjeni v politike preprečevanja trgovanja z ljudmi ter omejevanja migracij. Pravni mehanizmi trgovanje z ljudmi preveč povezujejo s prizadevanji države, da bi preprečila ali omejila organizirani kriminal, ki prehaja meje, ob tem pa puščajo ob strani pravice izpostavljenih in ekonomsko šibkih.¹⁸² Obenem tudi drži, da so vsi protokoli, deklaracije in nacionalni programi oziroma mednarodna pozornost, ki je usmerjena v preprečevanje zlorab v seksualni industriji, naredili bore malo, da bi se izboljšalo vsakdanje življenje ali zavarovale človekove pravice tistih, ki delajo v seksualni industriji.¹⁸³ Priče smo »paradoksu človekovih pravic«, neskladju med nacionalnimi politikami, usmerjenimi v varovanje države, njenih meja in njene suverenosti (pred migranti, prostitutkami in trgovci z ljudmi), ki se usmerjajo v politike »boja in preprečevanja«, ter nacionalnimi politikami zagotavljanja in varovanja človekovih pravic tistih, ki »ogrožajo« nacionalno državo.¹⁸⁴

Pri snovanju sodobnih politik na področju trgovanja z ljudmi države upoštevajo določila protokola za preprečevanje, zatiranje in kaznovanje trgovine z ljudmi, zlasti ženskami in otroki, ki dopolnjuje konvencijo ZN proti mednarodnemu organiziranemu kriminalu, znanem tudi kot Pa-

¹⁸¹ Agustín 2005, 2006.

¹⁸² Campani 2004.

¹⁸³ O'Connell Davidson 2006, 6; Kempadoo 2005, xii-xiv.

¹⁸⁴ Pajnik 2007, 857–858.

lermški protokol¹⁸⁵ iz leta 2000.¹⁸⁶ Kritike¹⁸⁷ protokola, h kateremu so države podpisnice zavezane in na podlagi katerega oblikujejo tudi nacionalne zakonodaje, navajajo, da je problematičen z vidika človekovih pravic, saj uporabo sile, zavažanje in izkoriščanje veže izključno na proces migracije. Pri tem kriminalizira posrednike, nič pa ne pove o širših strukturnih razmerjih. Ne zahteva, da države spoštujejo pravice vseh migrantov in migrantk, ampak zgolj tistih, ki so zlorabljeni v procesu migracije. Protokol se osredotoča na kriminalizacijo posrednikov in ne na zagotavljanje pravic, pri čemer tudi ni zanemarljivo, da protokol ne dopolnjuje kakšne konvencije o varovanju človekovih pravic, ampak konvencijo proti organiziranemu mednarodnemu kriminalu.

TRGOVANJE Z LJUDMI IN USTVARJANJE »NELEGALNIH« MIGRACIJ

Čeprav se večina sodobnih mednarodnih konvencij, protokolov in pogodb danes sklicuje na varovanje človekovih pravic, sta vprašanji »nelegalnih« migracij in organiziranega kriminala še vedno imperativa vladnih in tudi nevladnih kampanj proti trgovanju z ljudmi. Pod vse večjim pritiskom restriktivnih migracijskih politik trgovanje z ljudmi postaja vse bolj tudi pojav »nelegalnih« migracij. Pozornost se od razprav o socialnoekonomskem položaju migrantk in migrantov, o (ne)možnostih dela in legaliziranega življenja pomika k vprašanju »nelegalnih« migracij. Pri obravnavi migracij in trgovanja z ljudmi države kriminalizirajo »nelegalen« vstop v državo in neprijavljeno bivanje, prav tako ne obravnavajo resno izkušenj posameznic in posameznikov, ki migrirajo, ne pojmujejo

¹⁸⁵ »Trgovina z ljudmi pomeni novačenje, prevoz, premestitev, dajanje zatočišča ali sprejemanje oseb zaradi izkoriščanja z grožnjo, uporabo sile ali drugimi oblikami prisile, ugrabitvijo, goljufijo, prevaro, zlorabo pooblastil ali ranljivosti ali dajanjem ali prejetjem plačil ali koristi, da se doseže soglasje osebe, ki ima nadzor nad drugo osebo. Izkoriščanje vključuje vsaj izkoriščanje prostitucije ali drugih oblik spolne zlorabe oseb, njihovo prisilno delo ali storitve, suženjstvo ali podobna stanja, služabništvo ali odstranitev organov« (Palermški protokol, 3. člen, odstavek a, Ur.l. RS, št. 15-48/2004).

¹⁸⁶ V zadnjem času postaja aktualna tudi leta 2005 sprejeta konvencija Sveta Evrope o ukrepanju proti trgovini z ljudmi. Protokol ZN je usmerjen v politike preprečevanja in zatiranja trgovanja. Konvencija Sveta Evrope prevzame definicijo trgovanja z ljudmi iz Palermškega protokola, nekoliko podrobneje pa pojasni vidik človekovih pravic, poudari načelo nediskriminacije in enakosti med spoloma. Je tudi bolj eksplicitna na temo trgovanja z otroki in natančneje določi trgovanje z ljudmi, ki ne pomeni zgolj trgovanja za namene seksualnega izkoriščanja, ampak vključuje različne oblike prisilnega dela, prisilne poroke, služabništvo idr. Slovenski prevod glej na www.coe.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/197/ (3. avgust 2007) ali Čurin (2006, 167–184).

¹⁸⁷ O'Connell Davidson 2006, 9–10.

jih kot praks aktivnega državljanstva. Politike proti trgovanju ustvarjajo položaj, ko država postaja »žrtev« trgovalja z ljudmi, žrtev migrantov in migrantk, ki prečkajo državne meje, in posameznikov ter posameznic, ki pri tem posredujejo.

V procesu trgovanja z ljudmi – ko ga obravnavamo kot pojav, ki poteka prek državnih meja – žrtve mejo pogosto prečkajo brez veljavnih dokumentov. Ne glede na to, ali je njihova migracija prisiljena ali ne, jih v skladu z ukrepi na mednarodni in nacionalni ravni najprej obravnavajo kot »nelegalne« migrante.¹⁸⁸ Značilno je tudi zaostrovanje viznih politik, poostreno izvajanje nadzora znotraj državnih meja, doslednejše spremljanje mešanih zakonov, kriminalizacija tistih, ki sodelujejo pri omogočanju »nelegalnega« prehoda meja, in deportacije. Nacionalne zakonodaje, kakor tudi mednarodna konvencijska določila na področju preprečevanja trgovanja z ljudmi in »nelegalnih« migracij še ostreje začrtujejo ločnico med prostovoljnimi in neprostovoljnimi migracijami in se osredotočajo na kriminalizacijo nedovoljenega prečkanja mej. Medtem ko se aktualne politike utrjujejo v svoji restriktivnosti, selektivnosti in politikah preprečevanja, pa so raziskave¹⁸⁹ pokazale, da sta prav pomanjkanje možnosti za legalni prehod meja in možnosti za legalno bivanje med pomembnimi vzroki, da se ženske podajo na negotovo pot in se navsezadnje znajdejo v prekarnem položaju, ko so lahko tudi zlorabljene. Politike bi zato morale biti bolj dolgoročno usmerjene in manj usmerjene h kaznovanju.¹⁹⁰

Povezave med trgovanjem z ljudmi in upravljanjem migracij z mehanizmi za nadzorovanje državnih meja v dosedanjih raziskavah niso bile podrobno obravnavane. Vprašanja trgovanja z ljudmi so se iz študij migracij umaknila v polje kriminologije. Sodobna migracijska gibanja preprečujejo mejne kontrole in ljudje, ki se odpravijo na pot, iščejo rešitve, ki so onkraj pravnih okvirov, oziroma, natančneje, s praksami transnacionalnega povezovanja predlagajo njihovo predrugačenje (denimo, pojav transnacionalnih družin, praks večdržavljanstva, ko je migracija skoraj dnevni pojav, ali transnacionalne delovne migracije). Da bi razprave o dejavniki, ki vplivajo na trgovanje z ljudmi, imele možnost postaviti v

¹⁸⁸ V Sloveniji 387.a člen kazenskega zakonika od leta 2004 po zgledu Palermškega protokola trgovanje z ljudmi izrecno določa kot kaznivo dejanje. Elementi dejanj trgovanja so vključeni tudi v določbah 185. člena o kaznivem dejanju zvodništva, 186. člena o kaznivem dejanju posredovanja pri prostituciji in določbah 311. člena o kaznivem dejanju prepovedanega prehajanja meja ali ozemlja države.

¹⁸⁹ Wijers 2000, Kempadoo et al. 2005.

¹⁹⁰ Anderson in O'Connell Davidson 2003, 43.

ospredje položaj posameznic v procesu trgovanja, morajo poleg kriminalnih združb obravnavati tudi politike novih mej, ki jih vzdržujejo vizni sistemi, podkreppljeni s sistemi računalniškega preverjanja. Če se v razpravi o trgovanju z ljudmi preveč zanašamo na okvir kriminalizacije, lahko hitro zmotno sklepamo, da je poglavitni vzrok za trgovanje z ljudmi prevelika prepustnost državnih mej in da je treba zaradi tega največ pozornosti posvetiti prav poostrenemu nadzoru mej.¹⁹¹ Rezultat takih predstavitev tako ne more biti nič drugega kot sklep, da se država s trgovanjem lahko spopade edino tako, da omeji prehod oseb prek državnih meja.

Pri takem pristopu ni prostora za sklepanja o posledicah poostrenih mejnih režimov. Povečani nadzor namreč povečuje ranljivost ljudi, ki migrirajo, saj so prisiljeni, da poiščejo nove poti. Te so praviloma bolj nevarne, migrantke in migranti pa so bolj izpostavljeni tveganjem. Poleg tega pri takem pristopu ni mogoče ugotoviti, da oteževanje oziroma preprečevanje prehoda državnih mej ne bosta nujno preprečila trgovanja z ljudmi; to bo našlo nove načine in postalo še bolj nevidno. Logika, ki utemeljuje ukrepe zapiranja meja, je preprosta in banalna: če ljudje ne bodo mogli čez mejo, potem tudi trgovanja z ljudmi ne bo. Ali, če državno mejo prestopi manj ljudi, to pomeni, da je mejo prestopilo manj žrtev. Izkušnje z mejnimi režimi z različnih koncev sveta pa kažejo ravno nasprotno: omejevanje prehoda čez državno mejo in večji nadzor ne preprečujeta trgovanja z ljudmi, ampak ga celo pospešujeta (kar kažejo primeri o težavnem prečkanju meja Velike Britanije ali meje med ZDA in Mehiko, meje na morju med Albanijo in Italijo in podobno).

Pri obravnavi prostitucije in trgovanja z ljudmi je treba prepoznati kompleksno realnost, v kateri so posameznice in posamezniki, če želijo preživeti ali izboljšati življenje sebi in svoji družini, pripravljeni zapustiti svoje domove in si delo poiskati drugje, tudi prek meja svoje države, tudi v seksualni industriji. Pri proučevanju vzorcev sodobnih migracij, ki so vse bolj strukturirane glede na spol, bo treba v prihodnje več pozornosti posvetiti tudi ekonomskim dejavnikom. Ob zlomih nacionalnih ekonomskih sistemov in razpadih političnih sistemov se ljudje znajdejo v negotovem položaju, pogoste so osebne stiske. V takih okoliščinah se ženske nemalokrat znajdejo v položaju, ko so odgovorne za družinski proračun, obenem pa nimajo dostopa do služb oziroma nimajo možnosti, da bi državno mejo prešle na zakonit način.¹⁹² Manjše možnosti, da

¹⁹¹ Pajnik 2008.

¹⁹² Wijers 1998, 71.

bi dobile delo na formalnem trgu dela tako doma kakor v tujini, silijo ženske, da iščejo delo na neformalnem in neurejenem trgu dela, kamor lahko prištejemo tudi seksualno industrijo.

Migracije žensk in selitev ženskega dela, ne glede na to, ali gre za prostovoljno ali prisilno migracijo, postajajo mehanizem ekonomske rasti in vir poceni dobička za države in industrijo tako v Vzhodni kakor Zahodni Evropi. Ženske se v potrebi in/ali želji, da bi si poiskale zaposlitev v tujini, odzovejo tudi na ponujeno slabo plačano delo, za katero niso potrebne kvalifikacije. Kempadoo¹⁹³ zagovarja tezo, da neusahljivo zalogo fleksibilne in poceni ženske delovne sile zagotavljata med drugim tudi migracijska zakonodaja in politike nadzorovanja tokov delovne sile. Sodobnim pravnim okvirom je v tem kontekstu mogoče opaziti, da nenehna grožnja z deportacijo migrantkam ne zagotavlja niti osnovne varnosti in zaščite. Kritike je deležni tudi selektivno podeljevanje dokumentov, ki urejajo položaj osebe v novi državi, kakor tudi kategoriziranje ljudi na statute, na podlagi katerih vrednotijo (ne)spoštovanje pravic.

Iz raziskav je moč ugotoviti, da obstajata v kontekstu trgovanja z ljudmi dva pristopa: represivni pristop in pristop omogočanja. Za prvega so značilne restriktivne migracijske politike, doslednejši in bolj učinkoviti sodni postopki ter višje kazni. To se kaže v omejevanju svobode gibanja ženskam ali v tem, da v postopkih boja proti organiziranemu kriminalu za priče uporabijo vpletene ženske, obenem pa jim ne zagotovijo primerne zaščite po pričanju.¹⁹⁴ V kontekstu drugega pristopa se pojavljajo strategije, ki dajejo vpletenim ženskam večjo moč. Ti pristopi temeljijo na prepričanju, da je za razvoj strategij za učinkovit preobrat nujno potrebno sodelovanje tistih, ki jih restrikcije zadevajo – torej migrantk. Poglavitna cilja tistih, ki se zavzemajo za drugi pristop ali vsaj za povečanje njegovega deleža, sta, da morajo ženske in moški imeti možnost večjega nadzora nad lastnim življenjem in da je to treba zagotoviti s strukturnimi mehanizmi. Med temi s sprejemanjem nediskriminatornih politik¹⁹⁵ oziroma, dodajmo, tudi s tem, da se predrugajočijo obstoječa družbena razmerja, strukturirana glede na spol in glede na delo.

POVPRAŠEVANJE

Zaradi prepletenosti trgovanja z ljudmi s socialno, ekonomsko in politično organiziranostjo neke družbe so odgovori na vprašanja, koga je mogoče

¹⁹³ Kempadoo 2005, xv.

¹⁹⁴ Wijers 1998, 77–78.

¹⁹⁵ Wijers 2000, 227.

imeti za žrtev trgovanja z ljudmi z namenom seksualnega izkoriščanja, kaj pomeni prostovoljno ponujanje seksualnih storitev in kaj je mišljeno s ponudbo, različni. Predstavniki državnih politik si prizadevajo, da bi bile v javnih razpravah trgovanje z ljudmi in migracije obravnavane kot dva različna in nepovezana pojava, obenem pa se trudijo trgovanje z ljudmi ločiti tudi od prostitucije. V razpravah o delovnih pogojih prisilnega dela in suženjstva je razločevanje glede na osebe, ki so v izkoriščevalski odnos vpletene, samoumevno. Razlike v prisilnem delu tako imenovanih nelegalnih migrantov, pretihotapljenih oseb ali žrtev trgovanja z ljudmi so pomembne predvsem za tiste, ki politične prioritete pripisujejo nadzoru državnih meja in boju proti mrežam organiziranega kriminala. Za tiste, ki se ukvarjajo z vprašanji življenjskega položaja posameznic v prostituciji, z izkušnjami delavcev migrantov, njihovim položajem na trgu dela, pa je tovrstno razločevanje vse prej kot očitno, oziroma pomeni metodo kategoriziranja, ki opravičuje politike diferenciacije.

Gledano s tega gledišča so politike, oblikovane za to, da bi nadzirale in omejevale migracije, dejansko tiste, ki ustvarjajo trge za trgovanje z ljudmi in tihotapljenje. S tem ne varujejo, ampak omogočajo nastajanje »nelegalnih« migrantov, žrtev trgovanja z ljudmi in pretihotapljenih oseb kot poceni in nezavarovane delovne sile. Posameznike in posameznice kot delovno silo izkoriščajo na različne načine, v različnih sektorjih in okoljih, na primer, v gospodinjstvih, tovarnah, kmetijstvu, gradbeništvu ali v trgovanju s seksualnimi storitvami. Osebe in organizacije v okolju, usmerjenem k dobičku, nadzirajo žrtve trgovanja z ljudmi, posameznice izkoriščajo ali pa jih prodajo naprej. Stran, ki po tovrstni delovni sili povprašuje, tako črpa iz vrste motivov in interesov, na primer, iz potrebe po poceni in uklonljivi delovni sili, iz zahtev potrošnikov po poceni dobrinah in storitvah in podobno.

Ena od vidnejših sprememb v seksualni industriji v zadnjih nekaj letih je njena pospešena ekspanzija in raznolikost. Meja med komercialno seksualnostjo in drugimi potrošniškimi praksami, ki se tako ali drugače navezujejo na seksualnost, na primer, turizem, igranje, pa postaja vse bolj zabrisana. Vprašanje, ki se ob tem postavlja, je, ali nista morda tovrstna ekspanzija in diverzifikacija trga gonili trgovanja z ljudmi. Nekateri raziskovalci¹⁹⁶ navajajo, da med zahtevami potrošnikov in katerokoli obliko zaposlitve v seksualni industriji ni nujnih povezav. V teoriji je namreč mogoče, da se bodo na povpraševanje po storitvah komercialne seksualne industrije odzvali tako tisti, ki delajo svobodno in neodvisno

¹⁹⁶ Anderson in O'Connell Davidson 2003, 20–23.

od drugih, kakor tudi tisti, ki delajo v razmerah zvodništva in suženjstva. Vendar pa je mogoče, da se bodo hkrati s hitrim razvojem trga seksualnosti, ki je stigmatiziran in kriminaliziran, povečevale tudi prakse zlorabe prostitutk in prostitutov.

V tem pogledu je večje povpraševanje mogoče imeti za enega od dejavnikov, ki pospešujejo prisilno delo v seksualni industriji. Drugi dejavnik, ki ga je v tem okviru treba poudariti, je dejstvo, da porabniki seksualnih storitev težijo ne samo k seksualni storitvi, ampak tudi k prostitutki kot osebi, pri čemer se odločajo za prostitutko na podlagi njenih osebnih okoliščin in (stereotipnih) predstav glede starosti, nacionalnosti in videza. Tudi zato se zdi, da je bolj verjetno, da je v seksualni industriji povpraševanje v še večji meri povezano s pojavom trgovanja z ljudmi ali prisilnim delom kakor v drugih sektorjih.

USTVARJANJE POVPRASEVANJA

Po nekaterih raziskavah so stranke največkrat moški; poimenovanja z vidika, ki legitimizira seksualno delo, so različna, na primer, uporabnik (*consumer*) ali stranka (*client, customer*). V raziskavah se največkrat osredotočajo na ugotavljanje starosti, ko so uporabniki prvič uporabili seksualno storitev prostitutke, pogostost izkušnje, socialni status strank, okoliščine prvega obiska pri prostitutki, vrste seksualnih dejavnosti, in na motive. Največkrat temeljijo na kulturnih stereotipih, nezanesljivih podatkih, izjavah iz druge roke in maloštevilnih kvalitativnih študijah.

Po eni prvih raziskav na tem področju v ZDA¹⁹⁷ prostitutko vsaj enkrat v življenju obišče 69 odstotkov moških. Novejše raziskave iz 90. let navedajo nižje številk: prostitutko vsaj enkrat v življenju obišče od 16 do 18 odstotkov moških oziroma do dva odstotka žensk, redno pa se jih z njimi srečuje 0,6 odstotka moških.¹⁹⁸ V Evropi se odstotek giblje med 7 odstotki (v Veliki Britaniji) in 39 odstotki (v Španiji).¹⁹⁹ V Aziji je ta odstotek višji: na Japonskem je takih moških 37 odstotkov, na Tajskem pa zaradi seksualnega turizma 73.²⁰⁰

Raziskave²⁰¹ kažejo, da so motivi za uporabo seksualnih storitev različni: uporabniki prostitucije v ZDA so, na primer, navajali privlačnost

¹⁹⁷ Kinsey 1948.

¹⁹⁸ Monto 2000.

¹⁹⁹ Hughes 2005, 6.

²⁰⁰ Anderson in O'Connell Davidson 2002.

²⁰¹ Monto 2000.

prepovedanega srečanja, željo po raznolikosti seksualne izkušnje, ki je zaradi takega ali drugačnega razloga ne morejo izkusiti s partnerko. Omenjali so tudi omejeno čustveno vpletenost in željo po velikem številu seksualnih partnerk. Te motive so navajali predvsem tisti, ki seksualne storitve plačujejo pogosto, enkratni uporabniki pa manj. V raziskavi o prostituciji na Kitajskem²⁰² so navedene naslednje skupine uporabnikov: a) mlajši moški brez seksualnih izkušenj, b) samski moški, c) uporabniki, ki kot razlog navajajo seksualno življenje s partnerko, č) invalidi in nekateri starejši moški, d) migranti, e) moški, ki kot razlog navajajo sproščanje psihološke napetosti, ne da bi se pri tem vezali na razmerje, f) poročeni moški.

Motivacija, se zdi, je v veliki meri odvisna tudi od socialnega ozadja in izobrazbe uporabnika. Po ugotovitvah²⁰³ moške s srednješolsko izobrazbo privlači ideja prepovedanega seksa sama, moške z nižjo izobrazbo pa motivirajo predvsem siceršnje težave pri navezovanju konvencionalnega partnerskega odnosa. Poročeni moški bodo plačljivo seksualno storitev bolj verjetno iskali zaradi seksualnih praks, za katere pravijo, da jih ne morejo doživeti s svojo partnerko, neporočeni pa zato, da bi se ognili »konvencionalnemu odnosu« ali ker imajo težave pri ohranjanju takega odnosa.

Podatki, ki odkrivajo, kako pogosto moški iščejo prostitutke, se med seboj zelo razlikujejo. Po nekaterih pokazateljih znaša skupina moških, ki seksualne storitve prostitutk uporabljajo redno, zelo velik odstotek vsega povpraševanja v komercialni seksualni industriji.²⁰⁴ Raziskava z Norveške je pokazala, da je moških, ki so seksualne storitve kupili do trikrat, 10 odstotkov, takih, ki so to storili od 20 do 50-krat, je dobrih 50 odstotkov, več kot 50-krat se jih je za seksualne storitve odločilo dobrih 33 odstotkov.²⁰⁵ V nekaterih raziskavah razločujejo moške, ki seksualno storitev plačajo občasno, od drugih, ki to počnejo stalno. Prvi poznajo zakonodajo in so za omejitve, ki jih ta postavlja, bolj dovzetni. Večji pomen pripisujejo morebitni javni obsodbi uporabe prostitucije. Drugi bodo prostitutko bolj verjetno poniževali ali bodo do nje nasilni. Obenem se za omejitve, ki jih postavlja zakonodaja, ne menijo, svoje prakse pa nadaljujejo ne glede na posledice, ki jih zakonodaja predvideva.²⁰⁶

²⁰² Pochagina 2005, 118.

²⁰³ Monto 2000.

²⁰⁴ Hughes 2004.

²⁰⁵ Hoigard in Finstad 1986.

²⁰⁶ Mansson 2004.

Omenjeni raziskovalci, ki se osredotočajo na seksualno vedenje moških uporabnikov, razpravljajo o razlogih, zaradi katerih le-ti iščejo plačljive seksualne storitve, preučujejo njihove motive in želje ter zbirajo podatke o njihovi starosti in pogostosti uporabe seksualnih storitev. Značilno pa je, da puščajo ob strani tiste razsežnosti, ki ne zadevajo samo moških strank, ampak tudi prostitutke in prostitute, ki seksualne storitve prodajajo. V teh raziskavah tako zaman iščemo razprave, ki bi govorile o odnosu žensk do moških, ki uporabljajo storitve v prostituciji. Raziskave spregledajo tudi to, da za seksualne storitve plačujejo tudi ženske, prav tako ne tematizirajo ne istospolne ne transspolne prostitucije. Pri proučevanju povpraševanja se prevečkrat omejujejo na razpravo o vedenju moških uporabnikov, ne obravnavajo pa ekonomskih ali pravnih razsežnosti seksualne industrije, odnosov med spoloma in odzivov državnih politik.

Umestitev povpraševanja po seksualnih storitvah v polje ekonomije zahteva, da se začnemo ukvarjati tudi s tistimi, ki imajo od seksualne industrije dobiček, na primer, organizatorji trgovanja z ljudmi, zvodniki in lastnice bordelov. Organizatorji prostitucije niso homogena skupina. Posamezniki se z organiziranjem prostitucije ukvarjajo zaradi različnih razlogov, na primer, dober zaslužek s poceni delovno silo, nizka izobrazba, slabe zaposlitvene možnosti, prevzemanje družbenih praks, ki temeljijo na diskriminatornih prepričanjih glede na spol, nacionalnost in seksualnost. Znani so tudi primeri, ko se z rekrutiranjem, prevozom in izkoriščanjem žrtev trgovanja z ljudmi ukvarjajo ljudje, ki so bili nekoč sami žrtve trgovanja.²⁰⁷

V nekaterih raziskavah²⁰⁸ poudarjajo, da morajo države, nacionalne vlade in multilateralne korporacije prevzeti večjo odgovornost za posledice promocije ideologije ekonomskega napredka. Države, na primer, pobirajo od prostitucije davke, in z oblikovanjem pravnih okvirov sooblikujejo povpraševanje. Vlade in državni uradniki v veliki meri oblikujejo in reproducirajo diskurze in politike trgovanja z ljudmi in prostitucije. Na primer, položaj migrantke, ki dela v prostituciji, je podvržen državnim migracijskim in zaposlitvenim politikam. Izdano dovoljenje za zaposlitev jo kot delavko veže na delodajalca, s čimer postane njen legalni status odvisen od delovnega razmerja. Preživetje migrantk je pogosto pogojeno z ukvarjanjem s prostitucijo, delodajalcu pa je prepuščena odločitev, ali bo migrantko plačal ali ne, ali bo omejil njeno osebno svobodo

²⁰⁷ Kelly 2005.

²⁰⁸ Kempadoo 2005, xiv.

in ji preprečil, da se s prostitucijo ne bi ukvarjala samoiniciativno ali da bi delo poiskala drugje.²⁰⁹

KOLONIALIZIRANJE IN NACIONALIZIRANJE PROSTITUTK

Redka poročila, ki proučujejo povpraševanje po prostituciji, omenjajo, da so stranke povečini moški, kar pa ne pomeni, da med uporabnicami ni žensk. Eden od razlogov je družbena konstrukcija identitete moškega v odnosu do želje po kupovanju seksualnosti in pričakovanju, ki ga to generira. V nekaterih raziskavah²¹⁰ ugotavljajo, da je povpraševanje po prostitutkah največje, ko se strankam zdi, da je ogrožena njihova »moškost«, ali v primerih, ko se ugled in podoba »moškosti« nenadoma povečata, na primer, v času vojaških konfliktov. Druga možna razlaga za večje povpraševanje moških v primerjavi z ženskami izhaja iz diskriminacije na podlagi spola in njenega zanikanja oziroma opravičevanja, češ bolj ko družba diskriminira žensko, bolj pomembno postane za moške, da se od tega distancirajo, kar naredijo tako, da svoj položaj izpostavijo s seksualnimi praksami.²¹¹

Ne glede na to, v katere teoretske okvire poskušamo postaviti povpraševanje po seksualnih storitvah znotraj prostitucije, je treba upoštevati, da tovrstne analize ne morejo neposredno ugotoviti razsežnosti povpraševanja po delu, ki izhaja iz trgovanja z ljudmi. Povpraševanje po seksualnih storitvah lahko zadovolji tako »prostovoljna« prostitucija kakor tudi delo oseb, ki so žrtve različnih oblik trgovanja z ljudmi.

Pilotska raziskava o povpraševanju, ki je bila narejena v šestih evropskih in azijskih državah (Danska, Indija, Italija, Japonska, Tajska in Švedska),²¹² je pokazala, da se bodo določene skupine uporabnikov seksualnih storitev, na primer, pomorščaki, šoferji in turisti, za seksualne storitve najverjetneje odločili tam, kjer so najcenejše. Tovrstno povpraševanje je najbolje prikazano v primerih tako imenovanega seksualnega turizma, ko ljudje iz bogatejših držav potujejo v druge države in tam povprašujejo po prostitutkah. Znana so, na primer, mesta v severozahodni Rusiji, kjer ponudba seksualnih storitev zadovoljuje povpraševanje turistov iz Finske in Švedske. Podobno je tudi na češki strani češko-nemške meje, kamor hodijo uporabniki iz Nemčije.

²⁰⁹ Anderson in O'Connell Davidson 2002.

²¹⁰ Mansson 2004, Anderson in O'Connell Davidson 2002.

²¹¹ Ibid.

²¹² Anderson in O'Connell Davidson 2002, 30.

Raziskave kažejo,²¹³ da je cena seksualne storitve pomemben dejavnik pri odločanju za povpraševanje po prostituciji. Raven povpraševanja se lahko tam, kjer postaja ponudba cenejša, poveča. Nizke cene so najpogosteje povezane z izkoriščevalskim odnosom med prostitutko in posrednikom. Te ugotovitve seveda ne gre posploševati, saj povečano povpraševanje po poceni seksualnih storitvah lahko zadovoljijo tudi neodvisni seksualni delavci, ki niso vpeti v izkoriščevalsko razmerje. Vendar, če se vrnemo k prejšnji ugotovitvi, povpraševanje po poceni storitvah lahko pomeni tudi povpraševanje po ranljivih skupinah, migrantih in migrantkah, ki so kot tujci in tujke pogosto stigmatizirani in še posebej izpostavljeni nasilju. Pri proučevanju povpraševanja po poceni in ranljivih seksualnih delavcih se ni jasno pokazalo, ali povpraševanje neposredno spodbuja trgovanje z ljudmi. Enako res bi lahko bilo, da zagotavljanje poceni delavcev spodbuja povpraševanje. Omenjena raziskava²¹⁴ govori tudi o povpraševanju po poceni seksualnih storitvah v prostituciji migrantk. Prostitucija migrantk je deloma odvisna, tako kaže raziskava, od dejstva, da so ženske, ki prihajajo iz tujine, na seksualnem trgu, kakor tudi nasploh na trgu dela, bolj ranljive in da težje dobijo delo. Druga možnost je, da so migrantke na seksualnem trgu bolj dostopne in da posredniki njihovo delo oglašujejo kot najcenejše. Raziskava je pokazala, da uporabniki prostitucije dojemajo odnose med spoloma, etničnost in seksualnost na način, da seksualizirajo »drugo« osebo (migrantko), obenem pa de-seksualizirajo »belo žensko«. V tem kontekstu je mogoče prepoznati polje, ki povezuje ideologije moškosti, rasizem in nacionalizem, skozi katero stranke osmišljajo določene oblike seksualnega nasilja in izkoriščevalske prakse v odnosu do »drugega«.

Znani so primeri iz obdobja kolonializma ali oboroženih konfliktov, ko je bilo seksualno izkoriščanje, tako posiljevanje kot prostitucija, »kolonializiranih« ali »sovražnikovih žensk« običajna praksa.²¹⁵ Vendar tudi tukaj, tako kot zgoraj, ne moremo trditi, da je trgovanje z ljudmi nujna posledica povpraševanja, ki temelji na rasizmu in nacionalističnih diskurzih. Primeri kažejo, da se migrantke v prostituciji lahko znajdejo v položaju, v katerem bodo izkoriščene. Velja pa še enkrat poudariti, da niso vse migrantke v trgovanje z ljudmi vključene z namenom, da bi bile del seksualne industrije, in da vse migrantke niso žrtve izkoriščevalskega zaposlitvenega odnosa. Povpraševanje po seksualnih delavkah dolo-

²¹³ Mansson 2004, Anderson in O'Connell Davidson 2002.

²¹⁴ Anderson in O'Connell Davidson 2002.

²¹⁵ Corrin 2005, 552.

čene nacionalnosti kot fascinacija s »tujim«, pa ostaja eden od dejavnikov, zaradi katerih so migrantke še posebno izpostavljene izkoriščanju; vendar pa to ni edini dejavnik.

S PRIPOVEDOVANJEM ZGODB O PROSTITUCIJI V SLOVENIJI

Omenili smo že, da prevladujoče dojemanje prostitucije in trgovanja z ljudmi, dualizmi profesionalna prostitutka/žrtev, abolicionizem/zagovornišтво pravic seksualnih delavk ali prohibicija/regulacija, kažejo, da velja v razpravah o prostituciji in trgovanju z ljudmi iskati alternative v mišljenju in delovanju, ki teme ne bodo potiskale v binarne pozicije. Empirična študija o prostituciji v Sloveniji v nadaljevanju tega besedila je poudarila potrebo po transgresiji binarnega mišljenja, ki omogoča upoštevati mnogotere realnosti v prostituciji in trgovanju z ljudmi. Analiza intervjujev je potrdila doktrinarnost dualizmov in pokazala na fluidnost in raznovrstnost mnenj in izkušenj ne samo žensk in moških v prostituciji, ampak tudi strank, nevladnih aktivistov in oblikovalcev politik.²¹⁶

V nadaljevanju navajamo izsledke študije, s katero smo proučevali prostitucijo in trgovanje z ljudmi z več vidikov: z vidika spola, življenjskih možnosti, migracij, dela in, ne nazadnje, z vidika organiziranja in povpraševanja. Zadnje je še posebej pomembno, saj smo z raziskavo želeli odpreti razpravo o strankah v prostituciji, kar je sicer redko obravnavana dimenzija tega fenomena. Želeli smo posebej obravnavati povpraševanje in ga tematizirati skupaj z življenjskimi izkušnjami in praksami prostitutk in prostitutov. Zanimala so nas tako mnenja in izkušnje oseb

²¹⁶ Pri tem velja omeniti nekatere dosedanje študije o prostituciji, objavljene v Sloveniji. Prve objave segajo v 60. leta prejšnjega stoletja s študijo Kobala in Bavcona (1969), primerom socialno-patološke obravnave prostitucije. Naslednjih nekaj desetletij so bile objave o prostituciji bolj redke in so se ponovno pojavile v 90. letih, medtem ko so prve raziskave o trgovanju z ljudmi nastale po letu 2000. V Sloveniji med znanstvenimi objavami prevladujejo kriminološke in kazenskopravne študije tako o prostituciji kakor o trgovanju z ljudmi (Kanduč 1998, Petrovec 2000, Peršak 2003, Oberstar 2003). Nekaj strokovnih oziroma poljudnih besedil so izdali na notranjem ministrstvu, in sicer o prostituciji z zakonodajnega in nadzorstvenega vidika (Tratnik Volasko 1996) in o uveljavljanju mednarodnopravnih dokumentov s področja boja proti trgovanju z ljudmi (Čurin 2006). Argument za socialno delo na področju prostitucije, ki naj temelji na konceptu normalizacije, glej v Zaviršek (1993). Primerjaj tudi novejšo strokovno študijo o prostituciji (Popov 2008). Več o razmerju med prostitucijo in trgovanjem z ljudmi, kot se to pojavlja v aktualnih politikah, glej Hrženjak (2008). Nekaj je bilo obravnav trgovanja z ljudmi z vidika človekovih pravic (Zavratnik Zimic et al. 2003, Zavratnik Zimic in Pajnik 2005) in analiz o poročanju medijev o prostituciji in trgovanju z ljudmi (Pajnik 2003, 2008).

v prostituciji, kakor tudi strank. Da bi zaobjeli kompleksnost razmerij, so nas zanimala tudi mnenja posameznikov, ki posredujejo v prostituciji (zvodniki). V analizo smo zajeli še mnenja in izkušnje oblikovalcev politik in izkušnje predstavnikov nevladnih organizacij. Če imajo prostitutke in prostituti ter stranke in zvodniki neposredne izkušnje s prostitucijo, so izkušnje predstavnikov nevladnih organizacij bolj posredne. V analizo smo jih zajeli zato, ker sooblikujejo reprezentacije o prostituciji, ne samo na podlagi sodelovanja v javnih razpravah in procesu oblikovanja politik, ampak tudi pri neposrednih stikih, ki jih imajo z osebami v prostituciji in trgovanju z ljudmi. Prav tako pomenljiva so mnenja oblikovalcev politik, ki ustvarjajo družbeno in pravno normiranje obeh fenomenov.

Podatke smo zbirali in analizirali s pomočjo kvalitativne metode polstrukturiranih intervjujev. Študija zajema analizo narativnih, tematsko usmerjenih intervjujev, s katerimi smo proučevali mnenja in izkušnje o naslednjih temah: razlogi za prostitucijo in izkušnje v prostituciji, motivacije in prakse strank, razmerja in konfliktnost razmerij v prostituciji in trgovanju z ljudmi, razpršenost prostitucije, realnosti različnih oblik prostitucije, pravno normiranje prostitucije in perspektive v prihodnje. Z različnimi skupinami intervjuvancev smo se pogovarjali o vseh omenjenih temah na podlagi vprašalnika, ki smo ga v ta namen pripravili za vsako skupino posebej.

Terensko delo je potekalo v Sloveniji leta 2006, ko smo opravili večino intervjujev,²¹⁷ in se nadaljevalo v prvih mesecih leta 2007, ko smo prek osebnih znanstev vzpostavili stik s še nekaterimi respondenti. Zagotovilo anonimnosti je izjemnega pomena, zato so imena prostitutk in prostitut, strank in zvodnikov, ki jih navajamo na koncu neposrednih navedb, izmišljena.²¹⁸ Strokovnjaki, predstavniki nevladnih organizacij in ustvarjalci politik, ki smo jih intervjuvali, so znani v javnosti, večina med njimi se javno izreka o prostituciji in/ali trgovanju z ljudmi, zato navajanje njihovih izjav ni kršitev zaupanja. Smo pa iz analize zaradi zagotavljanja anonimnosti in varnosti izločili tiste dele, ki so neposredno kazali na konkretno osebo, ki dela v prostituciji in bi zaradi tega lahko bila prepoznavna.

²¹⁷ Intervjuvanje je trajalo od ure in pol do štirih ur za posamezen intervju.

²¹⁸ Psevdonimi žensk, ki delajo v prostituciji, s katerimi smo se pogovarjali in katerih izkušnje navajamo spodaj, so Jana, Manja, Ina, Manuela, Sara; pogovarjali smo se tudi z Julijo, transvestitom, ki dela v prostituciji. Mito in Vinko sta psevdonima za posrednika pri prostituciji, navedbe Toma, Sebastiana, Ivana, Zorana in Jožeta so izkušnje in mnenja strank, s katerimi smo opravili intervjuje, Mare pa je psevdonim administratorja enega od internetnih forumov.

Skupine intervjuvancev:

a) Posameznice in posamezniki, ki delajo v prostituciji (n = 6)

Do njih smo pokušali priti na različne načine. V reviji Salomonov oglasnik smo objavili oglas, v katerem smo k sodelovanju povabili tako prostitutke kakor tudi uporabnike prostitucije.²¹⁹ Obenem smo sami klicali telefonske številke, objavljene v revijah Salomonov oglasnik in Vroči vikend. V obeh primerih odziva nista bila najboljša: pogosto so poziv kljub zagotovilom o spoštovanju zaupanja zavrnila zaradi strahu pred razkritjem. V nekaj primerih, ko so bile respondentke pripravljene sodelovati le po telefonu, smo izvedli poglobljen telefonski pogovor. Stike smo navezali tudi prek internetnih strani in forumov, predvsem pa prek osebnih znanstev.

b) Stranke (n = 6)

Pri navezovanju stikov z uporabniki prostitucije, ki bi bili pripravljeni sodelovati pri raziskavi, se je, podobno kot pri intervjuvanju prostitutk, za najučinkovitejšo izkazala metoda snežne kepe. Nekaj stikov smo navezali tudi prek objavljenega oglasa in internetnih strani ter forumov, ki so namenjeni uporabnikom.

c) Posredniki (n = 2)

Opravili smo intervju z lastnikom enega od nočnih klubov, s katerim smo navezali stik z osebnimi kontakti. Eden od razlogov za tudi sicer otežen dostop do sogovornikov je, da je zvodništvo v Sloveniji kaznivo dejanje, zaradi česar se lastniki klubov ali barov, ki se ukvarjajo s posredovanjem pri prostituciji, ne želijo izpostaviti. Drugi intervjuvanec je posrednik pri prostituciji, ki se dogaja v zasebnih stanovanjih.

č) Administrator e-foruma (n = 1)

V času raziskave smo spremljali razprave o prostituciji na internetu. Da bi pridobili dodatne informacije, smo opravili intervju z administratorjem foruma, ki je namenjen moškim uporabnikom. V Sloveniji je takih forumov več, večina jih deluje podobno kot nekateri znani mednarodni forumi za uporabnike, kakršen je, na primer, *World sex guide*. Na forumih je mogoče dobiti različne podatke, na primer, osebne izkušnje, ki so jih moški imeli s prostitutkami, informacije o mestih, kjer se dogaja prostitucija, telefonske številke prostitutk (oziroma drugi podatki, s pomočjo katerih je mogoče priti do njih). Uporabniki izmenjujejo izkušnje, fotografije, kratke video posnetke, komentirajo trenutno aktualne teme, na primer sojenje zvodnikom in podobno.

²¹⁹ Predstavili smo raziskavo in dodali povabilo k intervjuju. Oglas je bil objavljen v razdelku »osebni stiki«, podrazdelkih »ona-on« in »on-ona«; objavljen je bil vsak četrtek od 18. maja do 30. junija leta 2006, skupaj sedemkrat.

d) Strokovnjaki, člani nevladnih organizacij in uradniki, ki se pri svojem delu ukvarjajo z vprašanji prostitucije in/ali trgovanja z ljudmi (n = 6)

Intervjuvali smo uradnike in nevladne akterje, ki se ukvarjajo z ukrepi proti trgovanju z ljudmi in z vprašanji prostitucije: Sandija Čurina, nacionalnega koordinatorja medresorske delovne skupine za boj proti trgovini z ljudmi; Evito Leskovšek z Inštituta za varovanje zdravja in vodjo nevladne organizacije, ki se ukvarja z ozaveščanjem, svetovanjem in pomočjo uporabnikom drog; Tomaža Peršoljo, predstavnika preiskovalne policije; novinarja in avtorja knjige *Prostitucija: priročnik za prostitute/ke, stranke in moraliste/ke*²²⁰ Jurija Popova in predstavnici dveh nevladnih organizacij, Katjušo Kodele Kos, predsednico organizacije Ključ, center za boj proti trgovini z ljudmi, in Katjo Celin iz Slovenske filantropije.²²¹

Sogovornice, ki se ukvarjajo s prostitucijo, so večinoma iz Slovenije in delo opravljajo v državi. Ena od intervjuvank za namene prostitucije nekajkrat na teden migrira v Slovenijo iz ene sosednjih držav. Transvestit, s katerim smo se pogovarjali, pa prihaja iz Slovenije in se s prostitucijo trenutno ukvarja v Avstriji. V nadaljevanju bomo razpravljali tudi o elementih trgovanja z ljudmi, med intervjuvance pa zaradi specifične vsebinske izostritve raziskave nismo vključili posameznic ali posameznikov, ki so imeli izkušnjo s trgovanjem z ljudmi ali so bili žrtve trgovanja.

Med strankami v našem vzorcu so samo moški, ki po nekaterih ocenah²²² nasploh sestavljajo veliko večino, tudi več kot 95 odstotkov uporabnikov prostitucije. Enak delež velja za ponudbo, kjer gre v največji meri za razmerja med žensko, prostitutko, in moškim, stranko; deleži heteroseksualne prostitucije, v kateri storitve ponujajo moški, kakor tudi deleži istospolne prostitucije povečini ne presegajo pet odstotkov. Omejeni vsebinski in časovni okvir raziskave nam ni omogočil, da bi opravili intervjuje z ženskami, ki uporabljajo seksualne storitve prostitucije, kakor tudi ne z lezbijkami ali pari, čeprav na podlagi izkušenj s terena lahko potrdimo, da obstaja povpraševanje tudi teh populacij. Vsebinska izostritev besedila v nadaljevanju k moškim uporabnikom ne prejudicira, da po seksualnih storitvah ne povprašujejo tudi ženske, prav tako pričujoča raziskava bralke in bralca ne želi napeljevati k sklepu, da mnenja žensk, ki povprašujejo po seksualnih storitvah, niso enako relevantna. Izkušnje in mnenja žensk, uporabnic storitev prostitucije, torej niso predmet pričujoče raziskave in bodo, upajmo, podrobneje proučena kdaj v

²²⁰ Popov 2008.

²²¹ Pri navajanju izsekov iz intervjujev avtorstvo navedb omenjamo z uporabo inicialk.

²²² O'Connell Davidson 1998, 181; Jeffreys 2003.

prihodnje.²²³ Podobno imamo v vzorcu med respondenti, ki posredujejo pri prostituciji, moške, več sogovornikov pa je potrdilo, da se z organiziranjem prostitucije v Sloveniji ukvarjajo tudi ženske.

Na tem mestu želimo bralki in bralcu nazorno pokazati, da so v kontekstu prostitucije še vrzeli, ki ostajajo nepojasnjene, kaj šele, da bi bile raziskane do podrobnosti. Uveljavljeno je mnenje, ki ga podpirajo tudi sodobne raziskave in statistični podatki, da so v večini ženske tiste, ki delajo v prostituciji, zaradi česar so tudi bistveno bolj izpostavljene zlorabi v trgovanju z ljudmi. Moški po drugi strani po seksualnih storitvah pogosteje povprašujejo in so, pogostejše kot ženske, v odnos vključeni kot povzročitelji nasilja ali izkoriščanja. Do vrzeli v razumevanju pridemo že, če navedeni vlogi obrnemo: kaj lahko rečemo o ženskah, ki so uporabnice storitev seksualne industrije, in ženskah, ki v kontekstu seksualne industrije izkoriščajo druge ženske? Vrzeli se poveča, če k izpostavljenemu dodamo istospolno in transspolno prostitucijo, ki sta v strokovnih krogih bolj kot ne spregledani, če ne celo zanikani ali odpravljeni kot marginalni. S tem pa še zdaleč nismo izčrpali oblik prostitucije, praks in tudi zlorab, ki se jih mora raziskovanje šele lotiti. Med njimi sta prostitucija, ki se navezuje na uporabo prepovedanih drog, in prostitucija v zaporih. V dosedanjih raziskavah niso obravnavali, na primer, še prostitucije in primerov trgovanja z ljudmi v azilnih domovih in centrih za tujce. Podatkov, ki jih navajamo spodaj, zato ne gre posploševati, ampak jih velja brati v postavljenem kontekstu raziskovanja: namen pričujočega besedila je omogočiti vpogled v vozlišče, kjer se prepletata prostitucija in trgovanje z ljudmi in kjer se povezujeta s povpraševanjem po seksualnih storitvah. Naš namen je, da z analizo kontekstualiziramo dileme, ki določajo razumevanje prostitucije in trgovanja z ljudmi in v obravnavi pojavov navajamo izkušnje prostitutk in prostitutov

□ RAZLOGIH ZA PROSTITUCIJO

Ženske, ki delajo kot prostitutke in so sodelovale v naši raziskavi, so stare od petindvajset do petintrideset let. Nekatere od njih so zaposlene in

²²³ V analizi raziskav, ki proučujejo prakse uporabnic prostitucije (na Tajskem, Jamajki, Barbadosu, v Karibih, Dominikanski republiki), Jeffreys (2003) sklepa, da razlike v praksah žensk v primerjavi z moškimi uporabniki izhajajo iz družbenega pozicioniranja moških in žensk glede na razred, razmerja moči ter pomene in kontekste vedenja. Avtorica razločuje »moški turizem za prostitucijo« od »seksualnih razmerij turistk« (ibid., 236). Sanchez Taylor (2006, 56) nasprotno ugotavlja, da odmik od esencialističnih razumevanj seksualnosti omogoča vzporejanje »moškega seksualnega turizma« s »seksualnim turizmom žensk«, ko seksualna razmerja turistk niso videti tako drugačna od uporabe prostitucije, ki jo prakticirajo moški.

se ukvarjajo s prostitucijo zato, ker dodatno zasluženi denar potrebujejo za preživetje. Druge so študentke, ki pravijo, da s prostitucijo zaslužijo dodatni denar za bolj udobno življenje. Izobrazba respondentk je zelo različna. Nekatere so končale srednjo šolo, ena od njih ima univerzitetno izobrazbo, je zaposlena in poročena, nekaj jih živi s partnerjem, druge so samske. Uporabniki, s katerimi smo se pogovarjali, so povedali, da se srečujejo z mlajšimi ženskami, a tudi s starejšimi, starimi do petinpetdeset let. Eden od intervjuvancev je mnenja, da so ženske, s katerimi se srečuje, povečini starejše od trideset let, prodajanje seksualnih storitev pa je njihova edina zaposlitev; ponavadi niso ne študentke niti niso zaposlene. Različne informacije, ki smo jih zbrali s pomočjo intervjujev, kažejo, da uporabniki prostitucijo skoraj brez izjeme ocenjujejo na podlagi osebnih izkušenj. Drugi uporabnik tako, nasprotno, pravi, da so ženske povečini mlajše, stare od dvajset do petindvajset let in da so to študentke, ki morajo plačati najemnino in študij, ukvarjanje s prostitucijo pa je njihova začasna dejavnost.

Med vsemi skupinami respondentov prevladuje mnenje, da je izobrazbena struktura žensk zelo različna: nekatere so študentke, druge imajo končano srednjo šolo ali fakulteto, nekaj jih je zaposlenih, nekatere med njimi imajo dobro plačane službe. So pa tudi take z nižjo izobrazbo, ki jih nekateri uporabniki ocenjujejo kot »profesionalke« – prostitucija je zanje že več leti edini način služenja denarja. Nekaj respondentov je povedalo, da veliko žensk in tudi moških seksualne storitve ponujajo v zameno za drogo. Po nekaterih ocenah pa so v prostituciji tudi ženske, ki prihajajo iz težavnih družinskih okolij, največkrat gre tukaj za revščino in zlorabo alkohola.²²⁴

Respondenti ocenjujejo, da je veliko žensk, ki migrirajo v Slovenijo in se s prostitucijo ukvarjajo v Sloveniji, visoko izobraženih. Veliko jih ima

²²⁴ Ocene o obsegu prostitucije v Sloveniji so zelo različne. Po nekaterih podatkih policije, ki jih je potrdil tudi naš sogovornik (TP), navaja pa jih tudi skupina poslancev in poslank v obrazložitvi zahteve po dekriminalizaciji prostitucije v letu 2001, je v Sloveniji okrog 1.400 prostitutk, medtem ko podatkov o številu prostitutov ni. Ob uradnih ocenah se pojavljajo domneve, da je prostitutk veliko več, 3.000 in več. Tudi ocene, koliko je med prostitutkami migrantk, so zelo različne: po podatkih policije (drugih institucij, ki bi beležile statistiko na tem področju, v Sloveniji ni) je teh do 50 odstotkov, med njimi je nekaj odstotkov dnevnih migrantk (te se redno vračajo na Hrvaško ali v Avstrijo). Dodajmo, da so v preteklosti statistične podatke o prostituciji uporabljali kot podlago za njeno omejevanje in širjenje medicinskega diskurza o prostituciji, ki je prostitutke kriminaliziral. Objave statističnih podatkov danes učinkujejo podobno. Analiza poročanja slovenskih tiskanih medijev o prostituciji v letih 2001–2002 je pokazala, da večina medijskih poročil preigrava statistične podatke, ki najpogosteje niso primerljivi kot tudi ne preverljivi in da igra s številkami učinkuje kot moralna panika (Pajnik 2003, 154–155).

otroke in partnerje, z delom v seksualni industriji pa začnejo, ker si želijo »drugačno, boljše življenje«. Na vprašanje, zakaj ženske zapuščajo države rojstva, odgovarjajo, da večinoma zaradi socialnoekonomskega položaja. Ekonomski razlog se tako omenja kot splošni razlog, ne glede na to, ali ženska dela kot prostitutka v državi, kjer je rojena, ali v neki drugi državi, kamor je migrirala.

Med razlogi za prostitucijo je treba željo oziroma potrebo žensk, da bi si izboljšale ekonomski položaj, razumeti v širšem kontekstu življenjskih pogojev in možnosti. Večina intervjuvancev je prepričanih, da je poglaviti motiv za prostitucijo denar. Omenjajo denar, ki ga posameznice potrebujejo za preživetje, za študij, na primer, za svojo šolnino ali za šolanje otrok, navsezadnje pa tudi za vzdrževanje družine. Po drugih ocenah je poglaviti razlog želja po finančni neodvisnosti, denimo, finančni neodvisnosti od partnerja. Nekatere sogovornice zatrjujejo, da delajo to zaradi denarja, druge dodajajo, da tega ne bi delale, če bi imele kakšno drugo možnost. Opise različnih izkušenj navajamo spodaj.

Razlog je bil socialni položaj. Bila sem brez zaposlitve in bila sem zadolžena. In tako sem začela. (Manja)

Motiv je v bistvu denar. To je počela ena prijateljica in ji je šlo super, si je lahko privoščila vse, kar je hotela, počitnice, cunje, kozmetiko in nov avto. Jaz sem pa bila odvisna od staršev in od tega, kar sem dobila prek študenta. Tam, od koder prihajam, je delo prek študenta precej manj plačano kot v Ljubljani. Sem delala kot tajnica v nekem podjetju, kjer sem zaslužila 350 tolarjev na uro. Kaj naj si s tem privoščim? (Jana)

Takrat sem imela enaindvajset let. In sem to počela, da bi dobila dodatni zaslužek, poleg tega, kar sem takrat študirala, to pomeni pisanje, novinarstvo. Sicer sem ves čas vedela, da je to začasno. Vedela sem, da si bom v življenju služila denar z glavo. Nekako sem stavila vse na svoje telo in sem uporabljala glavo, ampak sem vedela, da nisem tip ženske, ki bi to delala cel lajf, ali pa da bi podaljševala v nedogled. In tudi nehati je bilo zelo enostavno. Ni bilo nobene travme, naključje je hotelo, da sem dobila dodatno delo v prevajanju, ki mi je tako zelo gladko nadomestilo ta zaslužek. Saj potem so bile krize, pač, saj veš, kako je, ko si iščeš študentsko delo. Delaš svašta. (Sara)

Zaslužim okrog 500 evrov, plus, minus nekaj sto. [...] Mislim da je zaslužek dober. Če primerjamo količino časa z delom. Zaslužek je vsekakor boljši kot v kakšni službi v pisarni ali pri uslužbencih. Efektivni delovni čas, merjen z zaslužkom, je optimalen. Prednost je, da zaslužiš veliko denarja v kratkem času. V tem je prednost. [...] Žepnina je dobra, za študij, in porabim malo časa, pri kakšnem drugem delu bi tak znesek zaslužila, če bi delala veliko več ur, vsak dan. Tako pa sem tukaj dva cela dneva ali dan in pol na teden. (Ina)

Zaslužek je odvisen od tega, kaj ponujaš in koliko delaš na mesec. Jaz, recimo, si s tem denarjem plačam stanovanje, ki ga imam najetega še z drugimi puncami, in najemnino za tisto stanovanje, v katerem zares živim. Enkrat na mesec grem po trgovinah v Italijo, na faksu včasih plačam izpite, večinoma mi za to dajo starši, pa za čez mesec imam. Meni gre čisto v redu. Mislim pa tudi končati faks in delati v mojem poklicu. (Manuela)

Denar je eden pogostejših navajanih motivov za ukvarjanje s prostitucijo, vendar tega ne gre razumeti enoznačno. Ena od intervjuvank je prepričana, da je denar, še posebno, če se šteje v prostitucijo vloženi čas in vse skupaj primerja s slabo plačanim delom ali delom, ki zahteva fizične napore, zelo dober motiv. Hkrati pa tudi pove, da v prostituciji zagotovo ne bi delala, če bi imela drugo možnost. Podobnega mnenja sta še dve respondentki in lastnik nočnega lokala:

Denar je prvi motiv. Tega ne bi počela, če bi imela dobro plačano službo. Če bi končala študij in zdaj imela dobro plačano delo, potem tega ne bi počela. In to je zame začasno, to počnem v času študija, dokler ne diplomiram. Je prehodno, dokler, kot sem rekla, ne najdem prave službe. Če bi jo imela, ne bi nikoli ... In tudi ne želim na dolgi rok. Si ne prizadevam za to. [...] In to skrivam pred fantom. Imam resno vezo. (Ina)

Zaenkrat mi je tako v redu, sama pri sebi sem razčistila, kaj je seks za denar in kaj so čustva, in nimam problemov. Bom pa kmalu nehala. Še par mesecev. (Manja)

Večinoma težko delajo to, ne. Ampak kljub temu, potem dobijo, recimo, tistih sto evrov. Verjetno je težko iti s klientom. Če nekaj spiije, je malo lažje. Nekatere pa nimajo problemov, večina. Samo, veš kaj, nimaš prav velike izbire. (Vinko)

Nekaj respondentov je menilo, da si s prostitucijo posameznice služijo predvsem denar za življenje, kar so nekatere prostitutke tudi potrdile. Nekaj med njimi jih je navedlo, da je prostitucija izhod v sili, dokler ne najdejo boljše delovne priložnosti, ali pa da je to dejavnost, s katere zaslužkom si plačujejo življenjske stroške. Drugi pa so bili mnenja, da se nekatere za prostitucijo odločijo, da si omogočijo »udobno življenje«: da dobijo denar, kot je povedala ena od intervjuvank, »za priboljške«. Intervjuvanka je tudi poudarila, da je s prostitucijo pridobila seksualne izkušnje, in spodnji izjavi sta primera racionalizacije in legitimizacije prostitucije kot seksualnega dela.

Meni se je vse skupaj zdelo zabavno. Jaz sem bila od vseh, ki smo bile tam, v bistvu najmanj obremenjena. Seveda sem ves čas imela partnerja, ki ni imel blage veze o tem, kaj se dogaja. In je pač nekako mislil, ja, saj je sposobna, piše, ona se zna s tem preživljati; in tudi on je takrat nekaj služil. Meni je bilo ful zabavno in imam srečo, da nimam nobenih travm, kar se tega tiče. Nasprotno. Jaz sem tam veliko akumulirala.

Glede na to, da sem srečala, ne vem, verjetno več kot petsto moških. Da nekako spoznaš to, kar ti neki priročniki ne morejo dati. Ne, ne, tukaj ne gre za dolžine, za oblike. Gre predvsem za to, kako se telo moškega odziva name, na moje gibe. Jaz sem se po tem verjetno razlikovala od ostalih punc; verjetno, ne morem trditi zagotovo. Intuitivno sem si razlagala, da to, kar počnem, ni problematično. Tega nisem nikoli obžalovala, nikoli. Bila sem prepričana vase, da delam to dobro. Tako dobiš neko samozavest in iz tega sem potegnila ven samo dobro. In to sem velikokrat izkoriščala v svojih odnosih s partnerji. Moje sugestije so bile večinoma zelo dobro sprejete. Na nek način privoščim tako izkušnjo vsaki ženski, ampak mora biti zelo zdrava in zelo pri sebi. (Sara)

Meni je bilo zabavno, meni je bilo res zabavno. Ko sem začel, sem bil star 21 let, to so še leta, ko se še da prodati, po petindvajsetem letu imaš bolj malo šans. Imel sem različne vloge, kot transvestit, kot moški sem ponujal oboje, da sem imel več dela in sem lahko igral obe vlogi, aktivno in pasivno. [...] Meni je bilo zabavno, so me jemali tudi kot žensko, prostitutko, in je bil denar samo postransko, no, je bil za odplačevanje mojih dolgov, ki sem jih prej naredil [smeh]; sem recimo kakšen avto razbil in sem lahko samo odštel denar in to je bilo to. Sicer jaz tudi nisem slabo služil, kjer sem delal. (Julija)

Mnenja so tudi, da katera od žensk dela v prostituciji zaradi »avanture«, ne da bi denar zares potrebovala. Isti respondenti so ob tem ugotavljali, da se ženske ponavadi podajo v prostitucijo zaradi ekonomskih razlogov, in dodajali, da so izjeme razmeroma redke. Eden od uporabnikov je razloge, zakaj se ženska loti prostitucije, opredelil takole: »finančna stiska, želja po hitrem zaslužku, velikokrat prisila, redko trezna presoja in lastna odločitev« (Tomo), oziroma:

Jaz bi rekel, da večini [seksualni odnosi] ne pomenijo nič oziroma jim pomenijo obremenitev. Obremenitev, ki ti jo zaračuna. To je realno stanje. Za nekatere pa bi lahko rekel, da jim je prijetna izkušnja. Ker dejansko nekatere tako tudi pravijo. Če pa lahko s seksom še zaslužijo, pa toliko bolje. (Zoran)

Ali, kot je povedala Sara:

Jaz sem jim hotela predvsem vedno ustreči. Kdaj sem kaj tudi s težavo naredila. Recimo nisem bila razpoložena, ampak večinoma sem bila pridna. Večinoma sem bila pridna. To je povezano z zaslužkom. Simpatij ni bilo zares ta pravih. Mogoče ti je bil kdaj kdo bolj všeč kot nekdo drug, ampak simpatij ... Če so bile, so bile odigrane, ne zares. Mogoče ti je bil kdaj kdo bolj zanimiv, ker je bil inteligenčen. (Sara)

Med razlogi za prostitucijo se poleg potrebe in želje po izboljšanju ekonomskega in socialnega položaja omenjajo pomanjkanje življenjskih možnosti, možnosti za zaposlitev in odnosi med spoloma. Da se za denarjem kot motivom lahko skriva pomanjkanje drugih možnosti, ugotavlja eden od uporabnikov:

V bistvu je to obremenjujoče, za ženske je to obremenjujoče, je travma. O tem sem se pogovarjal z žensko, ki je nehala delat, pa jo včasih pokličem, enkrat je poklicala tudi ona mene. Čisto tako, za klepet. In je povedala, da je bilo to obremenjujoče zanjo in enostavno v tem ni videla nobene perspektive. Finančna perspektiva v bistvu je, finančno je v redu, ampak vse ostalo pa ni v redu. In zdaj je samostojna podjetnica, ki se bori za posel. Pa še ne zasluži toliko, ampak v bistvu ji je boljše. (Zoran)

Vprašanje spola v povezavi s prostitucijo nekateri respondenti iz vladnega in nevladnega sektorja vzporejajo z zgodovinsko in kulturno pogojenimi praksami podrejanja žensk. V tem kontekstu je bilo poudarjeno, da je motivacija delati v seksualni industriji pogojena z družbenimi odnosi, ki ustvarjajo socialne in ekonomske razlike. Prostitucijo opredeljujejo tudi po spolu določene prakse potrošništva, preobremenjenost žensk v družinskem okolju, neenak položaj na trgu dela, ne nazadnje tudi neenakopraven plačni sistem in velike socialne razlike; gre pa tudi, kot navaja ena od intervjuvank, ki je delala kot prostitutka, za izmenjavo vlog med spoloma ali, v intimnih odnosih, tudi za »nadvlado« ženske v seksualnosti.

Največji vzrok [za prostitucijo] je v bistvu zloraba umeščenosti ženske v neki določen kontekst odnosov med spoloma. Poudarek na enakopravnosti spolov bi moral biti večji, v smislu večjega zaposlovanja žensk v določenih sektorjih. Več poudarka bi morali dati enakim možnostim, delitvi dela v družini, pri vzgoji otrok. [...] Ženske bi morale imeti več možnosti za samorealizacijo, treba bi bilo urediti njihov položaj, denimo, položaj mater samohranilk, jim dati pravice, promovirati, da gospodinska dejavnost postane služba. [...] Zagotavljati bi morali stimulacije za integracijo žensk v neke druge vidike družbenega delovanja. (KC)

Organiziranost družbe določa odnose med spoloma, koliko je družba patriarhalna, ali dopušča enakopravnost, enakost spolov, enake pravice. Bolj kot je družba patriarhalna, bolj samoumevno je, da moški lahko tudi kupi neko žensko v zameno za njeno storitev. In če rečemo še kaj več, da jo lahko tudi proda. Naslednja stvar so socialne razlike in razslojenost med bogatimi in revnimi v posamezni državi. To pomeni, da so nekateri ne glede na spol prisiljeni nuditi svoje telo za preživetje. Kot celovito rešitev problema nekateri izpostavljajo ravno odpravo socialnih razlik med razvitim in nerazvitim svetom. (SČ)

Ženske želijo biti finančno neodvisne. Nočejo tega [prostitucije] kot poklica. Ženske zaslužijo manj kot moški, čeprav imajo enako izobrazbo in delovni položaj. Mislim, da je veliko odvisnih od partnerja, fanta ali moža, vendar tega ne želijo; želijo biti samostojne in na ta način bolje zaslužijo. (Ina)

Ma to je Marx. Gre za menjava suženj – gospodar. Tako sem jaz to doživljala. Nenehno izmenjujoče se vloge gospodarja in sužnja. Suženj je v bistvu že ves čas gospodaril in spet se to zaokroži. Ker v bistvu gre za neko nadvlado moškega. Ali pa ne gre za

nadvlado ... Gre za to, da ti enostavno imaš priložnost ogromno izvedeti o moških. O načinu, kako razmišljajo, kako dojemajo žensko. V tem smislu sem jaz videla in to še vedno vidim kot odnos med moškim in žensko. Mogoče, da je kdaj šlo tudi za nadvlado. V smislu, imam te pod kontrolo, jaz njega, enostavno ne moreš nič in sem jaz tista, ki vodim igro. (Sara)

PROSTOVOLJNA PROSTITUCIJA NASPROTI PRISILNI PROSTITUCIJI

Povedali smo že, da si sodobne raziskave, ki obravnavajo prostitucijo in trgovanje z ljudmi, pri opredeljevanju odnosa med obema pojavoma še vedno precej nasprotujejo. Večina besedil postavlja v ospredje ali prostitucijo ali trgovanje z ljudmi in bralca, bralko napeljuje k sklepu, da je povezanost obeh docela nova stvar, zaradi česar je pogled na enega skozi drugega in nasprotno komaj prisoten v strokovni literaturi. Teoretska prizadevanja, javne razprave, ki največkrat vzniknejo (zgolj) ob predstavitvi zakonodajnih novosti, in procesi oblikovanja javnih politik se povečini ukvarjajo z obravnavo enega od obeh fenomenov. Neizogibna posledica tega je, da pri tovrstni obravnavi odnos med njima ostaja prezrt. Celo več, poraja dojemanje, ki si ne predstavlja sorodne prakse na presečišču obeh fenomenov, ampak ima prostitucijo izključno za prakso, ločeno od trgovanja z ljudmi.

Respondenti se o razmerju med prostitucijo in trgovanjem z ljudmi izrekajo tako, da včasih fenomena ločujejo, včasih ju poskušajo združiti, v vsakem primeru pa poskušajo ugotoviti, kakšne so možne posledice, če se ju lotevamo z različnih gledišč. Zdi se, da je postavljanje jasne ločnice bolj običajno, vendar je v odgovorih obenem mogoče prepoznati tudi poskuse identifikacije praks, ki gredo prek te razmejitev. Nedvomno je treba jasno poudariti posebnosti obeh fenomenov, na primer, izkoriščanje in suženjstvo pri trgovanju z ljudmi. Vendar pa teh posebnosti ne gre posploševati in jih obenem popolnoma oddvojiti od položaja, v katerem se znajdejo moški in ženske, ki se ukvarjajo s prostitucijo.²²⁵ Če na izkoriščanje, na primer, gledamo samo z vidika trgovanja z ljudmi in ga pripišemo izključno temu fenomenu, potem je pri prostituciji toliko lažje spregledati možen odnos suženjstva kot posledico, denimo, zvodniškega organiziranja dela. Ob vsem tem je treba v razpravi o prostituciji upoštevati tudi izkušnje žensk in moških, ki se s prostitucijo ukvarjajo, in njihove zgodbe. Iz izjav spodaj je razvidno, da respondenti razlike med trgovanjem z ljudmi in prostitucijo prepoznavajo in poskušajo ubesediti tudi tisto, kar oba fenomena povezuje. Prostitucijo imajo, na primer, za

²²⁵ Pajnik 2008.

dejavnost, za katero se ženska odloči sama, vendar pa ob tem ne puščajo ob strani vprašanj o pomenu »svobodnega odločanja« – denimo, da je svobodna izbira morda pogojena s pomanjkanjem drugih možnosti.

Nekatere ženske pač rečejo, meni je to všeč delati in jaz bom to delala. Vprašanje je, kaj je za tem, kar ona reče. Ali je navajenost, da to počne od svojega dvanajstega leta. Veliko je razlogov, različnih dejavnikov. Večkrat je zagotovo tako, da tudi če je videti, da je prostitucija prostovoljne narave, je zanjo s psihološkega vidika še vedno prisilne, ker je prisiljena delati samo to in ne more najti službe drugje, se na drugačen način preživljati; ali ji nihče ne more svetovati, naj tega ne dela, ker je od tega odvisna, ker je to edino, kar zna v svojem življenju. Zdi se mi, da ženske zelo redko izberejo, da bodo delale prav to, zato ker to rade delajo. To se mi zdi, da je zelo redko. Tudi za temi primeri se skrivajo drugi vzroki in dejavniki [...] Mislim, da se ženska ne odloči v smislu, zdaj mi je pa kul, jaz bi bil turistični vodič, ali pa, kul, jaz bom prostitutka. (KC)

Nekaj respondentov je mnenja, da le majhen delež žensk izbere prostitucijo, ne da bi bili njihovi motivi ekonomske narave, sicer pa se ocene razlikujejo. Eden od respondentov je menil, da je prostovoljne prostitucije v Sloveniji okrog trideset odstotkov. Drugi so ocenjevali, da se samo kak odstotek žensk, nikakor pa ne več kot nekaj odstotkov, ukvarja s prostitucijo zaradi razlogov, ki niso ekonomski. Nekateri povezujejo prostitucijo s slabimi socialnimi in ekonomskimi razmerami ali, kakor je rekla ena od prostitutk, ženske si včasih zelo želijo, da bi bile finančno neodvisne. Drugi razlogi za prostitucijo so bili po mnenju respondentov še zloraba alkohola, nasilje v družini in nizka raven izobrazbe. Vse to naj bi ženske omejevalo pri iskanju drugih možnosti.

Zaznati pa je seveda tudi povsem drugačen odnos do ukvarjanja s prostitucijo. Nekaterim se zdi to početje, kot so nam povedali, zabavno, njihova ravnanja pa so posledica popolne racionalizacije njihovega položaja. Ena od respondentk je, na primer, povedala: »Rada to počnem. Za nekaj mesecev grem na obalo, je veliko zabave in zaslužek je dober.« (Manuela) Ne glede na povedano so ženske, ki se ukvarjajo s prostitucijo, pogosto pod različnimi pritiski (zvodnikov ali strank), kar je pogosto razlog, da jih veliko v prostituciji dela začasno: nekaj časa so aktivne, potem se umaknejo, čez čas mogoče spet začnejo.

Razlike med tem, kaj je prostovoljna in kaj prisilna prostitucija, so zabrisane. Kaj nekomu pomeni biti prostitutka in reči, jaz sem se za to sama odločila. Iz kakšnih vzgibov se je odločila? Temu dajemo premalo pozornosti. Dojemamo v smislu, saj je prostitutka, saj se je sama odločila, saj je to sama hotela, v resnici pa ne pogledamo ozadja, njenih ekonomskih okoliščin, njenega družinskega okolja. [...] Prevečkrat se predpostavlja, da so se same odločile, češ, same to hočete, zdaj pač to imate. In to generira mnenje, češ, če hočeš iti ven iz prostitucije, pojdi in si najdi kakšno drugo službo. (KC)

Sicer je večina prostitutk, s katerimi smo se pogovarjali, zarisala jasno ločnico med prisilno in prostovoljno prostitucijo. (Pri)silo povečini povezujejo s fizično silo oziroma nasiljem.

V mojem primeru je prostovoljno in sem vesela, da lahko tako delam, da ni nezakonito ali da za tem ni prisile. Da bi bila nekako prisiljena ali da bi mi bilo rečeno, da moram to početi. To delam prostovoljno in sem vesela, da imam možnost tako delati, tako, za dva dni na teden, kar ni predolgo. (Ina)

Respondentka razume prisilo kot dejanje, ki ga nujno povzročajo posredniki prostitucije. Sicer odgovor opozori na zabrisanost meje med prisilno in prostovoljno prostitucijo: respondentka pojasni, da je v prostituciji prostovoljno, da pa se je s prostitucijo pripravljena ukvarjati največ dva dni na teden. Drugi pokazatelj prepletanja dejavnikov prisile z dejavniki prostovoljnega pristopa k prostituciji je mnenje, ki so ga mnoge izrazile, namreč, da se s prostitucijo ne bi ukvarjale, če bi le imele možnosti dobiti kakšno drugo delo. Večina žensk, s katerimi smo se pogovarjali, ima svoje ravnanje za prostovoljno – večina od njih se je od prisilne prostitucije jasno ogradila. Po njihovem mnenju se v primežu prisilne prostitucije v Sloveniji znajdejo (izključno) tiste ženske, ki pridejo iz tujine.²²⁶

Mislim, da se trgovanje z ljudmi dogaja izključno v povezavi s tujkami, Slovenkam se to ne pripeti. Tujke so naivne in verjamejo, da bodo lahko hitro zaslužile veliko denarja. (Jana)

To [trgovanje z ljudmi] se mi zdi največja groza, najbolj svinjska zadeva. Ženske živijo v nemogočih razmerah, so brez služb, brez perspektive, prihajajo iz zakotnih revnih vasi in normalno je, da jih žene želja po zaslužku. Tu pri nas, no, pa ne samo pri nas, povsod so in bodo ljudje, ki bodo znali to izkoristiti, to naivnost. (Manja)

Za lastnike nočnih lokalov je razlika med prisilno in prostovoljno prostitucijo enaka razmerju črno-belo. Po njihovem imajo prostitutke »vedno drugo možnost«. Tako utemeljevanje po eni strani priznava aktivno vlogo prostitutk, ko se odločajo o svoji prihodnosti.²²⁷ Vendar tukaj ne gre spregledati, da izjavo lahko beremo tudi kot poenostavljen zagovor zvodništva, v tem primeru organiziranja prostitucije v nočnih lokalih. Spodnja izjava posrednika pri prostituciji pokaže, kako je mogoče racionalizirati in poenostaviti svobodno izbiro prostitutke.

Nočni lokal ima odprta vrata. Vsaka punca ima mobilni. Obstaja popolna svoboda.

²²⁶ Po ocenah društva Ključ (intervju s KKK) v prostitucijo v Sloveniji niso prisiljene samo migrantke, saj tudi nekatere prostitutke iz Slovenije delajo v prostituciji prisilno.

²²⁷ Agustin 2006.

Drugače pa je po stanovanjih. [...] Ona v glavnem ve, kaj se dogaja. Ima tudi podatke o tem, kaj je na razpolago, če hoče, hoče, če noče, noče. [...] Meni so jih tudi pripeljali kot natakarike, recimo, ali kuharice in potem so bili majhni problemi. Ampak sem rekel, poglej, tako je punca, lahko greš, a ne. Lahko greš, lahko pa ostaneš. Samo če ostaneš, so pogoji taki in taki. In so imele na izbiro in potem jih je večina ostala. (Vinko)

Podobno tudi uporabniki prostitucije v intervjujih le redko govorijo o trgovanju z ljudmi oziroma redko prepoznajo možnost, da se prostitutke lahko znajdejo v izkoriščevalskih odnosih. Veliko jih je povedalo, da za primere izkoriščanja ne vedo oziroma, kot je omenil nekdo, so zanje že slišali, vendar o njih v resnici ne razmišljajo veliko, če sploh kaj. Lastnik nočnega lokala je povedal, da ob srečanju z žensko, ki je bila v očitnem izkoriščevalskem odnosu, ni naredil ničesar; in dodal, da bi ženska, če bi se želela znebiti izkoriščanja, najverjetneje pobegnila. Pri tem prepoznamo redukcijo prostitucije na individualne okoliščine; menijo namreč, da je razrešitev izkoriščanja preprosto v tem, da naj ženska preneha s prostitucijo oziroma naj, ko govorimo o trgovanju z ljudmi, preprosto pobegne. Radikalno nasprotno temu pa je drugo mnenje predstavnice NVO, ki ga navajamo spodaj, po katerem je prostitucija povečini neprostoVOLjna dejavnost in manipulacija:

Jaz osebno sem to doživel. Pač, nisem se vtikal v te stvari, to je bilo v tujini. Bila je brez volje, malo je bila plava in sem predvideval, no, da dobi [udarce]. A veš, kako je, največji problem je to, da punce včasih jamrajo, jamrajo gostu, klientu, da bi čim več potegnile. [...] Tu je težko ugotoviti resnico. Če je pod prisilo, deloma se lahko ugotovi, ne pa čisto stoprocentno. Ampak če jo res silijo in če se res hoče rešiti prisile, pa mislim, da lahko marsikaj naredi. Kljub temu, da se ji grozi ali pa, karkoli no. Vsaj večinoma se da. Pač moraš riskirati, v bistvu preživeti; ene se pa pač vdajo v usodo. Odvisno od samega karakterja. (Vinko)

Moje osebno stališče je, da ni prostovoljne prostitucije kot take. Odkar se s tem fenomenom ukvarjam, sem srečala samo eno nimfomanko med prostitutkami, ki se je za to odločila, pač zato, ker v tem res uživa in lahko s tem še zasluži. Po razgovoru z njimi ugotoviš, da je razlog finančna neodvisnost, in v bistvu gre za, kako naj rečem, za manipulacijo, za čisto manipulacijo in one so žrtve manipulacije. Prav zdaj imamo eno gospo na svetovanju, ki pravi, da jo je mož totalno zmanipuliral v smislu, dajva se tega lotit, samo za določeno obdobje, da bova zaslužila za stanovanje, in zdaj je iz tega ne izpusti več. Je v dilemi, ker je na to pristala, in si očita, da je prostitutka, da je bila taka rojena. S svetovalnimi pogovori prihajamo do tega, da je zmanipulirana in da v resnici o kakšnih čustvih med njo in njenim možem, partnerjem ni mogoče govoriti, ker jih ni. Zaradi finančne neodvisnosti, zaradi prisile, z manipulacijo oziroma iz čiste naivnosti. Tako pač pride do tega in v tem tudi ostanejo. Večinoma ostanejo, večinoma se iz tega ne rešijo. (KKK)

Kljub prepričanju o manipulativnosti v prostituciji imajo v nevladni organizaciji tudi drugačne izkušnje, na primer, z žensko, ki je trdila, da se s prostitucijo ukvarja prostovoljno in da ona pomoči ne želi niti ne potrebuje. Taki primeri rušijo ustaljene podobe in spodbujajo k novim premislekom o položaju posameznic in posameznikov v prostituciji.

Zgodi se tudi, da nas prostitutke pokličejo. Pokliče in reče, sem prostitutka in sem ponosna na to, in potem govori. Kaj pa želite, kakšno pomoč? Ne, jaz ne rabim pomoči. Jaz vam bi samo rada povedala ... One nas učijo. One so naše učiteljice. Tega ne moreš razumeti, ne da bi se poglobil. Ni vedno rečeno, da je zlorabljen, lahko je nekaj čisto drugega. (KKK)

PROSTITUCIJA ZNOTRAJ DRŽAVNIH MEJA IN ZUNAJ NJIH

Analiza intervjujev pokaže, da je za seksualne storitve mogoče plačati praktično kjerkoli v državi. Po nekaterih ocenah je koncentracija večja v večjih mestih, kjer je verjetno tudi največ povpraševanja glede na število prebivalcev. Povpraševanje je nekoliko manjše v ruralnih predelih Slovenije, sicer pa so tovrstne storitve dostopne na območju celotne Slovenije. (TP)

Večina respondentov potrjuje, da je največ prostitucije v večjih mestih, med katerimi je na prvem mestu Ljubljana, sledita ji Maribor in Celje. Pogosto so omenjali tudi druga manjša mesta, na primer, Slovensko Bistrico, in kraje s topliškim turizmom, na primer, Rogaško Slatino in Dobro. Respondenti so tudi mnenja, da je prostitucija povezana s turizmom in da je potencialno mogoča v vseh turističnih krajih, pozimi, denimo, v smučarskih središčih. Prostitucija je precej pogost pojav tudi v mestih na Obali. Po ocenah pri tem prednjači Koper, vendar je prostitucijo, ki se dogaja v hotelih, moč najti tudi v Piranu, Izoli in Portorožu. Omenjajo Novo Gorico, eden od respondentov je govoril o bungalovih blizu Otočca, nekajkrat so omenjali tudi Novo mesto, Krško in Brežice. Lastnik nočnega kluba je povedal, da osebno pozna okrog deset žensk, ki delajo v Kranju, in pet, ki se ukvarjajo s prostitucijo za droge v Trzinu. Omenil je še brezdomke in odvisnice od drog, ki se s prostitucijo ukvarjajo v Ljubljani.

Respondenti so mnenja, da moški iščejo seksualne storitve predvsem v Sloveniji in da le redko hodijo v tujino. Prevladuje mnenje, da med strankami prihaja predvsem na Obalo in v Novo Gorico veliko Italijanov. Njihove prakse je eden od respondentov prepoznal za obliko seksualnega turizma. To pa so obenem tudi prakse strank iz Slovenije, denimo, seksualni turizem na Tjaskem.

Na Štajerskem kupujejo seksualne storitve, kakor pravi eden od respondentov, Avstrijci. Hkrati so nekateri ocenili, da moški iz Slovenije povprašujejo po prostitutkah v Avstriji in Nemčiji. Respondentka, ki dela v prostituciji, je povedala, da uporabniki, ki ne prečkajo državne meje, seksualne storitve ponavadi kupujejo zunaj domačega kraja: »Štajerci hodijo v Ljubljano, Ljubljančani pa v Maribor. Tako ni nič sumljivo doma.« (Manja)

Slovenski turizem je tukaj v Avstriji zelo zelo povečan. Recimo, jaz jih veliko poznam iz gej scene, zelo veliko je gejev iz Kranja, Ljubljane, Gorenjske. Sem hodijo Štajerci, iz Maribora. Večinoma so to poročeni fotri, zasičenost domače scene, pač moraš vedeti, da je na gej sceni tako, dvakrat se pokažeš in nisi več zanimiv. (Julija)

Respondenti povedo, da gre veliko študentk, ki se sicer s prostitucijo ukvarjajo v Sloveniji, storitve prodajati tudi v tujino, denimo, na Hrvaško. Po nekaterih ocenah študentke v poletnih mesecih pogosto migrirajo v Italijo in Španijo. Prostitutke se selijo tudi znotraj državne meje. V poletnih mesecih jih večina zapusti Ljubljano in se preseli na Obalo. Intervjuvanka je povedala, da so zaslužki v poletnih mesecih na Obali tudi do trikrat večji kot v drugih slovenskih krajih. Eden od informatorjev je opozoril, da obstajajo tudi druge vrste migracij, na primer selitve prostitutk med lokali. Šlo naj bi za tako imenovano »zamenjavo žensk«, kot jo poimenujejo in izvajajo zvodniki.

Ko prostitutke migrirajo prek meja države, jih v poletnih mesecih veliko potuje v Španijo in Italijo, pa tudi v Nemčijo, Švico, Libanon in na Ciper, kamor vstopijo s turistično vizo. Seksualne storitve zunaj države iščejo tudi stranke: omenili so prostitucijo v Amsterdamu, na Kubi, Tajskem, v Bolgariji in Romuniji.

Po desetih dnevih v Bolgariji sem bil izčrpan in sem zapustil državo. Je bilo preveč in sem šel na Hrvaško, prek Zagreba na Lošinj. [...] Zdaj pa rinem v Romunijo, samo se bojim, da se ne bo končalo tako kot v Bolgariji. Tudi tam je divje, sicer povsod, kjer so turistični centri in masovni turizem. (Sebastian)

Nekaj respondentov je potrdilo, da moški kupujejo seksualne storitve na svojih poslovnih potovanjih v Rusijo. Intervjuvanka (EL) je povedala, da hodijo moški v Rusijo, ker so tam cene seksualnih storitev nižje kakor v Sloveniji. Omenila je, da se je število migracij z namenom prostitucije povečalo ob uvedbi nizkocenovnih letalskih prevoznikov; v času nizkocenovnih povezav med Ljubljano in Berlinom se je povečalo število migracij moških v istospolni prostituciji. Prostitucija je obenem povezana s turističnimi potmi študentov, ki se odločajo za poceni turistične pakete,

denimo, silvestrovanje v Vzhodni Evropi. Tudi nekatere ženske srednjih let ali, recimo, v zgodnjih starejših letih se odločajo za uporabo prostitucije v tujini.

PROSTITUCIJA V NOČNIH LOKALIH IN STANOVANJIH

Raziskava je pokazala, da je v Sloveniji več vrst prostitucije.²²⁸ Več respondentov je povedalo, da se prostitucija dogaja v nočnih klubih, kjer gre za tako imenovano »barsko prostitucijo«. To respondenti razločujejo od prostitucije, ki se dogaja v zasebnih stanovanjih, od tako imenovane »stanovanjske prostitucije«. Po uradnih podatkih, kot navaja intervjuvavec (TP), je v Sloveniji do sedemdeset nočnih lokalov, v katerih posameznice nudijo seksualne storitve. To število je v zadnjih letih bolj ali manj nespremenjeno. Nekateri trdijo, da se z barsko prostitucijo ukvarjajo predvsem ženske, ki pridejo v Slovenijo iz drugih držav, na primer, iz Rusije, Ukrajine, Belorusije, Romunije, Madžarske, iz držav z Balkana, pa tudi iz Južne Amerike. Ena od intervjuvank (Ina), ki je prišla v Slovenijo iz Avstrije, je povedala, da ima vtis, da ženske, ki delajo v klubih, večinoma prihajajo iz tujine, najpogosteje iz Rusije.

Ženske, ki delajo v prostituciji, pogosto vstopijo v državo na podlagi uradnega povabila oziroma garantnega pisma, ki je potrebno za izdajo vstopnega vizuma za državljane in državljanke tako imenovanih »tretjih držav«; pogosto pridejo tudi na podlagi pridobljenega dovoljenja za delo. Nekatere od njih vedo vnaprej, da se bodo ukvarjale s prostitucijo, druge so s tem in s pogoji dela seznanjene šele v državi, kamor so migrirale. Lastnik nočnega lokala je povedal, da ženske, ki delajo pri njem, ponavadi povabijo druge, na primer, znanke ali sorodnice: »Ko gredo domov na dopust, pa rečem, probajte mi najti kakšno punco.« (Vinko)

Čeprav večina respondentov meni, da se z barsko prostitucijo ukvarjajo povečini ženske iz tujine, tega ne gre posploševati, še posebno zato, ker se vzorci spreminjajo. Pojavljajo se tudi nasprotni ocene, namreč, da večina žensk, ki pridejo v Slovenijo iz tujine, dela v zasebnih stanovanjih, v katerih so še posebno ranljive za nasilje.

Mislim, da je položaj tujk slabši, kot je bil pred leti, ko jih je veliko delalo po nočnih klubih in so bile nekako na očeh. Zdaj jih je po naših informacijah veliko več po stanova-

²²⁸ Prim. Šori (2005, 63–70), ki navaja naslednje oblike prostitucije v Sloveniji: ulična, stanovanjska prostitucija, prostitucija po nočnih lokalih, masažnih salonih, hotelska prostitucija, bordeli, agencijska ponudba in prostitucija znotraj spremljevalnih uslug.

njih, do katerih sploh ne moreš priti. In v bistvu se oglašujejo kot prostovoljne prostitutke, v resnici pa gre za tujke, ki so ujele v stanovanjih in zares izolirane. V nočnih lokalih si sicer izoliran, še vedno pa si v stiku z zunanjim svetom; imaš več možnosti, da prideš v stik, v stanovanju pa nimaš nobenega stika. (KKK)

Stanovanjsko prostitucijo respondenti praviloma ocenjujejo kot drugo vrsto prostitucije, s katero se ukvarjajo predvsem, kot pravijo, »domačinke«, ženske iz Slovenije. Pogoste so ocene, da je izobrazba teh posameznic ponavadi nižja od izobrazbe žensk, ki pridejo iz tujine. Čeprav je takega mnenja nekaj respondentov, teh ocen ne gre posploševati. Nekaj posameznic, s katerimi smo se pogovarjali, ima namreč univerzitetno izobrazbo. Poleg tega več respondentov ugotavlja, da je veliko prostitutk po zasebnih stanovanjih študentk, tudi z otroki.

Prostitucija, ki se dogaja v lastniških ali najetih stanovanjih, velja za bolj »skrito obliko prostitucije«. Tovrstna stanovanja je moč najti na najrazličnejših lokacijah, tako v mestih kakor tudi v ruralnih okoljih, oddaljenih od mestnih središč. Delovni pogoji v stanovanjih so različni, v njih lahko dela skupina več žensk ali ena sama. Lastnik nočnega lokala je povedal, da pozna ljudi, ki imajo v enem stanovanju do pet, deset pa tudi petnajst prostitutk. To možnost je potrdil tudi eden od intervjuvancev, ki je povedal, da je nekoč kot stranka prišel v stanovanje, v katerem je delalo osem žensk.

Seksualne storitve ponujajo tudi ženske, ki se sicer ukvarjajo z modno industrijo. Nekatere študentke gredo v Italijo, recimo v Milano, med vikendom, kjer s prostitucijo služijo za priboljške, za garderobo, dodatke. (EL) Znana je tudi oblika prostitucije, ki temelji na dnevni migraciji, tako imenovana »dnevna prostitucija«. V Slovenijo dnevno prihajajo ženske iz Hrvaške; zjutraj pridejo v Slovenijo in se zvečer vrnejo domov. Po ocenah je med samoorganiziranimi takih, ki so v dnevni prostituciji, malo, morda odstotek, največ dva. Ena od respondentk je povedala, da dvakrat ali trikrat na teden pride v Slovenijo iz sosednje Avstrije in da dela s pomočjo posrednika, ki ureja vse v zvezi s stanovanjem:

Pridem za dan ali dva, odvisno od tega, kako se izide. Dvakrat na mesec, mogoče trikrat, odvisno, kako gre, od časa ... in ko pridem, je stanovanje prazno. Sem pridem prvi dan in se vračam naslednji dan zvečer. (Ina)

Nihče od uporabnikov, s katerimi smo govorili, seksualnih storitev ne išče v nočnih lokalih. Nekatere odvrnejo previsoke cene pijač. Po mnenju sogovornika je barska prostitucija »na robu legalnosti«, zaradi česar se je sam izogiba. Ena od prostitutk ugotavlja, da nočne lokale obiskujejo

predvsem tujci in moški v skupinah. Prvi povečini ne vedo za druge možnosti, medtem ko gredo drugi v nočne lokale najprej zaradi striptiza, pozneje pa kateri od njih lahko za seks tudi plača. Intervjuvanec je pri pomnil, da nočni lokali pokažejo najbolj surovo plat prostitucije.

V bistvu ne hodim v nočne lokale. Tudi ko ... enkrat smo šli tja s kolegi in je bilo brez veze. Tam je ... veš, tisto je prostitucija. V glavnem je tako, to v lokalih, ne vem, me ne privlači in me niti ne zanima. Včasih sem šel, ob zelo redkih priložnostih, s kolegom ali pa s fantovsko družbo, pa je nekdo rekel, gremo še tja. Pa smo šli in je bilo v bistvu brez veze. Tisto, veš, zdaj bodo pa Rusinje, pa ne vem, kaj vse bo. [...] Tam ti je dejstvo, da gre za prostitucijo, predstavljeno bolj neusmiljeno. Ker tam gre res za to [prostitucijo], vsaj tako si predstavljam. Tukaj v stanovanjih pa si dejansko lahko zgradiš občutek, saj veš, da je to ... ne vem no, v bistvu bolj osebno se mi zdi, če greš v stanovanje, še posebej v primerih, ko je vzpostavljen nek odnos. (Zoran)

Analiza pokaže, da stranke, ženske, ki delajo v prostituciji, in posredniki jasno razločujejo med različnimi vrstami prostitucij in poskušajo z ločevanjem legitimizirati lastni položaj oziroma prakse. Ženske, ki delajo v stanovanjih, na primer, pravijo, da ne bi nikoli delale v nočnih klubih. Po njihovem delajo tam povečini ženske iz tujine, prostitucija pa je tam, kot pravijo sogovornice, bolj kot ne prisilne narave. Podobno trdi tudi eden od posrednikov, ki organizira prostitucijo v stanovanju. Po njegovem je elemente prisilne prostitucije moč najti samo v nočnih lokalih, čeprav sogovorniki iz nevladnih organizacij opažajo, da postaja zadnje čase prisilna prostitucija vse pogostejša tudi v stanovanjih. Eden od sogovornikov je, na primer, poudaril: »Vsa prostitucija v nočnih lokalih ni nujno prisilna, kakor tudi vsa prostitucija v stanovanjih ni nujno prostovoljna.« (JP)

OD ESKORT PROSTITUCIJE DO PROSTITUCIJE ZA PREPOVEDANE DROGE

Poleg prostitucije v nočnih lokalih in prostitucije v stanovanjih so uporabniki v intervjujih omenjali tudi tako imenovano »mobi prostitucijo«, ki jo povezujejo z oglaševanjem telefonskih števil v različnih časopisih in revijah. Pogosto je težko ugotoviti, kdo oglašuje neko telefonsko številko. Prek ene telefonske številke lahko svoje storitve ponuja več posameznic. Včasih je tista, ki odgovarja na klic, obenem tudi prostitutka, vendar vedno ni tako. Po naših izkušnjah na telefonski klic odgovarjajo tudi posredniki. Večkrat se je zgodilo, da nam je posrednik povedal, da se ženska z nami noče dobiti oziroma se je on tako odločil namesto nje.

Izraz mobilna prostitucija priča tudi o komunikacijskih praksah oseb, ki delajo v prostituciji, tudi posrednikov. Več respondentov ugotavlja, da večina žensk, ki za svoj posel skrbijo same, stranke pridobivajo prek mobilnih telefonov – so del tako imenovane mobi prostitucije. Izraz mobilna prostitucija je moč zaslediti tudi v medijih. Z njim poskušajo »samozavešne slovenske študentke«, ki se ukvarjajo s prostitucijo, ločevati od »tujih, naivnih in revnih prostitutk«.²²⁹

Nekaj respondentov je omenilo tudi prostitucijo v masažnih salonih: »Imamo informacijo, ko kličejo stranke in govorijo o tem, da so šli na 'masažo do konca'.« (EL) Eden od sogovornikov je pojasnil, da je bila »ero tična masaža« njegova prva seksualna izkušnja s prostitutko.

Respondenti omenjajo tudi tako imenovano eskort prostitucijo oziroma prostitucijo za spremstvo. Ta naj bi bila namenjena predvsem bogatejšim, poslovnežem in nekaterim podjetjem.

V nekaterih hotelih razpolagajo s telefonskimi številkami, z mobiteli dam; to so študentke, so pa tudi poročene ženske, tudi iz visokih slojev, ki nudijo spremstvo poslovnežem, ljudem, ki so na službeni poti ali na izobraževanju, predvsem na službeni poti. Gre za večerjo, za spolne usluge, za družbo med vikendom, kar povečini ni povezano z direktnim plačilom. Ve se, da gre za te usluge, za darila, na primer, krznene plašče, drage prstane, nakit. (EL)

Respondenti so omenili tudi tako imenovano hotelsko prostitucijo. Zanj se ponavadi dogovorijo na srečanjih v hotelskih barih ali prek ljudi, ki delajo v recepciji hotela. Več respondentov je omenilo tudi prostitucijo za droge.

Nisem še delala tako, sem pa za to slišala. Prijateljica mi je razložila, da obstaja, in da je od sto evrov navzgor, če gre ženska k stranki v sobo. To zagotovo obstaja v Avstriji. (Ina)

Prostitucija je povezana tudi z odvisnostjo od ilegalnih drog, heroina, kjer se prostituira jo za drogo. V glavnem je ta socialno na najnižji lestvici in je tudi najcenejša. Dogaja se deloma tudi med samimi dilerji, oziroma se sicer prodajajo za denar oziroma direktno za heroin in za droge. (EL)

Po ocenah je prostitucija za prepovedane droge pogost pojav in se z njo ukvarja tudi veliko moških. Odgovori strank in tudi posrednikov kažejo na predsodke do te oblike prostitucije, ki jo povezujejo s slabimi delovnimi pogoji in tudi »slabo seksualno storitvijo«.

²²⁹ Pajnik 2003.

Nekaj respondentov je omenilo, da je moška prostitucija bolj kot ne nevidna. Po pogostih ocenah je ali zelo obroben pojav ali pa je sploh ni. Poleg prostitucije za droge in istospolne prostitucije je tudi moška prostitucija ena od njenih marginaliziranih oblik. Po mnenju respondentov je poglobitni razlog za to v tem, da je do prostitutov zelo težko priti, še posebno do tistih, ki se ukvarjajo z istospolno prostitucijo, in da sta stigma in izpostavljenost še večji kot pri heteroseksualni prostituciji. Homoseksualna prostitucija je v še večji meri kot heteroseksualna prepuščena domišljiji in stereotipizaciji.

Moški prostituti so v dvojni zelo negativni vlogi. Prostitutke jih stigmatizirajo in z njimi nočejo imeti opravka. Na eni strani imamo žigoloje, ki strežejo ženskam, velika večina pa streže moškim. Nekateri jih opredeljujejo kot homoseksualce, vendar jih homoseksualci absolutno ne sprejemajo. Nekateri se identificirajo kot heteroseksualci, drugi kot homoseksualci, nekateri kot biseksualci. Biseksualci so tako močno stigmatizirani, da so še bolj skriti kot ženske. Zelo je težko priti v stik z njimi. (JP)

Moške prostitucije je v Celovcu bolj malo, je skrita za štirimi zidovi. Moraš že malo vedeti, kje pa kaj iskati. Več moških v narekovajih je transvestitov, kakih pet ali šest jih je, tukaj na Bahnhofstrasse se vsak večer pojavijo. Za gejevsko sceno pa je Celovec premajhen. Ne uspe vsakemu, da bi zaslužil na ta način. So fantje, ki prosijo na koncu za kakšno darilo ali pa kaj takega, ampak to ni to, to ni tako, kot sem na primer jaz delal v Linzu prav za eskort firmo, tako da imaš prav svoj program, da pač pridem kot transvestit, ali pa sado-mazo, karkoli si pač on, stranka, izbere. (Julija)

Po nekaterih ocenah istospolno prostitucijo prakticirajo pretežno, vendar ne izključno, mlajši moški; eden od respondentov je omenil istospolno prostitucijo, v katero so vključeni moški iz Albanije. Tema istospolne prostitucije pogosto naleti na homofobne odzive:

Tukaj [v Avstriji] je bolj kul, veliko bolj kul kot v Sloveniji. Pri nas v Sloveniji so zelo homofobni, jaz sem recimo opazil, ko sem bil na žurkah, kako prisiljeno me, zelo prisiljeno me sprejemajo. [...] Veš, jaz imam ta čut, šesti filing, oko, kakorkoli že temu rečeš, imam oči tukaj zadaj in ti povem, mene kar bodejo pogledi, ko za vsak nasmeh točno vem, kam pade, pa tako naprej, pa, ali je iskren ali ni. [...] Sem se začel družiti, da bi se pokazal kot transvestit, da bi se pokazal med normalnimi ljudmi v narekovaju, in da bi bilo to malo uravnoteženo. Da bi ljudje začeli razmišljati, ampak ni ... mislim, no, nekaj je, ampak mislim da tisti, ki so me že prej sprejeli, me sprejemajo tudi sedaj, tisti pa, ki me prej niso, tisti pa me tudi nikoli ne bodo. (Julija)

Nekaj respondentov je omenilo tudi prostitucijo mladostnikov; še posebno velja poudariti izkoriščanje mladostnikov s posebnimi potrebami. Respondentka je povedala, da z neke šole, kjer izvajajo pouk s prilago-

jenim programom, otroke z namenom prostitucije prodajajo v Italijo, v posel pa naj bi bili vpleteni tudi taksisti. (KKK) Po ocenah vseh oblik prostitucije, ki jih poznajo v tujini, v Sloveniji ni zaslediti, na primer otroške prostitucije. O njej je zelo malo znanega, pravzaprav niti ni jasno, ali sploh obstaja. (KKK)

Podobno velja tudi za prostitucijo v zaporih, ki je povečini nevidna, razprave o njej pa praktično ni. Po nekaterih mnenjih tudi ulične prostitucije v Sloveniji ni, čeprav so nekateri respondenti ugibali, da se prostitucija dogaja, denimo, na parkiriščih. Nekateri nevladne organizacije so omenile prostitucijo v azilnem domu, predvsem v povezavi s trgovanjem z ljudmi.

INTIMNOST V PROSTITUCIJI

Ni nepomembno, kako vidi sebe oseba, ki ponuja seksualne storitve: se ima za prostitutka, prostitutko ali ne? Veliko respondentov je povedalo, da se ženske, ki delajo v prostituciji, ne vidijo kot prostitutke. V prostituciji obstaja vrsta praks, ki imajo negativno konotacijo, zato jih vpletene osebe poimenujejo na najrazličnejše načine, na primer, redko kateri zvodnik bo sam sebe označil za zvodnika. Eden od posrednikov je, denimo, povedal, da sam sebe nima za zvodnika, ampak za »menedžerja«. Identifikacija se kaže kot primerjava odnosov v prostituciji z odnosi, ki opredeljujejo katerokoli drugo delo, in kot poskus legitimizirati prostitucijo kot obliko podjetništva. Ženske, ki prodajajo seksualne storitve, so v intervjujih komaj kdaj uporabile besedo prostitucija, prav tako se niso imele za prostitutke. Nekateri so svoje delo označevale za »ponujanje uslug« oziroma »storitev«.

Ne, ne uporabljam je preveč rada, ker stvari vidim kot storitev. [...] Mislim da je to storitev, kot katerakoli druga, na primer obisk frizerja, kozmetičarke, masaže. Kot medicinska sestra, zdravnik, zobozdravnik. To je storitev in tako jaz razumem stvari. (Ina)

Šlo je za uslugo, ne storitev. Lepo zveni, ne? Besedni arzenal opremiš z že ustaljenim in ga ponavadi ne dopolnjuješ. Meni ne bi delalo težav, če bi uporabljali storitev. Ampak je bila usluga. Ali pa recimo, »koliko to stane?« ali »koliko ti moram dati?«, »koliko ti dam?«, »tu imaš«, »na mizi sem ti pustil«, »izvoli«. Kakorkoli. Mogoče je bilo največkrat »koliko pa pride?«, »koliko pa stane usluga?« (Sara)

Po ocenah nekaterih respondentov se posameznice izrazom prostitucija oziroma prostitutka ne izogibajo toliko zato, ker bi bila to strategija samoobrambe oziroma zanikanja. Po njihovem je to način, kako vzpo-

staviti bolj pozitiven odnos do dela, ki ga opravljajo, navsezadnje z uporabo nestigmatiziranih izrazov ni tako prizadeta njihova samopodoba. Tega seveda ne gre posploševati, saj je mogoče najti tudi posameznice in posameznike, ki brez težav govorijo o seksualnosti in jo povezujejo s prostitucijo. Nekateri respondenti so tudi omenili, da se ženske ponavadi izogibajo izrazu »klient«; raje rečejo »imam termin«.

Beseda prostitutka ostane v bistvu neizrečena pri vseh ženskah. Jaz nisem še nobene slišal, da bi rekla »jaz sem prostitutka« ali »ukvarjam se s prostitucijo«. Delam, pravijo, delam, ali imam stranko. [...] Mislim, da je v končni fazi vsem jasno. Te punce si ne delajo nobenih utvar, da niso prostitutke. Čeprav meni ta izraz, ne vem, nekako ga nisem sprejel, ima ta slabšalni prizvok. (Zoran)

Respondenti so povedali, da je v Sloveniji mogoče plačati za vrsto različnih seksualnih storitev. Veliko jih je govorilo o, kot so jih poimenovali sami, »klasičnih« oziroma »standardnih seksualnih uslugah«. Sem so umeščali vaginalno občevanje, oralni in analni seks, za katerega je ponavadi treba doplačati. Omenjali so še prostitucijo, ki vključuje mazohistične prakse, fetiš prostitucijo ali, kot je povedal eden od respondentov: »Vse, kar ponujajo po svetu, ponujajo tudi pri nas.« (JP) Intervjuvanka, ki je omenila, da je ponujala izključno masažo in da pri njej »nikoli ni šlo za seks«, je takole opisala intimnost razmerij:

Pri nekaterih je bilo treba vmes govoriti, kaj delaš, kako delaš, da ti je lepo to, kar delaš. Nekateri so hoteli enostavno, da si izmišljuješ fantazije, da vključiš neko tretjo imaginarno žensko, nekaterim je bilo treba govoriti, da jih imaš rad in da misliš nanje v tistih urah in dnevih, ko jih ni. In valda sem to delala gola. Večinoma. In ni me motil noben položaj. Ustregla sem z vsem v masaži, dovolila sem vse, kar je bilo vizualnega, drugega ne, drugega nisem dovolila. Razloga sta dva. Prvi je neke moralne narave, verjetno zato, ker sem bila v vsem tem času na nekoga vezana. In se mi je zdelo ... Ni se mi zdelo, da varam, ko delam vse ostalo, zdelo bi se mi, da varam, če bi kdo imel dostop vame. Druga stvar pa je bila, da me je bilo strah tega, da bi bilo to meni fajn in se mi je zdelo, da bi mi lahko bilo fajn le z nekom. Ker telo lahko pripraviš do marsičesa s komerkoli. Bala sem se tega, da bom z nekom uživala, medtem ko bi morala z nekom drugim. (Sara)

MED ZVODNIŠTVOM IN SAMOORGANIZIRANOSTJO

Delovne pogoje v prostituciji določajo načini organiziranja prostitucije, število strank, seksualne prakse in plačilni pogoji. Ženske, ki delajo v stanovanjih, so, na primer, povedale, da sprejmejo pet, osem oziroma deset strank na dan. Medtem ko nekateri respondenti navajajo samostojnost

in samozavestnost prostitutk, pa drugi ugotavljajo, da so ženske izpostavljene psihičnim pritiskom, kar se kaže v živčnih zlomih, zlorabi alkohola in drog ter tudi v poskusih samomora.

Samozolacija je zelo značilen pojav za te ženske, je tipični psihološki efekt. Dobijo občutek, da jim dobesedno na čelu piše [da so prostitutke]. Recimo, da je za prostitutke značilno, da so agresivne, da so grobe v izražanju. To so lastnosti, ki so substituti, so obrambni mehanizmi. Pogosto so prisotni vulgarizmi, alkohol, mamila. Te substance se pojavljajo bodisi zato, da se zaradi njih kaj dogaja, še pogosteje pa, čez čas, da zdržijo v tem. K temu se zatekajo, ko začnejo izgubljati samopodobo. Izkušena prostitutka, ki se je leta s tem ukvarjala, mi je rekla, da ima vsaka prostitutka, ki je več kot pet let v poslu, v povprečju štiri poskuse samomora v življenju. (JP)

Sogovornica, ki se ukvarja s prostitucijo, je povedala, da nima ustaljenega delovnega ritma, da kakšen dan sprejme manj strank, spet drugič več, oziroma, kot pravi Julija, so odmori nujno potrebni.

Obdobja so različna; so časi, ko je veliko dela naenkrat, potem spet nič. Neumno je, če ni nič, ker čas teče, ti pa moraš biti tam. Je pa vseeno bolje kot telesno naporno delo, osem ur na dan, od jutra do večera. Je že bolje tako, vmes imaš prostor in potem je spet kakšna stranka za pol ure. (Ina)

Pavze, to mora biti, veš, če jih ne delaš, potem je konec. Ker recimo že v enem tednu, če ima kdo recimo deset strank v enem tednu, imaš vsega do tuki [vratu] in potem si rečeš: stop, sedaj pa rabim jaz tudi seks za sebe, in zato narediš, recimo dva tedna pavze, potem pa spet. (Julija)

Pogoste so povezave prostitutk s posredniki, ki na tak ali drugačen način uravnavajo njihovo delo. Respondenti govorijo o posrednikih, ki jim pravijo »zvodniki« oziroma »klasični zvodniki« ali »organizatorji«. Ženskam, ki skrbijo za posel, pravijo »madam«. Odgovori respondentov kakor tudi opažanja na terenu kažejo, da so med posredniki tako moški kot ženske. Lastnik nočnega lokala je povedal, da je splošno prepričanje, da prostitucijo organizirajo predvsem moški, zmotno. Tudi veliko žensk organizira prostitucijo. S posredništvom se ukvarja tudi več ljudi, na primer, moški in ženska skupaj, v paru ali večja mreža ljudi, ki posredujejo pri prostituciji. Prevladujoče ocene respondentov so, da je zelo malo žensk, ki ne sodelujejo s posrednikom, torej z nekom, ki bi skrbel za posel, ali z drugimi prostitutkami. Natančnih podatkov o različnih organizacijskih oblikah prostitucije ni oziroma so ti precej nezanesljivi in je zato mogoče govoriti bolj kot ne o ocenah. Nekateri so mnenja, da so ženske, ki so neodvisne in si delo organizirajo same, v manjšini. Predstavnik preiskovalne komisije ocenjuje, da neodvisno dela četrтина do tretjina prostitutk

(TP), lastnik nočnega lokala pa legitimizira svojo vlogo z mnenjem, da jih dela neodvisno samo okrog deset odstotkov.

Devetdeset procentov prostitucije je pokrite z zvodniki. Najmanj 90 procentov. Zelo malo punc dela samih. Tak je sistem. Ne bi rad razkril. Pa saj v bistvu ni nič posebnega. Zdaj obstajajo tudi koordinatorke, recimo, ena ženska, ki koordinira. In ti se zmeniš z njo, usmerja te do vrat; lokacije ti ne razkrije takoj. (Vinko)

V Ljubljani obstaja vsaj ena skupina, mislim, da jo vodi ženska. In ni tako, da bi bila zvodnica, ampak v bistvu organizira stanovanja in menjave lokacij. Tudi iz, recimo, varnostnih razlogov. Imajo deset stanovanj v Ljubljani in se menjajo v teh stanovanjih in menjajo lokacije. Zadeva izgleda tako – jaz pač vem bolj iz pripovedovanja – da na dan, mislim da plačajo po 10 tisoč dolarjev. V ceno je vključen najem stanovanja, čistilna sredstva, pranje posteljnega perila in brisač. O zvodništvu pa ne vem veliko, ampak zdi se mi, da je prisotno, še posebej pri ženskah, ki pridejo iz tujine. V teh primerih, mislim da gre za zvodništvo. Drugače pa imam občutek, iz lastnih izkušenj, da tam, kamor pač jaz največkrat grem, delajo samostojno. (Zoran)

Ženska, ki dela v prostituciji, in posrednik sta odnos opisala takole:

Klienti pokličejo agencijo, številko, ki se oglašuje v reviji. Pokličejo in jih napotijo naprej. Razložijo jim, kje je to, koliko stane. In on je zadolžen tudi za stanovanje in vse. Jaz sem le tam in opravljam svoje delo. (Ina)

Jaz plačam stanovanje, hrano, kondome, treba je prati brisače, pa logistika, reklame, prevozi in varovanje, ne, da je kdo ne poškoduje, pa da ni pod psihičnimi pritiski. To pa stane. [...] Vedno sem kje blizu. Včasih pride kdo, ki je agresiven in pijan in jaz to hitro vidim, zaznam že prek telefona in jih blokiram, preden pridejo do nje. (Mito)

Po razlagah respondentov posredniki skrbijo za varnost prostitutk in za stranke. Nekateri od respondentov so mnenja, da te osebe nemalo-krat v resnici ne delajo veliko, a jim ženske, ki delajo same, kljub temu dajejo del zaslužka. Dogovori so različni. Nekateri v prostituciji dajo pol tistega, kar zaslužijo, nekateri več, tudi do sedemdeset odstotkov, spet drugi manj, na primer, štirideset odstotkov.

Razmerje je bilo 60 : 40. Ponavadi je zvodnik prihajal vsak dan. Imel je asistenta, ki je skrbel za logistiko. Se pravi za dobavo brisač, odnašanje v pralnico, rjuhe, menjavanje, dobavljanje lučk, pijače, vse to. On je skrbel, da so luči delale, da hladilnik funkcionira in tako naprej. Me pa smo imele eno knjigo, računovodsko knjigo, kamor se je vpisovalo. Izplačila so bila tedenska. Zvodnik je prihajal vsak dan in je pobiral ta denar. Imeli smo blagajno, tako prenosno blagajno, ki se je zaklepala in je bila skrita v enem takem majhnem prostoru. On je prišel čez dan in pobral denar. Vsaka si je pri sebi nekako vodila evidenco. Saj itak si jo vodiš sproti. Rečeš, a, danes sem zaslužila 400 mark, se

pravi, v redu bi bilo, da do petka dobim še ene 400, pa lahko spičim, ali pa karkoli že. Kakega nagrajevanja s strani zvodnikov ni bilo. To je mene malo motilo. Se pravi, če sem bila jaz kak teden ful uspešna, nisem nikoli dobila napitnine od zvodnika. Dobivali smo napitnino od strank in to smo lahko dajale v žep. To je edino, kar smo lahko dajale v žep. Valda se mi je zdelo, fuck, jaz naredim vse, on dobi 40, jaz dobim 60. V šali in tudi tako sem jaz rekla, kaj je zdaj to, ne. Sem imela šus v matematiki, ma to vseeno ni v redu. »Ja, draga Sara, to, veš, je pač tako.« (Sara)

Ženske, ki delajo neodvisno od posrednikov, ocenjujejo, da je razmerje med posrednikom in prostitutko po pravilu odnos med izkoriščevalcem in izkoriščanim. Omenjajo, da zvodniki izvajajo pritisk, še posebno takrat, ko nekdo ne dela. Nekatere ženske tako samo zato, da ne bi bile pod neprestanim pritiskom, dajo posredniku neko vsoto denarja. Ena od intervjuvank je povedala, da daje polovico svojega zaslužka zvodniku, ki se namesto nje dogovarja s strankami. Intervjuvanka je takole opisala izkušnje s posredništvom, agencijo in zvodniki:

Agencija ti da določen procent, od stranke pa je odvisno, ali je še dodatek ali ne. Večinoma je tako, da makro [zvodnik] čaka nekje zunaj in vpraša, če je bilo kaj trinkgelta, in če je bilo, ti potem vzame pri procentih, tako da mora biti oseba, ki dela v tem poslu, zvita na nek način. In rečeš recimo stranki: Če mi mislite kaj dati, mi prosim pošljite na ta in ta naslov. Ali pa se recimo tudi zmeniš za naslednjič, da ne greš več preko eskorta, ampak da se srečava pri njemu doma. Je pač ceneje, lažje in hitreje prideš do tega. Ne moreš pa tega delati ravno pri vsakem makroju, ker potem on začne spraševati, kje pa so zdaj vse tvoje stranke. (Julija)

Kljub splošnemu prepričanju, da je večina prostitutk povezanih z zvodniki, nekateri respondenti ocenjujejo, da vendarle veliko žensk dela neodvisno. Respondentki menita, da je bilo delo z zvodniki običajna praksa pred leti, danes pa da se vse več žensk odloči delati neodvisno.

Sem s podeželja in sem prišla v Ljubljano študirat. Tukaj imamo najeto stanovanje, ki ga uporabljamo samo v ta namen. Tako je zame najlažje, ker ne rabim nobenih izgovorov pred starši, zakaj sem vsak dan v Ljubljani in kaj tam počnem. Si pa ne predstavljam, da bi delala v mojem kraju; tam se vsak z vsakim pozna, vsi vedo vse o vseh. Sicer smo tri punce, ki smo najele stanovanje in se med sabo dobro poznamo. Vse smo študentke. Tako je tudi lažje dobiti stanovanje, rečeš, da si prišel študirat v Ljubljano, in nič ni sumljivo. Stanovanje je v velikem bloku, kjer se sostanovalci med sabo sploh ne poznajo. [...] Mislim da se v veliki večini punce same organizirajo, dve, tri so skupaj v istem stanovanju, ki ga najamejo. Ali pa je, recimo, ena lastnica stanovanja in tudi rihta biznis in občasno nudi usluge za svoj krog strank. Ostale v stanovanju ji dajo procente od zaslužka, recimo za najemnino. Vem, da si včasih nekatere najamejo tudi varovanje, za primer nasilnih strank. (Jana)

Nasprotno, so tudi mnenja, da se nekatere posameznice raje odločajo za organizirano obliko prostitucije, češ da je pri tej v večji meri kot pri samoorganizaciji videti prostitucija kot začasna dejavnost.

Zdelo se mi je, da bi samoorganizacija preveč posegla v moje življenje. Sem razmišljala, sem si tudi predstavljala in kalkulirala. Ugotovila sem, da bi to tako intenzivno poseglo v moje zasebno življenje, da ne bi mogla živeti tako, kot sem sicer žvela. Po drugi strani sem se pa na neki način bala, da če bi šla v kakršnokoli alternativo, da bi me to tako močno pritegnilo, da ne bi mogla nehati. Takrat veš, da je tvojega zasebnega življenja konec. Jaz sem bila dovolj pametna, da sem vedela, koliko in koliko lahko zaslužim, kaj drugega si pa pravzaprav ne morem privoščiti. Ker izhajam iz tradicionalne družine, tradicionalne, no, okej. S permisivno vzgojo. Hotela sem živeti tako kot moje prijateljice, tako kot vse študentke, s tem, da sem si jaz lahko privoščila več. (Sara)

□ STRANKAH

Uradnih empiričnih podatkov o številu strank²³⁰ v Sloveniji ni, o razsežnostih uporabe pa nam govorijo nekateri indikatorji: večina respondentov o prostituciji, denimo, govori kot o »dobrem poslu«. Drugi pokazatelj je internetni forum, namenjen strankam; v avgustu leta 2006 je imela internetna stran 3.600 registriranih uporabnikov. Tukaj gre seveda samo za moške, ki uporabljajo ta forum, ki pa ni edini. Veliko jih računalnika in interneta ne uporablja in kot uporabniki prostitucije iščejo druge vire, na primer oglase v revijah, ali pa obiskujejo nočne lokale. Administrator foruma, s katerim smo se pogovarjali, ocenjuje, da število strank v Sloveniji presega deset tisoč. (Mare)

Že na podlagi majhnega vzorca se pokaže, kako zelo raznolika je populacija tistih, ki povprašujejo po seksualnih storitvah. Upabniki, s katerimi smo govorili, so stari od devetindvajset do petinpetdeset let. Nekaj jih ima univerzitetno izobrazbo, nekateri so končali srednjo šolo, nekateri so z izobraževanjem prenehali takoj po srednji šoli. Dva od respondentov sta poročena in imata otroke, dva sta samska, eden je ločen in ima otroke. Vsi so zaposleni, vendar z različno visokimi prihodki; nekateri živijo v mestu, drugi na podeželju.

V času raziskave se z ženskami, ki bi povpraševale po seksualnih storitvah, nismo srečali. Eden od intervjuvancev je omenil: »Imel sem mislim da dve ženski stranki ... samo žensk je kot strank zelo, zelo malo.« (Julija) Intervjuvanka je omenila, da so na oglaševane številke, kjer so ponujali erotično masažo, klicale tudi ženske, ki so se zanimale za svoje partnerje:

²³⁰ Posameznike, ki uporabljajo prostitucijo, so respondenti največkrat poimenovali stranke, klienti, tudi uporabniki.

»Klicale so, češ, rada bi mu pripravila presenečenje, ali lahko pridemo, oziroma ali lahko pridete vi k nam.« (Sara) Prav tako nismo intervjuvali uporabnikov istospolne oziroma transspolne prostitucije v Sloveniji. Po spolnih storitvah povprašujejo tudi pari; partnerja, s katerima smo med raziskavo stopili v stik, sta po začetni privolitvi v sodelovanje, kljub zagotavljeni anonimnosti, pozneje intervju odklonila. Sara je omenila, da pari pogosto povprašujejo, se zanimajo, vendar pridejo le redko. Nekaj je tudi žensk, ki, tako eden od lastnikov nočnih lokalov, prihajajo v lokale – nekatere pridejo, na primer, pogledat striptiz, druge povprašujejo po istospolni prostituciji.

Eden od respondentov deli stranke v dve skupini: v prvi skupini, pravi, so samski, tako mlajši kot tudi starejši moški, »ki si ne morejo najti ženske«, v drugi pa poročeni moški, ki hodijo k prostitutkam zato, da »nadgradijo svoje seksualno življenje«. (Sebastian) Intervjuvanka ugotavlja, da so moški, ki prihajajo k njej, različnih let, da pa jih je večina starih med trideset in petdeset let. Kakor ocenjuje – podobno sliko kaže tudi naš vzorec – so nekateri poročeni, drugi samski, različna pa je tudi njihova raven izobrazbe. Druga intervjuvanka pravi, da je večina njenih strank stara okrog štirideset let, med njimi so poslovneži, ki zaslužijo veliko denarja, so poročeni in imajo otroke, k njej pa pridejo nekajkrat na mesec.

So zelo različni, vseh starosti, največ je takih med 35 in 40, po moji oceni. Saj se ne pogovarjamo veliko o teh stvareh, samo včasih jim zvonijo mobiteli, pa jih kličejo žene ali pa otroci. Ali pa vidiš, da je nekdo na visokem položaju, po klicih lahko sklepaš. Včasih se kdo malo razgovori, sprašujem pa ne. (Manuela)

Eden od respondentov ugotavlja, da so med strankami »novi japiji«, »ki imajo denar, na neki način masturbirajo sami s seboj in mislijo, da lahko kupijo vse, tudi ženske. Celo ženske same mi pravijo, da so ti novi poslovneži njihovi najslabši klienti.« (JP) Potem so tukaj še tisti uporabniki seksualnih storitev, tako eden od intervjuvancev, ki so »radovedni« in ki pravzaprav niso redne stranke. Ti prostitutko obiščejo samo nekajkrat v življenju ali celo samo enkrat. Respondenti tudi ocenjujejo, da nekateri obiščejo prostitutko, ker želijo imeti izkušnjo fetišizma, vendar tega nočejo izkusiti doma s svojo partnerko. »Asocialni klienti« so tisti, ki normalne zveze niso sposobni ali pa jo prekinejo še pred prvim spolnim odnosom. Med strankami so tudi hendikepirane osebe.

Stranke so bili ljudje od vladnih delavcev, lastnikov vladnih podjetij, arhitektov, televizijskih voditeljev, novinarjev, urednikov. Včasih so prišle tudi skupine. Dva, trije. [...] Bili

so določeni tipi, ki so se izpostavljali kot žrtve. »Žena se me ne dotakne, poročena sva deset let, ne prenese.« [...] Drugi tip so bili plejboji, ki so ti rekli: »Glej, jaz sem tukaj danes s tabo, ti si mi ful kul, ampak jaz sem ob desetih naročen še v enem drugem salonu, še z eno drugo.« Je bilo treba reagirati: »Vau, super. Ti si pa res frajer. Ne pozabi naslednjič priti spet sem. Bomo sprobali kaj novega.« Ogromno je bilo neizkušanih moških. Ogromno. Zgodilo se je, da je oče naročil erotično masažo za sina za njegov osemnajsti rojstni dan. [...] Prihajali so tudi invalidi. Jaz sem recimo imela eno tako stalno stranko. Prepričana sem, da je ves denar, ki ga je našparal, porabil zame. Prihajal je vsak petek ob enajsti uri z avtobusom, ker ni mogel voziti. (Sara)

Ena od respondentk je omenila, da mladi fantje prostitutke najemajo za zabave. Omenila je tudi stranke, ki kupujejo seksualne storitve, ker si jih preprosto lahko privoščijo – »tukaj gre za čisto obliko potrošništva«. Nekateri menijo, da so tudi moški, ki prostitutke iščejo zato, da bi jim pomagali. Potem so tukaj še starejši moški, ki iščejo žensko družbo samo za pogovor. (KKK)

Klical nas je fant, star 19 let, in pravi, da so imeli zabavo za rojstni dan in da je ta, ki je organiziral zabavo, organiziral tudi, da so pripeljali punce, ki so v resnici bile prostitutke. Skupina mladih fantov, ki jim je to pač v zabavo in ne razmišljajo dlje od svojega nosu, mislijo samo na to, da bojo seksali. Se pravi, da pridejo v to sceno tako, mimogrede. Potem imaš moške, ki v resnici vedo, v kaj grejo, in jemljejo to kot daj-dam varianto v smislu plačam ti in hočem za to imeti določeno storitev. Tako kot nesem obleko v čistilnico in plačam, da jo očistijo. Potem sta še dve skupini, ki mislim, da bi ju lahko opredelila, na podlagi naših izkušenj. Prvi je socialni tip moškega oziroma moški ala mati Tereza, ki hodi tja, kjer ve, da so prostitutke, in želi pomagat. Ko ga vprašamo na razgovoru, če je imel z njo spolne odnose, je vedno tako, da so jih imeli, potem pa so se ji približali v smislu prijateljstva, ji osebno ponudili pomoč. To je, recimo, socialni tip moškega. Srečali pa smo tudi starejše gospode, ki se hodijo pogovarjat, in skozi pogovor v resnici skrbijo za lastno duševno zdravje. Sploh jih ne sprašujemo, ali sta seksala ali ne, ker je itak vseeno, vedno pa povejo, da pogovor plačajo. Še vedno je torej odnos, jaz plačam in se grem k njej pogovarjat. Na vprašanje, zakaj se hodi pogovarjat, zakaj se ne gre pogovarjat mogoče kam drugam, reče, da ga drugi ne jemljejo resno. (KKK)

Na podlagi podatkov, ki smo jih pridobili z intervjuji, lahko sklepamo, da se prakse strank zelo razlikujejo, prav tako so zelo različni tudi motivi za obisk prostitutke. Eden od respondentov je povedal, da prostitutko pokliče in jo obišče samo zato, da bi se z njo pogovarjal. Moški, star petinpetdeset let, ki živi sam na kmetiji, je povedal, da redno kupuje Salomonov oglasnik in da pozna vse oglaševane številke. Pravi, da ga je »strah bolezni« in da se zato z ženskami raje pogovarja po telefonu ali pa jih obišče in poskuša z njimi navezati stike. (Jože)

Lastnik nočnega lokala ugotavlja, da so med strankami poročeni, samski, nekateri pridejo v lokal sami, drugi v skupini. Več intervjuvancev je ocenilo, da želijo stranke povečini prikriti svoje prakse, predvsem zato, ker »želijo dajati vtis moškega, ki ima normalno družinsko življenje«.

Nekaj uporabnikov je povedalo, da so imeli prvo seksualno izkušnjo s prostitutko že pred veliko leti, da potem več let ne, nakar so se zanje ponovno odločili. Drugi se vračajo redno, več let, tudi deset do dvajset. Mlajši, stari od trideset do petintrideset let, pravijo, da uporabljajo seksualne storitve od pet do deset let. Nekateri se zanje odločajo redno, večkrat na mesec ali nekajkrat na leto. Za druge je to odvisno predvsem od njihovega razpoloženja ali pa od razpoložljivega denarja. Ena od respondentk je povedala, da nekatere stranke prihajajo k njej vsak teden in da so med njimi tudi taki, ki so po določenem času od nje odvisni.

Tako moški kakor ženske, s katerimi smo se pogovarjali, pravijo, da so bolj naklonjeni temu, da se srečujejo z ljudmi, ki jih že poznajo. Ženske pravijo, da vedo, kaj lahko od rednih strank pričakujejo. Poznajo jih, vedo za njihove navade, poleg tega pa je to, pravijo, včasih tudi varneje. Eden od klientov meni, da tudi ženske raje delajo z rednimi uporabniki – nimajo raje tistih, za katere mislijo, da so prijetni, ampak tiste, za katere mislijo, da »niso tako slabi«.

Stranke se, pravijo, vračajo k tisti osebi, pri kateri se dobro počutijo in pri kateri nimajo občutka, da se ji mudi. Njihov odnos do prostitucije in prostitutk je sicer različen, skupno pa jim je to, da ne razmišljajo o položaju, željah in potrebah prostitutk oziroma čez mero opisujejo lastne potrebe. Večina poudarja, da ženske ponujajo seksualne storitve zgolj za denar. Nekateri, predvsem tisti, ki iščejo »več kot le seks«, upajo, da bodo z žensko navezali odnos, ki bo šel prek zgolj fizičnega. Kakor pokaže analiza, tisti moški, ki v odnosu s prostitutko iščejo »nekaj več«, upajo, da tudi ona do njih čuti naklonjenost, kakršno čutijo sami do nje. Poročeni in tisti z otroki povečini ne govorijo o tem, da bi seksualna izkušnja utegnila imeti za žensko kak poseben pomen, čeprav tudi pri teh to ni povsem izključeno. Ti so pri svojih odgovorih ponavadi precej bolj neposredni, na primer: »Načeloma ona zadovolji tebe in ne ti nje,« ali: »Seks ji ne pomeni nič, samo denar.« (Ivan)

PARTNERSTVO KOT BREME, IDEALIZIRANJE PLAČANE SEKSUALNOSTI

Uporabniki prostitucije so razloge, da se obračajo k prostituciji nemalo krat iskali zunaj sebe. Pritoževali so se, na primer, da s svojo partnerko niso zadovoljni, razloge za svoje prakse so iskali pri njih. Več respondentov je povedalo, da na ta način »dopolnjujejo svoje siceršnje seksualno ži-

vljenje«, da lahko, na primer, pri spolnem odnosu eksperimentirajo. Eden od razlogov, ki so jih pogosto navajali, je tudi »izkusiti nekaj novega«.

Sogovornice so potrdile, da je »radovednost« eden od bolj pogostih razlogov, zaradi katerih se moški odločijo za obisk prostitutke. Zelo pogosta spodbuda so zgodbe prijateljev ali znancev, ki slikajo obisk pri prostitutki kot enkratno izkušnjo, in da v odnosu s prostitutko ni »nobenih obvez«. Pomembno je, da »dobijo, kar dobijo, da dobijo natanko to, kar so hoteli dobiti, in takrat, ko so to hoteli. Pridejo, plačajo, dobijo in gredo. Tako gre to.« (Manuela) Ena od respondentk je povedala, da moški prihajajo tudi zato, da se lahko hvalijo ali da se spopadejo z lastnimi kompleksi.

Nisi frajer, če ne probaš. Danes je tako, da nisi frajer, če nimaš vsaj še ene [ženske] zraven ali pa da se pohvališ, da si bil pri prostitutki. Nekateri prihajajo tudi za sprostitve, ali pa ego nabijati. Imaš tudi take, ki so zakompleksani in se pridejo zdraviti. Ali pa nimajo časa za resno zvezo in jim je lažje, da seks plačujejo. Res, ti povem, vzroki so različni, ni enega samega. (Manja)

Veliko jih je poročenih ali so v dolgotrajni zvezi. Nimajo dovolj seksa ali si želijo spremembe, dogodivščine, želijo doživeti kaj novega, nekaj želijo takoj, ne da bi ves večer poskušali koga zapeljati, iti v disko ali kaj takega, in povabiti, in potem ... ne, oni želijo takoj. (Ina)

Seksualne usluge uporabljajo, ker, recimo, ne dobijo doma vsega, o čemer fantazirajo, ali pa jim je lažje, če pridejo in plačajo, kot da bi imeli neko vezo. So pa tudi taki, ki ne morejo navezati stikov z ženskami, potrebe pa imajo in pridejo. Imaš vse možno. (Jana)

Podobno je o svojih obiskih pri prostitutki razmišljal intervjuvanec, ki jih je primerjal z iskanjem partnerke, kar je zanj veliko breme. Neki drug je opisal, kako je partnerski odnos zanj postal breme:

Če si zmenjen z žensko, jo moraš peljati ven, prenašati moraš veliko stvari. Tukaj prideš, opraviš svoje in greš dalje. Si svoboden in lahko greš spit pivo, skadit džoint, teč, karkoli. Ni ti treba hodit naokrog in žicat in vprašanje je, če boš kaj dobil v neki diskoteki. In še spuščanje na nižji nivo, ves pijan težit ženskam; to se mi zdi zoprno. Jaz nerad težim ženskam. [...] Saj veš, kakšne so ženske pri nas [intervjuval je moški, op. mp], nič ti ne povejo v obraz. In potem jo bom dvakrat poklical, pa bo rekla, da nima časa in si bo tretjič nekaj izmislila. Pa ti mene pokliči. In potem ne pokliče več. (Sebastian)

Ko sem se ločil, sem pustil vse, hišo, vse živo in si z ločitvijo nakopal kup problemov. Če bi si prej upal, da bi prej začel hodit k tem puncam, mislim da bi bil še danes srečno poročen, pa hišo bi tudi imel. [smeh] V partnerskem odnosu je treba razčiščevati, se dogovarjati, pojasnjevati, mora obstajati dialog. Ampak pride do situacije, ko to odpove, ko dialoga enostavno ne more biti. Nisi razpoložen ali pa, saj si lahko tudi privoščimo, da nismo dovolj zreli v določenih trenutkih. Ne moreš ves čas misliti, da je treba nekaj razčistiti, ponovno vzpostaviti partnerski odnos. Včasih ne gre, ni šans, nimaš moči, nimaš volje. In ko se partnerski odnos začne rušiti, kaj sledi? Doma se ne pogovarjaš,

nisi vljuđen, si zadirčen, bi seksal, ne boš seksal ... In potem pride počasi do tega, da si najdeš drugo žensko, recimo ljubico. Z ljubico je povezanih kup problemov. In kaj ti ljubica nudi? Seks, pogovor, recimo, osebni odnos, ki ga doma nimaš. Sicer pri redkih, pri izbranih dekletih, ki se ukvarjajo s prostitucijo, dobiš isti občutek. Dobiš. In verjamem, da včasih ni zlagano. In prideš domov, recimo, k partnerki, s katero si bil skregan ali se z njo ne pogovarjaš. Domov prideš do neke mere zadovoljen in se tako lažje pogovarjaš in vzpostaviš stik. Včasih tudi zato, ker imaš slabo vest. (Zoran)

Med respondenti je prevladalo mnenje, da so razlogi za uporabo prostitucije nezadovoljstvo in razočaranje v spolnosti. Nekaj jih je kot razlog navedlo radovednost, neurejene razmere v družini, celo psihološke motnje. Med strankami so tudi taki, kot je povedal eden od respondentov, ki so od seksualnosti odvisni ali želijo doživeti ekstremno seksualno izkušnjo. Med razlogi sta večkrat omenjeni tudi privlačnost tveganja in »prepričanje, da je seks s prostitutko drugačen«. Našteti razlogi, ki so jih navajali različni respondenti, so v nasprotju s tistim, kar so povedale tiste stranke, ki seksualni odnos s prostitutko romantizirajo. Ti o obisku pri prostitutki ne govorijo kot o avanturi, ampak bolj kot o »navadi«. Eden od intervjuvancev je, na primer, povedal, da »čuti adrenalin«, preden gre k prostitutki. Vendar pol ure ali uro pozneje, ko jo zapušča, ne čuti »nič posebnega« in dodaja, da »seks [za denar] ni nikoli tako zadovoljujoč kot takrat, ko so zraven čustva«. (Ivan) Podobno drugi intervjuvanec pravi, da je povsem nekaj drugega, kadar si z dekletom, ki ti je blizu. »Če imaš punco, s katero sta si blizu, je to vseeno lepše. To je res. Je malo drugače. Ker tu [v prostituciji] ni čustev, nič ni zraven. Definitivno ne.« (Sebastian)

ŽENSKO KOT »NEGOVALKE«, PROSTITUTKE KOT SOCIALNE DELAVKE

Večina strank navaja, da je poglavitni razlog za uporabo plačanih seksualnih storitev »razočaranje nad razmerjem s partnerko«. Podobno je mogoče sklepati tudi iz analize odgovorov na vprašanja, ki smo jih respondentom zastavili po telefonu v okviru javnomnenjske raziskave. Oboje napeljuje na sklep, da bi veljalo v prihodnje proučiti tudi mnenja in prakse žensk uporabnic. S tem bi pridobili nove informacije o motivih, zakaj nekdo plača za seksualno storitev, predvsem pa bi zaradi nove kontekstualizacije vprašanja prostitucije osvetlili iz drugega gledišča. Ni nemogoče, da bi izbira respondentov, ki bi temeljila na drugih merilih, dala povsem drugačno podobo: ni namreč nujno, da bi tudi v tem primeru domnevno nezanimanje žensk oziroma partnerk za seks mogli razložiti kot poglavitni motiv moških, da se odločijo za plačano seksualno

storitev. Zato je prostitucijo treba obravnavati tudi kot temo, ki kaže na neenakost razmerij med spoloma. Lastnik lokala je navedel primer, ko je moškega v lokal spremljala partnerka in zanj plačala seksualno storitev. »Izbirala« je med dvema možnostma: prvo, da se njen mož zaplete v razmerje z ljubico, v katerem čustva niso izključena, in drugo, da možu sama kupi seksualno storitev. »Odločila« se je za drugo. Nekaj respondentov je tudi povedalo, da poznajo pare, pri katerih plačljive seksualne storitve kupujeta oba, tako moški kakor tudi ženska.

Na tem mestu velja opozoriti na mnenje nekaterih, da ženske, ki delajo v prostituciji, v resnici opravljajo delo socialne službe. Kot je potrdila ena od respondentk, ženske se s strankami pogovarjajo, prisluhnejo njihovim težavam in na ta način ugotavljajo njihove želje.

Vedno si ponudil viski ali pa smo imeli konjake in si se usedel z besedami »Živijo, kako si?«. Če si ga poznal, si vprašal, kako je potekal teden. Če si bil dovolj inteligenten, si si pri stalnih strankah zapomnil, kaj so ti prejšnjikrat govorile; o kakem projektu, ali mu je uspel, ali je šlo skozi ali ne. In potem si bila v bistvu prijateljica in ženska, ki mu je nudila neki seksualni užitek. (Sara)

Klientov, ki se pridejo samo pogovarjat, je zelo veliko. Saj mogoče na začetku, prvič, drugič še ne, ampak, potem se pa bolj pogovarjajo kot pa karkoli drugega. Potem kar postaneš psihiater, veš, pa ti razlagajo, kaj ona dela doma, česa noče, pa da je problem, ker se je odtujila. Zakaj? Zakaj? Saj je čisto normalno, če si trideset let v zakonu, ne more to biti tako kot prvi dan, ko se zagledaš in potem dva meseca samo to delaš. (Julija)

Prostitutke opravljajo tudi delo, ki ga ponavadi pripisujemo ženitnim svetovalnicam ali, kot je položaj prostitutk naturaliziral eden od sogovornikov, opravljajo »družbeno koristno delo«.

Če kaj potrebujem, če me boli zob, grem k zobozdravniku. Pri nas še nismo navajeni, da bi hodili k psihiatru, ampak počasi bomo, na zahodu je to praksa. Sicer pa po mojem mnenju te punce opravljajo družbeno koristno delo. Imaš občutek, da te obravnavajo kot človeka. (Zoran)

On ima pač specifične težave in pravi, da mu one prisluhnejo in da se mu službe, ki so za to na svetu, zdijo brez veze. Recimo, ima težave s tem, da se ženi, ki je stara šestdeset let, ne more spolno približati in se hoče najprej dokazat pri njej, da to še zmore, nato pa pridejo ven vse zakonske travme. Zato ta gospa, ki nudi spolne storitve, na koncu izpade zakonska svetovalka. [...] Starejši moški se pogosto vračajo k ženski, ki jo poznajo in s katero imajo odnos, ki gre prek izključno fizičnega stika. Ta razmerja bi lahko označili kot tista, v katerih ženske dejansko opravljajo družbeno potrebno delo in delujejo kot socialne delavke. Veliko jih, na prvi pogled, seveda hodi k prostitutki po spolno storitev, v resnici pa se hodi pogovarjat, ker je osamljen. (KKK)

V spodnjem opisu razmerij, ki jih ima s prostitutkami, je intervjuvanec navedel, da v teh odnosih ne gre zgolj za seksualni odnos, ampak tudi za pogovor. Pomembno mu je, da si katera od žensk njegovo ime tudi zapomni in ve, kaj sta se pogovarjala na zadnjem srečanju.

Meni je pomemben občutek, da nisi zdaj samo plačal, da se boš izpraznil in odšel. Jaz ne hodim, mislim, ni štos v tem. Dober občutek imaš tudi kot stranka. Saj si ne delam utvar, da sem ne vem kaj. Si kot stranka, ampak vmes v bistvu pozabiš, da si stranka. Postaneš partner v pogovoru, tudi v nežnostih, čeprav je v ozadju zgodba vedno ista: ali je tudi to odigrano, ali je tudi tisto. Pri nekaterih pa res dobiš občutek, da jim je prijetno s tabo. Ampak v ozadju je še vedno – in počutiš se dobro zaradi tega – tisti črvček, ali je to res, ali igra. Težko govorim o številkah, ker nisem šel k stotim, bil sem, kaj pa vem, pri dvajsetih. Med njimi, bi rekel, da sem prišel v fazo, ko se pogovarjamo, ne vem, s tremi, štirimi, in tja se vračam. Tu govorim o zaupnosti. Ker drugam, recimo, greš enkrat in se ne vračaš več, ker te ne pritegne.

Ponavadi je že prvi občutek tisti, ki ti pove, ali bi lahko prišlo do pogovora, ne vem, do globljega kontakta. Govoriti o čustvih je v bistvu iluzija. Je pa lahko neki drugačen odnos, ne samo seks. Krog se zoži na par deklet in ko prideš tja, se usedeš, se pogovoriš. Dober občutek je tudi to, ko točno vidiš, da se spomni, kaj se je s tabo zadnjič pogovarjala in nadaljuje zgodbo oziroma ti pove tisto, kar se je zgodilo vmes. V teh primerih imaš res občutek, da nisi prišel samo kot stranka, ampak na čvek; potem pa, v redu, predigra, seks. Včasih je tudi tako, da bi ostal kar za čez noč. [...] Pri posameznicah dobiš občutek, da si dobrodošel, dobiš prijetno človeško bližino, pa tudi seks. Dobiš tudi občutek, da tej ženski vsaj nisi pokvaril dneva. Mogoče si ji ga celo polepšal. Verjetno je to iluzija, lažno pričakovanje, ampak v končni fazi, včasih res dobiš občutek, da ji je bilo v bistvu lepo. In potem, ne vem, ko pokličeš, in reče »živijo« in izgovori tvoje ime. To pomeni, da je shranila tvojo številko v mobilni telefon, in to nekaj pove, da nisi, ne vem, gola stranka. V bistvu smo spet pri zobozdravniku. Tudi pri zobozdravniku se pogovarjaš, če ni prevelike vrste. (Zoran)

SOCIALNA VARNOST, ZDRAVJE IN PREMISLEK O LEGALIZACIJI

Tako predstavniki nevladnih organizacij in zaposleni v institucijah javnega sektorja kakor tudi uporabniki prostitucije in v veliki meri tudi prostitutke, s katerimi smo se pogovarjali, soglašajo, da bi se morala zakonodaja v Sloveniji prilagajati dejanskim razmeram, usmerjati bi se morala k temu, da se izboljša položaj posameznic in posameznikov v prostituciji, in upoštevati njihova mnenja. Respondenti so si enotni, da bi primerna zakonodaja prostitutkam in prostitutom morala zagotavljati višjo raven socialnega in zdravstvenega varstva, v poštev bi morala vzeti tiste, ki se za prostitucijo »odločijo« in niso vanjo prisiljeni.

Mislim, da če se nekdo strinja in želi to početi, če se dva dogovorita, potem se ne bi smel nihče vmešati. Ne oblast, ne policija, ne višja sila – če gre za dogovor med dvema osebama. Če je rezultat pogajanja in je nekaj povsem samostojnega, odgovornega, bi bilo nesmiselno oziroma neumno, da bi se nekdo vmešal. Če gre za prisilo, pa je pomembno, da se lahko na nekoga obrneš po pomoč. Pomoč je potrebna, ampak ne na splošno, ko se dva strinjata. (Ina)

Večina respondentov je izrazila podporo zakonski ureditvi, ki bi na prvo mesto postavila visoko stopnjo socialne in zdravstvene varnosti prostitutk in prostitutov. To področje ni bilo urejeno pred dekriminilizacijo prostitucije leta 2003 in je neurejeno tudi po njej. Zakonodajca ne določa varstva in zaščite prostitutk in prostitutov, zdravniški pregledi, denimo, niso posebej urejeni, prav tako je zaznati nezanimanje uradne politike, da bi prispevala k boljšemu vsakdanjemu življenju prostitutk in prostitutov, kar se zaradi tega kaže tudi pri pomanjkanju programov nevladnih organizacij. Nekatere predstavnice nevladnih organizacij so navedle, da to znižuje socialno in zdravstveno varnost prostitutk in prostitutov in vpliva na zniževanje stopnje v zagotavljanju njihovih pravic. Obenem znižuje možnosti, da bi se osebe v prostituciji obrnile na nevladne organizacije ali druge institucije z ustreznimi programi. Naša sogovornica Manja, ki se ukvarja s prostitucijo, se je zavzela za brezplačne zdravstvene preglede, Julija pa za programe pomoči:

Stranka mora biti čista in urejena, vendar zdravstvenega stanja ne moreš vedno preveriti. Redno hodim k zdravniku, grem enkrat na mesec. To so tisti dnevi, ki jih potrebujem zase in takrat ne delam. Imam veze, tako da je pregled brezplačen, sicer je treba plačati. Sem mnenja, da bi država morala urediti brezplačne zdravstvene preglede. (Manja)

Morali bi obstajati programi, kot jih poznajo v Avstriji. Recimo, organizacija, kjer nudijo medicinsko pomoč in kjer se lahko vsak prijavi, testira ali opravi preglede. Sam sem član, plačujem članarino, imam svojo kartico, s katero lahko opravljaš redne preglede. (Julija)

Potrebo po ureditvi zdravstvenega varstva sta poudarila tudi posrednika pri prostituciji. Eden od njiju omenja, da lastniki klubov pogosto sami organizirajo zdravstvene preglede, ki so ponavadi skupinski. Možnost brezplačnih pregledov bi v tem kontekstu lahko prinesla za osebe v prostituciji večjo samostojnost in neodvisnost od posrednikov. Sogovornik je omenil tudi potrebo po zagotavljanju anonimnosti:

Zdravstveno varstvo je zelo pomembno. Kot lastniki za določene stvari kar sami poskrbimo. Sicer ne vsi, ampak poskrbimo, da se sem pa tja opravijo kakšni pregledi. Če je punca osveščena, gre sama na pregled. Problem pa je, ker ni tajnosti podatkov. Greš na kontrolo za aids in čisto nobena stvar ni tajna. Takoj se vse izve. (Vinko)

Respondentke, s katerimi smo se pogovarjali, pravijo, da vedno uporabljajo zaščito, obenem jih je nekaj omenilo, da poznajo primere, ko se to ne dogaja. Pojasnile so, da se ženske v prostituciji odločajo za nezaščitene spolne odnose s strankami, ker zanje prejmejo več denarja. Nezaščiteni odnos so povezale tudi s cenejšimi seksualnimi storitvami tistih, ki delajo na ulici, oziroma uporabnic drog ter v primerih prisilne prostitucije.

Raje se odpovem bonusu in ostanem pri zaščitenem odnosu. Sicer je odvisno od dekleta. Včasih reče, da bo s kondomom, drugič brez. Pri strankah je podobno. Rekla bi, da jih polovica reče, da bi s kondomom, polovica pa si želi brez. Nekateri vprašajo, če gre tudi brez. Vedno rečem, da pri meni nikoli, ker je preprosto prenevarno. (Ina)

Nikoli ne grem brez kondoma, nikoli. Tudi analnega seksa ne nudim in stranke izbiram. Ne sprejem kar vsakogar, včasih stranko zavrnem že po telefonu. (Manja)

Večina uporabnikov, ki smo jih intervjuvali, pravi, da so zaščiteni, navajajo pa tudi primere, ko je mogoče plačati za storitve brez zaščite. Sogovornika opisujeta svoje izkušnje:

Nikoli se nisem pogajal o tem, ali bom uporabil kondom ali ne, ker je uporaba vključena v samo uslugo. Obstajajo tudi tiste, ki grejo brez kondoma, vendar njihovih uslug ne bi koristil niti s potrebno zaščito. (Tomo)

Načeloma se držim nekih norm, vseeno pa se mi prostitucija zdi varna. Saj je tudi njej v interesu, da se zaščiti. Sem se pa že testiral na kliniki; takrat ko je bila frka in so opozarjali prek medijev. Ja, nekajkrat sem že imel nezaščitene odnose. Oba sva bila mlajša in sem sklepal, da ne gre z vsakim brez kondoma. Čeprav vem, da načeloma ni dobro, to vsekakor. Večinoma so tudi one previdne, ne sicer vse, večina pa. (Sebastian)

Po večini so ženske v prostituciji, s katerimi smo se pogovarjali, zadržane glede vprašanja legalizacije. Poudarjale so pomen anonimnosti in izražale bojazen, da bi legalizacija prinesla izgubo anonimnosti. Ali pa so poudarjale, da je to njihovo začasno delo in se do pravne ureditve niso opredeljevale.

Nikoli ne veš, kdo te pride obiskat. Lahko je stranka, ki jo poznaš po naključju, zdravnik ali sosed. Če delaš v tujini, se ti to ne more zgoditi. Jaz recimo nikoli ne bi delala v mestu, kjer živim. Preveč bi me bilo strah. Velik pomen dajem temu, da ostane anonimno. Brez zagotovljene anonimnosti tega ne bi mogla početi. (Ina)

Če ti povem po pravici, mi je vseeno, kakšna je zakonodaja. Tako kot so stvari urejene zdaj, je meni v redu; govorim pač s perspektive nekoga, ki je v tem poslu začasno in ki tu noče ostati dolgo. (Janja)

Anonimnost je pri meni zelo pomembna, je ključna. Poleg tega sem vedela, da se bo to nehalo. So pa tudi ženske, ki jim to nič ne pomeni. Načeloma sem za legalizacijo, če bi se uredila zaščita in zdravstvena varnost. Pomislek, ki ga imam, je, da lahko to nekomu uniči življenje. Tukaj bi morala biti ena varovalka. Koga vse pripustiti, da to počne. In mogoče kaki preliminarne razgovori s socialnimi delavkami. (Sara)

Analiza je pokazala, da so naše sogovornice, ki se s prostitucijo ukvarjajo dalj časa, nekoliko bolj naklonjene legalizaciji in med prostovoljno in prisilno prostitucijo začrtujejo ostrejšo ločnico. Iz intervjujev lahko razberemo, da v primerih, ko izrazijo načelno podporo legalizaciji, to razumejo predvsem kot večjo socialno varnost. Sogovornice pa so obenem izrazile bojazen, da bi z legalizacijo izgubile anonimnost. Poudarile so, da bi bilo potrebno izboljšati zdravstveno varstvo, urediti, da jih zvodniki ne bi izkoriščali, in doseči tudi destigmatizacijo prostitucije.

Uporabniki prostitucije so izražali načelno podporo legalizaciji kot sistemu urejanja prostitucije, obenem pa so poudarjali, da je anonimnost vsekakor pomembna za prostitutke. Bili so mnenja, da razkritje, ki bi ga prinesla legalizacija, za mnoge ne bi bilo sprejemljivo. Nekateri so izrazili tudi dvom, da bi legalizacija v tako majhni državi, kot je Slovenija, kjer se ljudje med seboj poznajo, prispevala k samoorganizaciji prostitutk. Tako prostitutke kakor stranke so mnenja, da je prostitucija v javnosti preveč stigmatizirana in da razmere v Sloveniji niso takšne, da bi omogočale razkritje ali javno aktivno delovanje prostitutk in prostitutov.

Če bi legalizirali, potem bi pa to bilo povsod. Čeprav v bistvu že je vsepovsod. Kjer je legalizirano, je tega še več. V Nemčiji ali pa na Nizozemskem je ogromno tega, veliko je afer. Saj je logično, tam je tudi več ljudi, v primerjavi z dvema milijonoma v Sloveniji. Tako da ne vem, ne bi mogel kaj pametnega reči. [...] Mislim, dvomim, da bi si v Sloveniji katera ženska upala stati v izloži. To ne bi šlo. Po mojem bi raje delala na črno. To ne bi bilo nekaj vsakdanjega kot na Nizozemskem ali v Nemčiji, da bi rekla, zdaj bom pa šla to delat. Načeloma sem za legalizacijo vseh takih stvari, tudi drog. Represija je brezvezna. Konec koncev ima vsak pravico početi, kar hoče, če ne ogroža drugih. Zaradi legalizacije pa se nihče ne bo raje pojavljal v javnosti, premalo nas je. Mislim da se pri nas nikoli ne bodo izpostavile. Že če je kdo gej, si ljudem ne upa povedati, ker se boji, da ga bodo linčali. (Sebastian)

Mislim, da bi se nekatere celo bile pripravljene registrirati, plačevati davke in tudi izpostaviti v javnosti. Punce opravljajo družbeno koristno delo, samo večina ljudi ne misli tako ali pa tega ne prizna. Socialno zavarovanje, delovna doba – to bi morali nekako urediti. Morali bi najti neki način. Saj ni treba, da je to njen poklic, čeprav v klasifikaciji poklicev prostitucija že zelo dolgo obstaja. Mislim, da bi se zadeve dalo rešiti tudi na kak drugi način, da na vizitki ne bi pisalo »prostitutka«. (Zoran)

Zakonodaja je pri nas slabo urejena. Z dekriminizacijo so hoteli zmanjšati število organizirane prostitucije, vendar so tudi sama dekleta slabo poučena in obveščena o tem.

Potrebna bi bila legalizacija. Sam bi zadevo legaliziral, sestavil zakon, ki bi ščitil prostitutke in prostitutke pred organiziranim kriminalom, tudi pred koristniki njihovih uslug. Uredil bi zdravstveno kontrolo in seveda primerno obdavčitev. (Tomo)

Ne vem, zakaj ne bi bila legalizirana. Če že to dela, zakaj ne bi odprla obrti, pa zdravstveni pregledi bi morali biti zagotovljeni. Tako kot v drugih poklicih, to bi moralo biti urejeno v vseh državah. (Jože)

Če bi se prostitucija legalizirala, bi morale biti vse prijavljene. Tudi vse punce iz tujine, da bi bilo razvidno, da to stvar tukaj opravljajo, v nočnih lokalih. In morale bi delati v normalnih delovnih razmerah. Na vsak način bi se zakon moral spremeniti. Neizogibno dejstvo je, da to obstaja, in večina si v parlamentu ali pa kje drugje zatiska oči. To pa je slabo za punce, za državo in stranke, v bistvu za vse. (Mare)

Najbolj nedvoumno oziroma brez pomislekov sta podporo legalizaciji izrekla intervjuvanca, ki posredujeta pri stanovanjski oziroma barski prostituciji.

Prednost legalizacije bi bila, da bi lahko obstajale javne hiše, ki bi bile na takem mestu, da ne bi bilo problema s sosedi, šolo in vrtci. Plačali bi se davki in prispevki. Točno bi se vedelo, kdo je kdo. (Mito)

Če bi bilo to zakonsko urejeno, če bi bilo legalno, bi imela policija večjo kontrolo. Ne pa da se to izkorišča za utrjevanje policijske države. Če bi imele delovno knjižico in zdravniške preglede vsak mesec, potem bi bil nadzor večji. Sicer sploh ne bi mogla delati. Mislim, da bi se stanovanjska prostitucija zmanjšala. Če bi bila stvar legalizirana in pogojena z zdravstvenim pregledom, se jih več kot tri četrtine ne bi več prodajalo. Zaradi podatkov, ne bi se hotele registrirati. Poznam veliko primerov. Če bi morala imeti knjižico z imenom in priimkom, tega ne bi počela. Bog ne daj, da kdo izve za to. (Vinko)

Respondenti so mnenja, da bi država morala povečati socialno in zdravstveno varnost prostitutk in prostitutov, z novimi programi bi morala omogočiti brezplačne zdravniške preglede, politike pa sprejemati tako, da bi omogočila ohranitev anonimnosti v primerih, ko se osebe v prostituciji ne želijo izpostaviti. Zgodbe respondentov opozarjajo na večplastnost različnih pravnih ureditev in ni odveč poudariti, da bi zgodbe žensk, ki so bile v prisilni prostituciji, pokazale na nove razsežnosti zakonskega normiranja seksualne industrije.

MNENJA O TRGOVANJU Z LJUDMI

Večina intervjuvancev je razločevala prostovoljno prostitucijo od prisilne, še posebej prostitutke, stranke in zvodniki, ki so izražali potrebo po nekaznovanju prostovoljne prostitucije odraslih in po kaznovanju prisil-

ne prostitucije in trgovanja z ljudmi, ki so ju povezovali z izkoriščanjem in suženjskimi odnosi. Respondenti so obsojali trgovanje z ljudmi, ki pa so ga različno pojasnjevali. Nekateri so navedli, da gre za zaslužnjanje, odnose izkoriščanja in za kršitev človekovih pravic ter za visoke zaslužke posrednikov, drugi pa so prepoznali širše družbenoekonomske okoliščine, migracijske politike in politike mej, ki opredeljujejo trgovanje, kakor tudi pozicijo žrtve trgovanja z ljudmi.

Predstavnice nevladnih organizacij, intervjuvanci, ki so delali na terenu, ocenjujejo, da je trgovanje z ljudmi v Sloveniji pogosto povezano s seksualnim izkoriščanjem. Nekateri so ugotovili, da lahko o trgovanju z ljudmi govorimo tudi v primerih, ko gre za izkoriščanje v drugih panogah dela, v terciarnem sektorju. Opozorili so še, da se trguje tako z ženskami kakor tudi z moškimi in otroki, ki živijo v Sloveniji, pa tudi s tistimi, ki so v Slovenijo prišli iz tujine. Sogovornica iz Društva Ključ je tudi opozorila, da se trgovanje z ljudmi ne dogaja zgolj kot čezmejni proces, ampak da se z žrtvami trguje tudi znotraj Slovenije.

V večina respondentov je poudarila, da je potrebno udejanjati politike za preprečevanje trgovanja z ljudmi, poudarili pa so tudi, kako pomembni so preventivni ukrepi, denimo: treba je seznanjati s trgovanjem z ljudmi mlade v procesu izobraževanja, potrebni so programi osveščanja strank, medijske kampanje in javne razprave. Eden od sogovornikov (JP) je poudaril, kako pomembna je individualna obravnava, zato da bi se izognili stereotipom, kot na primer, da gre v vseh primerih, ko so v prostitucijo vključene posameznice iz tujine, za primere trgovanja z ljudmi.

Med državnimi politikami, na primer, strožjim mejnim režimom in kriminalizacijo, ter socialnimi politikami, na primer, zdravstveno oskrbo, je moč opaziti nekatere nedoslednosti in protislovja. Nekaj respondentov, ki ta protislovja opažajo, navajajo na primer dejstvo, da država po eni strani krepi politike kaznovanja, po drugi pa uvaja zakone in politike, ki so socialno naravnani. S tem v zvezi so bila izražena mnenja, da bi se bilo treba usmerjati v preventivne programe in ne v restriktivno politiko. S tem bi presegli trenutno stanje, ko na podlagi zakona o javnem redu in miru in kazenskega zakonika prevladujejo restriktivna merila in moraliziranje.

Raziskava je tudi pokazala, da v zvezi s trgovanjem z ljudmi in prisilno prostitucijo respondenti po pravilu podpirajo restriktivne ukrepe. Trgovanje z ljudmi in prisilno prostitucijo imajo za nekaj povsem »nedopustnega«, pri čemer pa krivdo za oboje pripisujejo zlasti kriminalnim združbam. Nekateri – kar je praksa tudi v procesu sprejemanja politik – za trgovanje z ljudmi in prisilno prostitucijo obtožujejo zgolj organizira-

ni kriminal in interese posameznikov, ki služijo z izkoriščanjem drugih. Tukaj je moč prepoznati dvojnost kriminallec-žrtev, pri kateri po eni strani zagovarjajo kriminalizacijo tistih, ki z ljudmi trgujejo, in zaščito žrtev po drugi.

Med intervjuvanci nismo imeli posameznice ali posameznika, ki bi imel/a izkušnjo trgovanja z ljudmi. Večina naših sogovornic, ki delajo v prostituciji, je ponavljala mnenje, da se trgovanje z ljudmi povečini dogaja »tujkam«, čeprav podatki nevladnih organizacij kažejo nasprotno; trgovanje z ljudmi se lahko dogaja znotraj državnih meja in zunaj njih, vanj so lahko vključeni tudi posameznice in posamezniki, ki se s prostitucijo ukvarjajo samostojno. Sogovornice so trgovanje z ljudmi povezovala z nasiljem in prisilo, kar pa ne zajame nujno vseh oblik prostitucije. Svoj položaj so ločevale od razmer prisilne prostitucije, tudi v primeru, ko jim je prostitucija primarni ali edini način preživetja.

Poleg predstavnikov nevladnih organizacij je tudi eden od uporabnikov prostitucije ugotavljal širše okoliščine, ki določajo oba procesa:

Enkrat sem naletel na punco, ki je rekla: »dovoliš«?, takoj ko sem prišel, in je iz druge sobe prišla z dojenčkom v naročju. Rekla je, da ga mora podojiti. Bila je mlada in če bi imela drugo možnost, tega ne bi počela. Ni toliko problem, da jih prisilijo, ampak da bi lahko počele kaj drugega. Nekdo bi moral takim puncam pomagati. Lahko so prisiljene, jih nekdo sili, samo na to nisem naletel. V tem primeru pa vidiš, za kaj gre, malo počekaš, daš denar in greš. V bistvu veš, da taka punca rabi pomoč, ona bi potrebovala finančno pomoč, potrebovala bi spodbudo, da nekaj naredi, neko kvalifikacijo. Potrebovala bi pomoč pri zaposlitvi. In kdo se s tem ukvarja? Nihče. Je preveč zahtevno. (Zoran)

Ko smo stranke spraševali o trgovanju z ljudmi, jih je več povedalo, da se s tem vprašanjem niso posebej ukvarjali ali da o tem ne razmišljajo. Navajali so, da večina prostitutk, ki jih obiskujejo, v prostituciji niso prisilno. Obenem je večina rekla, da bi žrtev trgovanja z ljudmi težko prepoznali. Eden od sogovornikov je menil, da bi v primeru trgovanja z ljudmi, če bi ga prepoznal, »podal anonimno prijavo na policijo« (Ivan), drugi uporabniki in administrator foruma so izražali dvome o tem, ali bi trgovanje sploh prepoznali.

Ne vem, po mojem bi bila slabše volje. Ne vem. Težko bi bilo prepoznati. Saj ni nujno, da je vsa plava, ker to niti ni v interesu zvodnika. To je zdaj vprašanje, težko bi bilo. Ampak mislim, da to, kar imam jaz, da te punce niso prisiljene. In če bi vedel, da je ženska trpinčena, ne bi šel več tja. (Sebastian)

Mislim, da bi jo prepoznal. Mislim, po občutku. To je varljiva zadeva, ampak v bistvu, ko prideš v prostor, ko vidiš žensko, ko vidiš prostor ... Mislim, ne vem, no, ampak v

30 odstotkih bi zadel, v 70 odstotkih bi se recimo zmotil. V bistvu je težko prepoznati. (Zoran)

Če bi, recimo, nekajkrat šel k eni puncu, ki bi bila žrtev trgovine z ljudmi, in bi jo bolj osebno spoznal, se pogovarjal, bi mu povedala za svoje nezadovoljstvo ali pa da jo izkoriščajo. Potrebno je zaupanje. Ko je pri njej prvič, je težko. Ne moreš pričakovati, da boš prvič prišel k eni puncu in jo vprašal, kako je, in da bo ona že prvič vse povedala. Mogoče ji šefi rečejo, da se ne sme o tem pogovarjati, da ne sme govorit o svojem nezadovoljstvu, mogoče jo testirajo. (Mare)

S pripovedovanjem zgodb o prostituciji in trgovanju z ljudmi v Sloveniji smo potrdili začetno domnevo, da realnost obeh fenomenov zaznamujejo dejanja različnih akterjev in razmerja med njimi, vpetost prostitucije v družbo dela, normirane seksualnosti in v zakonitosti pravnega reguliranja. Zgodbe pokažejo, kako raznovrstna je prostitucija, kako specifične so določene oblike prostitucije, kako raznovrstne so izkušnje in doživljanja. V pripovedih se pokaže individualno doživljanje intimnih odnosov in osvetlijo mnenja o njihovi vpetosti v okvire nacionalnih politik, zakonskih omejitev in praks družbenega stigmatiziranja. Zgodbe pokažejo, da je prostitucija zaznamovana z razlikami glede na spol, da jo ženske v prostituciji doživljajo kot začasno dejavnost, ki jim omogoča zaslužek in preživetje. Obenem pokažejo, da je za nekatere prostitucija kot začasna dejavnost pomenila pridobivanje izkušenj v seksualnosti. Vse to kaže, da imata prostitucija in trgovanje z ljudmi več razsežnosti in s pripovedovanjem zgodb smo želeli prikazati predvsem to razsežnost.

REARTIKULACIJA: ONKRAJ OBSTOJEČIH PARADIGEM

V obdobju ekspanzije družb dobička so pogoste razlage, da sta prostitucija in trgovanje z ljudmi posla, ki prinašata transakcijo kapitala in njegovo akumulacijo. Tematiziranje prostitucije kot svobodnega podjetništva, kot »prostovoljne in svobodne« delovne izbire posameznice ali posameznika je prikazano kot novodobna alternativa stereotipom v obravnavi prostitucije in seksualnosti nasploh.

Paradigma prostitucije kot dela se postavlja nasproti obravnavi prostitucije kot grožnje javnemu redu in miru. V kontekstu neoliberalne paradigme se ponuja kot možnost za destigmatizacijo seksualnega dela. Z gledišča paradigme dela se idiom prostitucije kot dela učinkovito postavlja proti stigmatizaciji seksualnega dela in njegovemu predstavljanju kot nedela oziroma zanikanju njegove družbene funkcionalnosti oziroma »družbene vrednosti«. Postavlja se proti neprepoznavanju, da tako kot druge oblike dela tudi delo v seksualni industriji opravlja »družbeno funkcijo« ustvarjanja dodane vrednosti. Poleg tega, da je v funkciji akumulacije kapitala in poustvarjanja na dobičku utemeljene družbe, je tudi v funkciji uravnavanja seksualnosti, vzdrževanja paradigme javnega reda in miru ali paradigme »čiste« družbe. Retorika prostitucije kot dela postavlja seksualno delo kot nevidno družbeno delo v polje vidnega.

V besedilu smo opozorili na negativne implikacije, ki jih je skozi zgodovino imelo, in jih ima tudi danes, obravnavanje prostitucije kot domene šibkih in nemoralnih posameznic in posameznikov, ki zastrupljajo »čiste« sošeske in ogrožajo varnost in vrednote prebivalcev. Problem pri poskusih, da bi presegli moralistične implikacije, navkljub predvsem normativnim in disruptivnim potencialom, je predvsem ta, da so se ti poskusi oblikovali skoraj izključno znotraj paradigme dela. To je pomembno pripomoglo k razbijanju diskriminatornih predstav o prostituciji kot uslužnostnem (ne)delu žensk (prostitucija kot »nudenje uslug«), vendar pa v strategijah, da bi seksualno delo uredili s predpisi, ni bilo premisleka o delu samem in družbi dela. S tega gledišča je legitimizacijo seksualnega dela mogoče kritično vrednotiti kot še eno od strategij za spodbujanje ekspanzije »svobodnega podjetništva« v sodobni družbi dela.

Spreminjanje prostitucije iz nevidnega ženskega (ne)dela v seksualno delo je trend sodobne neoliberalne družbe dela, utemeljene na vzvodih hiperpotrošnje. Pri prostituciji in trgovanju z ljudmi to pomeni legitimizacijo kopičenja kapitala v okviru hitro rastoče seksualne industrije na mednarodnih trgih. Od tod lahko izpeljemo tezo, da se zagovorništvo seksualnega dela, hkrati pa tudi zahteva po legalizaciji, kar ni nujno isto, kaže kot ena od strategij za reprodukcijo tistih družbenih odnosov, ki spodbujajo prosto pot mednarodnim finančnim tokovom, ničesar pa ne povedo o medčloveških razmerjih.

Legitimizacija seksualnega dela, obravnava prostitutk in prostitutov kot seksualnih delavk in delavcev kratkoročno lahko izboljša položaj določene manjšine v prostituciji. Obenem lahko izboljša položaj njihovih partnerjev, otrok in sorodnikov. Tisti, ki so se pripravljene registrirati in plačevati davke državi, s priznanjem seksualnega dela pridobijo zdravstveno in socialno varstvo, lahko jim priznajo stanovanjske pravice in pravice o dedovanju. To je vsekakor pomemben premik, čeprav nova družbena gibanja danes izražajo zahtevo, da bi morale pravice biti priznane ne glede na status in tudi zunaj kategorije dela. Legitimizacija seksualnega dela pa prinaša ob priznanju nekaterih pravic (kar samo po sebi še ni zagotovilo za njihovo udejanjanje v praksi) tudi stigmatizirano oznako prostitutka ali prostitut. Izkušnje z registracijo iz Nemčije in Nizozemske kažejo, da zahteva po pripoznanju prostitucije kot »osebne okoliščine« posameznice in posameznike pogosto odvrča od tega, da bi podprli seksualno delo. Za registracijo se odločajo izjeme, saj je ta tako ali drugače povezana z izgubo anonimnosti, ki pa jo mnogi navajajo kot pogoj za angažma v seksualni industriji.

Lahko bi, denimo, dejali, da so kratkoročne izboljšave položaja nekaterih prvi korak k destigmatizaciji prostitucije in njenemu priznanju kot legitimne oblike dela nekoč v prihodnje. Tudi če obravnavamo paradigmo seksualnega dela kot pomemben poseg v stigmatizacijo prostitucije oziroma kot prispevek k njeni destigmatizaciji in obravnavo zunaj ideologemov purifikacije, bi težko zagovarjali tezo o dejanskem disruptivnem potencialu takšnih posegov. Paradigma seksualnega dela se namreč lahko kaže kot politično korekten mehanizem, kot mehanizem prepoznanja (*recognition*), kot deksriptivni mehanizem, ki pa ne poseže v preobrazbo same strukture organiziranja dela v prostituciji, v delovna razmerja in odnose med spoloma.

Šibkost te paradigme se kaže predvsem v tem, da v javni prostor ne vnaša novosti, ki bi bile sposobne radikalizirati prakso. S tega gledišča ostaja paradigma seksualnega dela znotraj obstoječih (prevladujočih)

neoliberalnih družbeno razvojnih smernic. Umanjka ji emancipatorični potencial, ki bi v javni prostor vnesel, denimo, predružačenje delovnih razmerij. Ta paradigma nima takšnega potenciala, saj prevzame obstoječa razmerja in običaji pri legalistični zahtevi po priznanju bonitet. Kot rečeno, te imajo na kratki rok lahko pozitivne učinke za posameznice in posameznike v prostituciji, kar nikakor ni zanemarljivo, na dolgi rok pa jih velja tematizirati (tudi) kot tiste, ki predstavljajo drugo plat istih družbenih mehanizmov, tistih, ki dajejo prednost prostemu pretoku mednarodnega kapitala in hiperpotrošnje. V tem kontekstu se zdi, da je njihova disruptivna vrednost šibka, ob prepoznavanju prispevka, ki ga ima za vsakdanje življenje prostitutk.

Iz gledišča družbene realpolitike je zagovarjanje prostitucije kot pravice do dela zanimivo kot alternativa, kot smo omenili, stereotipizaciji. Naj dodamo, da je tudi alternativa viktimizaciji. Z diskurzom o trgovanju z ljudmi so v obravnavi seksualnega dela začeli poudarjati nasilje, prisilo in izkoriščanje. Če je trgovanje z ljudmi izostrilo razprave in politike na točki odprave nasilja v povezavi s prostitucijo, je hkrati uveljavilo delitev med prostitucijo kot prostovoljno dejavnostjo in trgovanjem z ljudmi kot prisilo. Ena od posledic razločevanja obeh fenomenov je, da osebe v seksualni industriji obravnavajo kot a priori žrtve.

Paradigma seksualnega dela odpravlja apriorno viktimizacijo, saj implicira dejavnost, delovanje posameznice in posameznika, ki nista nujno oziroma samo žrtev. Velja pa tudi nasprotno: paradigma seksualnega dela namreč napeljuje, da je prostitucija prostovoljna dejavnost, da je stvar individualne odločitve in da pravzaprav ni odvisna od strukturnih razmerij. S tem pa je spregledana povezanost obeh fenomenov, ko srečujemo prisilo v tako imenovani prostovoljni prostituciji in aktivno odločanje pri posameznicah, ki migrirajo in vedo, da se bodo morale ukvarjati s seksualnim delom, lahko pa postanejo tudi žrtve trgovanja z ljudmi.

Ko govorimo o seksualnem delu, o prostituciji kot delu, velja omeniti nezdružljivost regulacijskih mehanizmov, ki prepoznavajo prostitucijo kot poklic (kar implicira stalnost, na primer, specifikacijo v seznamu poklicnih dejavnosti), in začasnih aspiracij prostitutk in prostitutov. Veliko prostitutk pravi, da se s prostitucijo ukvarjajo začasno. Vse, s katerimi smo se pogovarjali, so omenile, da je prostitucija zanje začasna in da se bodo (oziroma so se že) posvetile drugi dejavnosti; zlasti so navajale študij, iskanje poklica in zvezo s partnerjem. Ena od sogovornic je povedala, da ji je ustrezala organizirana prostitucija, prek zvodnika, češ da samostojne prostitucije ni želela, ker ji ta pomeni stalnost. Sogovornice so navajale, da jim neregulirana prostitucija ustreza ne samo, ker se s

prostitucijo ne želijo ukvarjati daljši čas, ampak tudi zaradi zaslužka. V tem kontekstu bi registracija lahko pomenila legalizirano zvodništvo: če sicer odstotke svojega zaslužka dajejo zvodniku, bi z regulacijo vlogo zvodništva prenesli na državo. Ta teza vzdrži empirično preveritev, ne pa tudi preveritve v paradigmi seksualnega dela. Po tej se namreč prostitucija kaže kot vsako drugo delo, kar pomeni, da se morajo pri prostituciji davki državi oddvajati kakor pri vsakem drugem delu.

Pripovedi kažejo, da prostitucija vendarle ni »samo« delo oziroma je specifično, z razmerji med spoloma močno zaznamovano delo. Prostitucija je pogosto prepuščena stigmatiziranju in npravstveni diskvalifikaciji oziroma puristični imaginaciji. Obenem številne prostitutke in prostituti poudarjajo, da je zelo pomembna njena začasna narava. Ta je, kot so povedali nekateri naši sogovorniki, povezana z mladostjo bolj kot pri drugih dejavnostih. Sogovornica, stara 33 let, in sogovornik pri 35 letih sta povedala, da pri njuni starosti ne bi imela nikakršnih možnosti, če bi se morala preživljati samo s prostituiranjem, saj so za stranke zanimive predvsem zelo mlade prostitutke in prostituti. Začasnost številni povezujejo z željo, da bi po nekaj letih opustili prostitucijo tudi iz zdravstvenih in psiholoških razlogov. Nekateri intervjuvanci so poudarili, da je v prostituciji težko zdržati več kot nekaj let. Obstajajo torej posebnosti, ki bi jih bilo treba prepoznati tudi tedaj, ko o prostituciji govorimo kot »zgolj« o delu, primerljivem kateremukoli drugemu delu.

Zakonska ureditev prostitucije kot dela še ne pomeni, da so s tem rešene vse njene dileme. To potrjujejo podatki iz držav, ki so uredile prostitucijo s predpisi in kjer trendi kažejo, da je odstotek registriranih prostitutk izjemno nizek in da se povečujejo oblike neregistrirane prostitucije. Če velja, da ureditev z legalizacijo prinaša neko stopnjo socialne varnosti za prostitutke – pri tem bi veljalo premisliti, ali je regulacija seksualnega dela res najprimernejši način za dodeljevanje socialnih pravic oziroma ali ne bi bilo treba na novo opredeliti sistem dodeljevanja pravic, ki so vezane na pogodbo o zaposlitvi – velja tudi nasprotno, da je njen učinek tudi produkcija skrajno prekarne situacij v prostituciji. Raziskave kažejo, da se je z legalizacijo, ki ji, denimo, ne sledi tudi družbena destigmatizacija, povečalo število uličnih prostitutk ali migrantk v prostituciji in ne, kot so pričakovali, zmanjšalo. Primeri kažejo, da zakonsko uravnavanje ni prineslo zmanjševanja povpraševanja po prostituciji, ampak poglobljanje prekarne in povečanje možnosti za nasilje in izkoriščanje.

Obstaja kar nekaj analogij z gospodinjskim delom. Tudi to je, podobno kot prostitucija, družbeno določeno kot nedelo in povečini žensko delo. Pri obravnavah gospodinjskega dela (nekatero organizacije, ki združuje

jo prostitutke, se zavzemajo za legalizacijo prostitucije in gospodinjenja kot dela) kot poklicne dejavnosti je videti, da ni tako lahko rešiti tega vprašanja: za mnoge je gospodinjsko delo postranski zaslužek in zakonska ureditev gospodinjskega dela bi, podobno kot pri prostituciji, prinesla obdavčitev v prekarnem sektorju z nizkimi dohodki. Če bi prepoznavanje gospodinjskega dela kot poklica legitimiziralo nedelo kot delo, bi, kot pri prostituciji, za posameznice to pomenilo možnost, da si uredijo socialni in ekonomski status. Tudi tu se postavlja podobno vprašanje: kakšno rešitev pomeni sistematizacija delovnega mesta?

Problem je, da sistematizacija novega poklica ne zahteva globljih strukturnih sprememb, sprememb, ki bi pretresle obstoječe ureditve, ki socialne pravice ali pravice iz delovnega prava vežejo na zaposlitveni status. Tudi pri gospodinjskem delu se zastavlja vprašanje, koliko bi poklicna sistematizacija povečala in ne zmanjšala izkoriščanja na trgu dela. Podobno kot pri prostituciji tudi pri gospodinjskem delu sistematizacija ne bi pomenila, da se nesistematizirano gospodinjsko delo ne bi več izvajalo. Možno je celo nasprotno, da bi se izvajalo v vse večji meri in zaradi sankcij ob kršitvah tudi v slabših pogojih.

Poskuse, da bi na novo opredelili pojava prostitucije in trgovanja z ljudmi, velja iskati na presečišču binarnega pozicioniranja prostovoljna/prisilna prostitucija, delo/nedelo, legalizacija/prohibicija, predvsem pa velja z veliko mero aktivizma in radikalizma pretresti obstoječa družbeno razmerja. Legitimizacije novih politik na področju prostitucije ostajajo znotraj obstoječih družbenih paradig; za novosti z disruptivnim potencialom, s potencialom za vnašanje novega bo v prihodnje treba aktivirati poskuse mišljenja in delovanja onkraj mehanizmov za reprodukcijo obstoječe družbene ureditve.

LITERATURA

- Adams, Niki. 2003. Anti-trafficking Legislation: Protection or Deportation? *Feminist Review* 73: 135–138.
- Aghatise, Esohe. 2004. Trafficking for Prostitution in Italy. *Violence Against Women* 10(10): 1126–1155.
- Agustin, Laura. 2005. Migrants in the Mistress's House: Other Voices in the "Trafficking" Debate. *Social Politics* 12(1): 96–117.
- . 2006. The Disappearing of a Migration Category: Migrants Who Sell Sex. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 32(1): 29–47.
- Alexander, Priscilla. 1998. Prostitution: Still a Difficult Issue for Feminists. V *Sex Work: Writings by Women in the Sex Industry*, ur. F. Delacoste in P. Alexander, 184–230. San Francisco: Cleis Press.
- Allwood, Gill. 2004. Prostitution Debates in France. *Contemporary Politics* 10(2): 146–157.
- Anderson, Bridget in Julia O'Connell Davidson 2003. *Is Trafficking in Human Beings Demand Driven? A Multi-Country Pilot Study*. IOM Migration Research Series, št. 15. Geneva: IOM.
- Arendt, Hannah. 1958/1996. *Vita activa*. Ljubljana: Krtina.
- Barry, Katheleen. 1985. *Female Sexual Slavery*. New York: New York University Press.
- Bartley, Paula. 2000. *Prostitution: Prevention and Reform in England, 1860–1914*. London: Routledge.
- Bentham, Jeremy. 1789/1988. *The Principles of Morals and Legislation*. New York: Prometheus Books.
- Bianchi, Gabriel, Miroslav Popper in Ivan Lukšik. 2007. *Between Demand and Supply: A Regional Analysis of Four Country Studies on the Supply and Demand for Sex Services and Trafficking in Hungary, Poland, Slovakia and Slovenia*. Geneva: IOM.
- Blume, Jillian. 2006. Prostitution should be seen as Empowering some Women. V *Prostitution and Sex Trafficking: Opposing Viewpoints*. ur. L. Gerdes, 86–90. Detroit: Thomson Gale.

- Campani, Giovanna. 2004. Trafficking for Sexual Exploitation in Southern Europe: Realities and Policies, V *Women and Trafficking*, ur. S. Zavratnik Zimic, 29–40. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Corrin, Chris. 2005. Transitional Road for Traffic: Analysing Trafficking in Women from and Through Central and Eastern Europe. *Europe-Asia Studies* 57(4): 543–560.
- Cvelfar, Bojan. 1994. »Ko prostitutko jeden zapusti, gre že drugi moški skozi vezna vrata«: Ureditev prostitucije in življenja v javni hiši v Ljubljani na začetku 20. stoletja. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 35(3): 25–41.
- Cvirn, Janez. 1990. *Kri v luft! Čreve na plot! Oris družabnega življenja v Celju na prelomu stoletja*. Celje: Novi tednik.
- Čurin, Sandi, ur. 2006. *Uveljavljanje mednarodnopravnih dokumentov s področja boja proti trgovini z ljudmi*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve RS.
- De Vries, Petra. 2001. The Shadow of Contagion: Gender, Syphilis and the Regulation of Prostitution in the Netherlands, 1870–1914. V *Sex, Sin and Suffering: Venereal Disease and European Society since 1870*, ur. R. Davidson in L. A. Hall, 44–60. London: Routledge.
- . 2004. An Image of Sexual Danger: Prostitution, The White Slave Trade and the Political Campaign against Woman Trafficking in Historical Perspective. V *Women and Trafficking*, ur. S. Zavratnik Zimic, 21–28. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Doezema, Jo. 2000. Loose Women or Lost Women: The Re-emergence of the Myth of White Slavery in Contemporary Discourses of Trafficking in Women. *Gender Studies* 18(1): 23–50.
- Dworkin, Andrea. 1987. *Intercourse*. New York: Free Press.
- ENMP, European Network Male Prostitution. 2004. *»Hidden Stories«: Male Sex Work in Northern Europe*. Report from Stockholm Hearing. Dostopno na: www.enmp.org/downloads/19-64_Sweden.pdf (23. marec 2007).
- Farley, Melissa. 2004. "Bad for the Body, Bad for the Heart": Prostitution Harms Women Even if Legalized or Decriminalized. *Violence Against Women* 10(10): 1087–1125.
- . 2006. Prostitution is Sexual Violence. V *Prostitution and Sex Trafficking: Opposing Viewpoints*, ur. L. Gerdes, 101–109. Detroit: Thomson Gale.
- Freedman, Jane. 2003. Selling Sex: Trafficking, Prostitution and Sex Work amongst Migrant Women in Europe. V *Gender and Insecurity: Migrant Women in Europe*, ur. Jane Freedman, 120–136. Aldershot: Ashgate.
- Gall, Gregor. 2006. *Sex Worker Union Organising: An International Study*. Houndmills: Palgrave MacMillan.

- Gallin, Dan. 2003. *Note on the International Sex Workers' Movement*. Geneva: Global Labour Institute, dostopno na http://www.global-labour.org/sex_workers (4. marec 2007).
- Gerdes, Louise, ur. 2006. *Prostitution and Sex Trafficking: Opposing Viewpoints*. Detroit: Thomson Gale.
- Gorham, Deborah. 1978. The »Maiden Tribute of Modern Babylon« Re-Examined: Child Prostitution and the Idea of Childhood in Late-Victorian England. *Victorian Studies* (pomlad): 353–379.
- Gould, Arthur. 2002. Sweden's Law on Prostitution: Feminism, Drugs and the Foreign Threat. V *Transnational Prostitution: Changing Patterns in a Global Context*, ur. S. Thorbek in B. Pattanaik, 201–215. London: Zed Books.
- Gregory, Katherine. 2005. *The Everyday Lives of Sex Workers in the Netherlands*. New York: Routledge.
- Habermas, Jürgen. 1963/1972. *Theorie und Praxis: Sozialphilosophische Studien*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- . 1998. *Die Postnationale Konstellation: Politische Essays*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Henriques, Fernando. 1968. *Historija prostitucije: Prostitucija primitivnih, klasičnih in istočnjaških narodov*. Zagreb: Epoha.
- Hoigard, Cecilie in Liv Finstad. 1986. *Backstreets: Prostitution, Money and Love*. University Park: PSU Press.
- Hrženjak, Majda. 2007. *Nevidno delo*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- . 2008. Freiwillige vs. Unfreiwillige Prostitution = Prostitution vs. Menschenhandel. Politische Diskussionen über Prostitution und Menschenhandel in Slowenien. V *Frauenhandel. Diskurse und Praktiken*, ur. J. Nautz in B. Sauer, 109–122. Göttingen: V&R Unipress.
- Hubbard, Phil. 2004. Cleansing the Metropolis: Sex Work and the Politics of Zero Tolerance. *Urban Studies* 41(9): 1687–1702.
- Hughes, Donna M. 2000. The "Natasha" Trade: The Transnational Shadow Market of Trafficking in Women. *Journal of International Affairs* 53(2): 625–651.
- . 2004. *Best Practices to Address the Demand Side of Sex Trafficking*. Dostopno na http://www.uri.edu/artsci/wms/hughes/demand_sex_trafficking.pdf (13. avgust 2006).
- Jeffreys, Sheila. 2003. Sex Tourism: Do Women Do It Too? *Leisure Studies* 22(julij): 223–238.
- . 2006. The Traffic in Women: Human Rights Violation or Migration for Work? V *Migrant Women and Work*, ur. A. Agrawal, 195–217. New Delhi: Sage Publications.

- Kanduč, Zoran. 1998. Prostitucija: kriminološke, viktimološke in kazenskopravne perspektive. *Anthropos* 30 (1-3): 88-106.
- Kavčič, Marjana. 1987. Prostitucija v Ljubljani ob koncu prejšnjega stoletja. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 35(3): 155-162.
- Kelly, Liz. 2003. The Wrong Debate: Reflections on Why Force is not the Key Issue with Respect to Trafficking in Women for Sexual Exploitation. *Feminist Review* 73: 139-145.
- . 2005. "You Can Find Anything You Want": A Critical Reflection on Research on Trafficking in Persons within and into Europe. *International Migration* 43 (1-2): 235-65.
- Kempadoo, Kamala. 2005. From Moral Panic to Global Justice: Changing Perspectives on Trafficking. V *Trafficking and Prostitution Reconsidered: New Perspectives in Migration, Sex Work, and Human Rights*, ur. K. Kempadoo, J. Sanghera in B. Pattanaik, vii-xxiv. Boulder: Paradigm Publishers.
- Kempadoo, Kamala, Jyoti Sanghera in Bandana Pattanaik, ur. 2005. *Trafficking and Prostitution Reconsidered: New Perspectives on Migration, Sex Work, and Human Rights*. Boulder: Paradigm Publishers.
- Kinsey, Alfred Charles, Wardell B. Pomeroy in Clyde E. Martin. 1948. *Sexual Behavior in the Human Male*. Philadelphia: W. B. Saunders.
- Kobal, Miloš in Ljubo Bavcon. 1969. Prostitucija. V *Socialna patologija*, ur. M. Kobal, L. Milčinski, K. Vodopivec in B. Uderman, 158-179. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kontos, Maria, Ute Haferburg in Ana Violeta Sacaliuc. 2006. *Mapping of Policies Affecting Female Migrants and Policy Analysis: The German Case*. Vmesno poročilo projekta FeMiPol, Integration of Female Immigrants in Labour Market and Society: Policy Assessment and Policy Recommendations, 2006-2008. Dostopno na http://www.femipol.uni-frankfurt.de/working_papers.html (27. februar 2007).
- Kovačič, Mojca. 2003. »Meretrix publica« in »putana« v istrskih in osrednjih slovenskih mestih: O prostituciji v srednjem veku. *Annales* 13(2): 311-323.
- Kulick, Don. 2003. Sex in the New Europe: The Criminalization of Clients and Swedish Fear of Penetration. *Anthropological Theory* 3(2): 199-219.
- Kuo, Lenore. 2002. *Prostitution Policy: Revolutionizing Practice Through a Gendered Perspective*. New York: New York University Press.
- Laczko, Frank in Elzbieta Gozdzia, ur. 2005. Data and Research on Human Trafficking: A Global Survey. Posebna izdaja *International Migration* 43(1-2).
- Leskošek, Vesna. 2002. *Zavrnjena tradicija: ženske in ženskost v slovenski zgodovini od 1890 do 1940*. Ljubljana: *cf.

- Levine, Philippa. 1994. Consistent Contradictions: Prostitution and Protective Labour Legislation in Nineteenth-Century England. *Social History* 19(1): 18–35.
- Mansson, Sven-Axel. 2004. *Men's Practices in Prostitution and their Implication for Social Work*. Göteborg/Havana: Department of Social Work, Göteborg University and Department of Sociology, University of Havana.
- Mathieu, Lilian. 2004. The Debate on Prostitution in France: A Conflict Between Abolitionism, Regulation and Prohibition. *Journal of Contemporary European Studies* 12(2): 153–163.
- McKinnon, Catharine. 1993. Prostitution and Civil Rights. *Michigan Journal of Gender and Law* 1: 13–31.
- Monto, Martin A. 2000. Why Men Seek out Prostitutes. V *Sex for Sale: Prostitution, Pornography and the Sex Industry*, ur. R. Weitzer, 67–83. London: Routledge.
- Nagle, Jill, ur. 1997. *Whores and Other Feminists*. New York: Routledge.
- Oberstar, Jože. 2003. Migracije, trgovina z ljudmi in zaščita žrtev. *Pravna praksa* 22(8): 23–32.
- O'Connell Davidson, Julia. 1998. *Prostitution, Power and Freedom*. Cambridge: Polity Press.
- . 2006. Will the Real Sex Slave Please Stand Up? *Feminist Review* 4: 4–22.
- O'Neill, Maggie. 2001. *Prostitution and Feminism: Towards a Politics of Feeling*. Cambridge: Polity Press.
- Orfano, Isabella. 2005. A Victim-Centered Approach – The Italian Model. V *Challenging Trafficking in Persons: Theoretical Debates & Practical Approaches*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Outshoorn, Joyce. 2004. Pragmatism in the Polder: Changing Prostitution Policy in The Netherlands. *Journal of Contemporary European Studies* 12(2): 165–176.
- Pajnik, Mojca. 2003. »Natakar, Ukrajinko prosim!«: medijska reprezentacija prostitucije. *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti* 2: 144–159.
- . 2007. Integration Policies in Migration Between Nationalising States and Transnational Citizenship, with Reference to the Slovenian Case. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 33(5): 849–865.
- . 2008. Framing des Menschenhandels in der Presse. V *Frauenhandel. Diskurse und Praktiken*, ur. J. Nautz in B. Sauer, 123–140. Göttingen: V&R Unipress.
- Parsons, Jeffrey T. ur. 2005. *Contemporary Research On Sex Work*. Binghamton, NY: The Haworth Press.
- Pateman, Carole. 1988. *The Sexual Contract*. Stanford: Stanford University Press.

- Peršak, Nina. 2003. O novodobnem suženjstvu, tihotapljenju in izkoriščanju ljudi. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 54(1): 52–60.
- Petrovec, Dragan. 2000. Nekaj teoretičnih in praktičnih vidikov prostitucije. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 51(4): 314–319.
- Phoenix, Joanna. 1999. *Making Sense of Prostitution*. Hampshire: Palgrave.
- Pivar, David J. 1981. The Military, Prostitution, and the Colonial Peoples: India and the Philippines, 1885–1917. *The Journal of Sex Research* 17(3): 256–269.
- Pochagina, Olga. 2005. The Sex Business as a Social Phenomenon in Contemporary China. *Far Eastern Affairs* 4: 118–134.
- Popov, Jurij. 2008. *Prostitucija: priročnik za prostitute/ke, stranke in moraliste/ke*. Maribor: Založba Pivec.
- Quay Hutchinson, Elizabeth. 1998. »El fruto envenenado del arbol capitalista«: Women Workers and the Prostitution of Labour in Urban Chile, 1896–1925. *Journal of Women's History* 9(4): 131–151.
- Radulović, Dragan. 1986. *Prostitucija u Jugoslaviji*. Beograd: Zavod za izdavačku delatnost Filip Višnjić.
- Rossiaud, Jacques. 1988. *Medieval Prostitution*. New York: Barnes & Noble.
- Ryley Scott, George. 1969. *Najstarejša obrt: prostitucija od antike do današnjih dni*. Ljubljana: DZS.
- Sanchez Taylor, Jacqueline. 2006. Female Sex Tourism: A Contradiction in Terms? *Feminist Review* 83: 42–59.
- Sanghera, Jyoti. 2005. Unpacking the Trafficking Discourse. In *Trafficking and Prostitution Reconsidered: New Perspectives on Migration, Sex Work, and Human Rights*, ur. K. Kempadoo, J. Sanghera in B. Pattanaik, 3–24. Boulder: Paradigm Publishers.
- Šori, Iztok. 2005. Prostitucija v Sloveniji: akterji, podoba in odnosi. *Etnolog* 15: 61–80.
- Thorbek, Susanne in Bandana Pattanaik, ur. 2002. *Transnational Prostitution: Changing Patterns in a Global Context*. London: Zed Books.
- Tratnik-Volasko, Marjeta. 1996. *Prostitucija: zakonodajni, sociološki in nadzorstveni vidiki pojava*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve.
- Van Doorninck, Marieke. 2002. A Business Like Any Other? Managing the Sex Industry in the Netherlands. V *Transnational Prostitution: Changing Patterns in a Global Context*, ur. S. Thorbek in B. Pattanaik, 193–200. London: Zed Books.
- Visser, Jan. 2004. Problems Encountered so far in The Netherlands. V »Hidden Stories«: *Male Sex Work in Northern Europe*, Poročilo s srečanja v Štokholmu

- 23.–24. maj 2004, 43–47. Dostopno na www.enmp.org/downloads/19-64_Sweden.pdf (19. marec 2007).
- Vodopivec, Katja, s sodelavci. 1990. *Postava in hudodelstvo: Kriminaliteta na Slovenskem v 19. stoletju*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Walkowitz, Judith R. 1980. *Prostitution and Victorian Society: Women, Class, and the State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weitzer, Ronald. 2003. Why we need more Research on Sex Work. V *Sex for Sale: Prostitution, Pornography, and the Sex Industry*, ur. R. Weitzer, 1–13. New York: Routledge.
- . 2006. Moral Crusade Against Prostitution. *Society* (marec–april): 33–38.
- Wijers, Marjan. 1998. Women, Labour and Migration: The Position of Trafficked Women and Strategies for Support. V *Global Sex Workers*, ur. K. Kempadoo in J. Doezema, 69–78. New York: Routledge.
- . 2000. European Union Policies on Trafficking in Women. V *Gender Policies in the European Union*, Studies in European Union, zv. 1, ur. M. Rossilli, 209–227. New York: Peter Lang.
- Young Bruehl, Elisabeth. 1977. Hannah Arendt's Storytelling. *Social Research: An International Quarterly of the Social Sciences* (poletje): 183–190.
- Zatz, Noah D. 1997. Sex Work/Sex Act: Law, Labour, and Desire in Constructions of Prostitution. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 22(2): 277–308.
- Zaviršek, Darja. 1993. Prostitucija – izziv za drugačno socialno delo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 44(1): 3–10.
- Zavratnik Zimic, Simona, Urša Kavčič, Mojca Pajnik in Petra Lesjak Tušek. 2003. *Kje v sestavljaniki: trgovanje z ljudmi v Sloveniji, iz in preko nje*. Ljubljana: IOM, Mirovni inštitut.
- Zavratnik Zimic, Simona in Mojca Pajnik. 2005. Trgovanje z ženskami: perspektiva žrtve. *Teorija in praksa* 42(1): 113–135.

STVARNO IN IMENSKO KAZALO

A

abolicionizem 7, 14, 34, 47, 52, 60, 63, 73, 91
 Acton, William 23
 Adams, Niki 51
 Aghatise, Esohe 15, 47
 Agustín, Laura 8, 74, 79, 103
 Akvinski, Tomaž 17
 Alexander, Priscilla 54
 Allwood, Gill 49
 Anderson, Bridget 12, 81, 84, 85, 88, 89
 Arendt, Hannah 13, 15, 21
 Avguštin, Sveti 17

B

Balzac, Honoré de 29
 Barry, Katheleen 7, 47
 Bartley, Paula 19, 20, 23, 24, 27, 37–39, 40, 42–44
 Bavcon, Ljubo 9, 20, 91
 Bentham, Jeremy 50
 Bianchi, Gabriel 12
 Blume, Jillian 55, 58
 bordel (*glej tudi* javna hiša) 17, 28–30, 32–35, 37, 38, 44, 61, 63–66, 69, 70, 87, 107
 Butler, Josephine 32, 33

C

Campani, Giovanna 79
 Celin, Katja (*tudi z* inicialkami KC) 94, 100, 102

Corrin, Chris 89

Cvelfar, Bojan 18, 19, 30, 51

Cvetkov 26

Cvirn, Janez 29

Č

človekove pravice 5, 12, 43, 48, 54, 57, 73–76, 78–80, 91, 130

Čurin, Sandi (*tudi z* inicialkami SČ) 80, 91, 94, 100

D

dekriminalizacija 5, 7, 11, 48, 50, 58–60, 63, 68, 74, 96, 126

delo

gospodinjsko 9, 19, 21, 57, 75, 136, 137

neplačano 18, 57

prisilno 7, 8, 30, 43, 80, 84, 85

seksualno 5, 8–11, 14, 18, 48, 49, 54–59, 62, 63, 67, 72, 78, 85, 98, 133–136

žensko 10, 18, 21, 31, 32, 83, 136

deportacija 54, 63, 64, 67, 81, 83

De Vries, Petra 24, 28, 36, 40

Doezema, Jo 8, 41, 54

domestifikacija 5, 11, 18, 22

Dworkin, Andrea 7, 47

F

Farley, Melissa 47, 48, 72

feminizem 9, 54, 67

Finstad, Liv 86
 Freedman, Jane 8, 9, 64, 77

G

Gall, Gregor 8, 68, 71
 Gallin, Dan 68, 71
 Gerdes, Louise 48, 73
 Gorham, Deborah 39
 Gould, Arthur 52, 54
 Gozdzia, Elzbieta 43
 Greg, W. G. 23
 Gregory, Katherine 56

H

Habermas, Jürgen 15, 60
 Henriques, Fernando 17
 Hoigard, Cecilie 86
 Hrženjak, Majda 57, 91
 Hubbard, Phil 50, 51
 Hughes, Donna M. 48, 85, 86

J

javna hiša (*glej tudi* bordel) 16, 17, 21,
 29, 30, 33–35, 37, 51, 129
 javno zdravje 28, 37
 Jeffreys, Sheila 8, 47, 48, 58, 94, 95

K

Kanduč, Zoran 91
 kapitalizem 7, 39
 Kavčič, Marjana 24, 28, 30, 35
 Kelly, Liz 8, 9, 41, 87
 Kempadoo, Kamala 73, 74, 79, 81, 83, 87
 Kinsey, Alfred Charles 12, 85
 Kobal, Miloš 9, 20, 91
 Kodele Kos, Katjuša (tudi z inicialkami KKK) 94, 103–105, 108, 112, 119,
 123
 Kontos, Maria 66, 67

Kovačič, Mojca 17
 Kulick, Don 53, 54
 Kuo, Lenore 8, 9, 54, 59

L

Laczko, Frank 43
 legalizacija 5, 6, 11, 13, 48, 50, 51, 59–65,
 67, 70, 125, 127–129, 134, 136, 137
 Leskošek, Vesna 19, 34
 Leskovšek, Evita (tudi z inicialkami EL)
 94, 106, 108, 110
 Levine, Philippa 27, 31, 36

M

Mansson, Sven-Axel 86, 88, 89
 Mathieu, Lilian 49
 McKinnon, Catharine 7
 migracije 5, 9, 12, 19, 37, 42–44, 49, 52,
 57, 59, 73–76, 78–84, 91, 106, 107, 109
 migrantke 51, 53, 54, 58, 59, 62, 64, 67,
 70, 80, 82, 83, 87, 89, 96, 103, 136
 Miljković, M. 26
 Monto, Martin A. 12, 85, 86

N

Nagle, Jill 54
 nasilje (*glej tudi* seksualno nasilje) 5,
 7–9, 11, 13, 14, 20, 24, 35, 38, 41, 43, 46–
 51, 55, 56, 58, 59, 61, 62, 71–75, 78, 89,
 95, 102, 103, 108, 131, 135, 136
 neenakost med spoloma 5, 18, 40, 47,
 48, 61, 66, 123
 Nightingale, Florence 27

O

O'Connell Davidson, Julia 12, 56, 79,
 80, 81, 84, 85, 88, 89
 O'Neill, Maggie 55
 Oberstar, Jože 91
 Orfano, Isabella 78

- organizator, organizatorka (*glej tudi* zvodnik, zvodnica, posrednik, posrednica) 87, 115
- Outshoorn, Joyce 55, 62, 63
- P
- Pajnik, Mojca 7, 40–42, 79, 82, 91, 96, 101, 110
- Parent-Duchâtelet, A. J. B. 22
- Parsons, Jeffrey T. 56
- Parsons, Talcott 45
- Pateman, Carole 30
- Pattanaik, Bandana 15
- Peršak, Nina 91
- Peršolja, Tomaž (*tudi z* inicialkami TP) 94, 96, 105, 107, 115
- Petrovec, Dragan 91
- Phoenix, Joanna 46, 47
- Pivar, David J. 15
- Pochagina, Olga 52, 53, 86
- pogodba (družbena, seksualna) 31, 32, 60, 61, 69, 80, 136
- Popov, Jurij (*tudi z* inicialkami JP) 91, 94, 109, 111, 113, 114, 118, 129
- posrednik, posrednica (*glej tudi* zvodnik, zvodnica, organizator, organizatorica) 14, 48, 58, 60, 66, 79, 80, 89, 92, 93, 103, 104, 109–111, 113, 115, 116, 126, 130
- prekarnost 11, 19, 136
- prohibicija 5, 11, 30, 59, 62, 68, 91, 137
- prostitucija
- istospolna 10, 12, 53, 55, 56, 59, 87, 94, 95, 107, 112, 118
 - migrantk 51, 53, 62, 64, 67, 71, 87, 89, 136
 - moška 10, 111
 - neregistrirana 29, 64, 136
 - prisilna 6, 51, 62, 64, 101, 103, 104, 110, 127, 128, 130, 131
 - prostovoljna 6, 13, 18, 63, 74, 101–103, 105, 130, 135, 137
 - transspolna 10, 55
 - ulična 17, 29, 33, 50, 51, 53, 62, 63, 65, 112
 - v stanovanjih 107, 110, 129
 - za droge 96, 106, 111
- prostitutka
- javna ženska 22, 24, 26
 - oseba v prostituciji 11, 62
 - posameznica v prostituciji 11, 14, 35, 65, 72, 84, 135
 - seksualna delavka 8, 13, 16, 48, 49, 54–59, 65, 68, 70, 72, 78, 89, 91, 134
- Q
- Quay Hutchinson, Elizabeth 19, 28
- R
- Radulović, Dragan 18, 19, 22, 24–26, 28, 33, 34, 45
- razredna družba 23, 45
- razredna razmerja (delitve) 7, 8, 15, 21, 62
- registracija 24, 29, 30, 58, 61, 62, 64, 66, 70, 134, 136
- revščina 20, 23, 34, 35, 40, 46, 48, 61, 96
- Rossiaud, Jacques 17
- Ryley Scott, George 17, 19, 20, 29, 33, 37
- S
- Sanchez Taylor, Jacqueline 95
- Sanghera, Jyoti 41, 74
- Savičević 26
- seksualna industrija 8, 10, 13, 14, 42, 47, 57, 58, 72, 74, 78, 79, 82, 84–87, 89, 95, 97, 100, 130, 133–135
- seksualna storitev 8, 12–14, 52, 63, 67, 84–89, 94–96, 105–107, 109, 111–113, 118–121, 123, 127
- seksualni turizem 15, 44, 85, 88, 95, 106
- seksualno nasilje 7, 58, 89

seksualnost 5–7, 10, 13–15, 24, 26, 27, 31,
38, 40, 47, 49, 55, 61, 84, 87–89, 95, 100,
113, 121, 123, 132, 133

sindikati 5, 54, 61, 67, 69–72

Solon 16

spol 7, 9, 10, 12, 17, 18, 21, 23, 24, 27, 31,
34, 38, 46, 53, 56, 59, 61, 64, 80, 82, 83,
87–89, 91, 100, 132, 134, 136

stranka 5, 6, 10–14, 27, 30–32, 34, 37, 47,
48, 50, 52–58, 60, 62, 63, 68, 69, 72, 85,
87–89, 91, 92, 94, 103, 106, 107, 109–121,
123–131, 136

Š

Šori, Iztok 107

T

Tait, William 23

tihotapljenje 9, 84

Tratnik Volasko, Marjeta 91

trgovanje (z ljudmi, z ženskami, z žen-
skami in otroki) 5–12, 14, 16, 26, 36–
44, 47, 48, 51, 52, 58, 62, 63, 71–85, 87–
89, 91, 92, 94, 95, 101, 103, 104, 130–135,
137

V

Van Doorninck, Marieke 65

viktimizacija (*glej tudi* žrtev) 7, 9, 18,
41, 47, 48, 58, 59, 67, 135

Visser, Jan 65

Vodopivec, Katja 21, 28, 30, 37

W

Walkowitz, Judith R. 19, 20, 25, 27, 32,
33, 35, 37

Weitzer, Ronald 8, 48

Wijers, Marjan 81–83

Y

Young Bruehl, Elisabeth 13

Z

Zatz, Noah D. 61

Zaviršek, Darja 91

Zavratnik Zimic, Simona 7, 40, 41, 91

združenja družbene čistosti 5, 33–35,
37, 50

zvodnik, zvodnica (*glej tudi* organiza-
tor, organizatorica, posrednik, posre-
dnica) 12, 21, 34, 35, 47–49, 54, 62, 63,
87, 92, 93, 103, 107, 113, 115–117, 128,
130, 132, 135

zvodništvo 6, 17, 21, 35, 48, 50, 81, 85, 93,
104, 114, 115, 136

Ž

žrtev (*glej tudi* viktimizacija) 5, 7–11,
16, 18, 20, 33, 37, 39–42, 46–49, 71, 73–
75, 77, 78, 81, 82, 84, 87–89, 91, 94, 105,
119, 130–132, 135